

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BUDİZM'DE KURTARICI İNANCI: MAİTREYA

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Safa CEVAHİR

ANKARA - 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BUDİZM'DE KURTARICI İNANCI: MAİTREYA

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Safa CEVAHİR

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

ANKARA - 2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BUDİZM'DE KURTARICI İNANCI: MAİTREYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK

2- Prof. Dr. Mustafa Sami BAYBAL

3- Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR

Tez Savunması Tarihi: 21.06.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK danışmanlığında hazırladığım “Budizm’de Kurtarıcı İnancı: Maitreya (Ankara, 2023)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kural ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 18.06.2023

Mehmet Safa CEVAHİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Önemi ve Amacı	1
B. Metot ve Kaynaklar	2
1. Araştırmanın Metodu	2
2. Kaynaklar	4
2.1. Budizm'in Kutsal Metinleri	4
2.2. Konuyla İlgili Araştırmalar	7
C. Kavramsal Çerçeve	10
I. BÖLÜM: MAİTREYA'NIN KÖKENİ VE ORTAYA ÇIKMASINDA ETKİLİ OLAN GEREKÇELER	14
A. Maitreya İnancının Kökenine Dair Görüşler	14
1. Maitreya'nın İran Kökenli Olduğu İddiası	14
2. Maitreya'nın Budizm'in Kendi Dinamiklerinden Ortaya Çıktığı İddiası	18
B. Maitreya İnancının Ortaya Çıkmasındaki Etkenler	23
1. Siyasî Etken	25
1.1. Sunga İmparatorluğu Öncesi Siyasî Ortam	25
1.2. Sunga İmparatorluğu Sonrası Siyasî Ortam	26
2. Teolojik Etken	33
3. Çevresel Etken	40
3.1. Avatar İnancı	41

3.2. Mitra İnancı	43
II. BÖLÜM: MAİTREYA İNANCININ BUDİZMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	47
A. Budist Literatür İçerisinde Maitreya	48
1. Maitreya'nın Kimliği ve Takipçileri	49
2. Maitreya'nın Gerçekleştireceği Eylemler.....	55
2.1. Maitreya'nın Zuhuru ve Teolojik Açından Gerçekleştireceği Bazı Eylemler....	55
2.2. Kozmolojik Açından Maitreya	61
2.3. Siyasî Açından Maitreya	62
B. Maitreya İnancının Budizm Üzerindeki Etkileri.....	67
1. Maitreya İnancının Bodhisattvalık İnancına Etkisi	68
2. Apokaliptik Literatürün Gelişimine Etkisi	70
2.1. Maitreyavyakarana(Maitreya'nın Kehaneti)	71
2.2. Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing (Maitreya Buddha'nın İnişine ve Aydınlanmasına İlişkin Sutta)	74
3. Maitreya İnancının Sanatsal Etkisi.....	76
4. Maitreya İnancının Mehdici/Kurtarıcı Düşüncesine Dayanan Dinî-Siyasî Hareketlerin Oluşumuna Tesiri	80
C. Maitreya İnancının Farklı Coğrafi Bölgelerdeki Etkisi Üzerine	82
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	95
ÖZET	104

ABSTRACT	105
EKLER.....	106

ÖNSÖZ

Ülkemizde, dinlerdeki kurtuluş ve kurtarıcı inancına dair birikim oluşmuşsa da Budizm özelinde bu çalışmalar, kurtuluşun nasıl elde edileceği ile sınırlı kalmıştır. Türkçe literatürde Maitreya ve onun etrafında gelişen kurtarıcı anlayışına dair bazı genel bilgiler yer almakla birlikte bu konuyu müstakil olarak ele alan bir çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla yapılmamıştır. Oysa Maitreya inancı başlangıç itibariyle Hindistan'da gelişen Budizm üzerinde, akabinde ise Budizm'in yayılım gösterdiği Çin, Kore, Japonya ve Vietnam gibi ülkelerde etkili olmuştur. Dolayısıyla Maitreya inancının detaylı bir şekilde mercek altına alınması, hem Budistlerin zihin dünyasını anlamamıza hem de Budizm'in kendine yer edindiği bölgelerdeki zengin görünümünü anlamlandırmamıza katkı sunacaktır. Buna ek olarak, Budizm'in tarihî süreç içerisinde ne tür kırılmalar; siyasî, dinî ve çevresel gelişmeler yaşadığının anlaşılmasına da imkân tanıyacaktır.

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından müteşekkildir. Giriş kısmında öncelikle araştırmamız boyunca takip edilecek metotlar sıralanmaya çalışılmıştır. Akabinde tezimizde istifade edilen birinci el kutsal ve edebî literatür tanıtılmaya gayret edilmiştir. Ancak bazı apokaliptik eserler ikinci bölümde ele alındığı için giriş kısmında bunlara yer verilmemiştir.

Birinci bölümde Maitreya'nın kökenine dair farklı iddialar incelenmiştir. Maitreya'nın kökenine ilişkin ileri sürülen görüşler arasında İran menşeli olduğu iddiası, delillerle reddedildikten sonra onun Budizm kökenli bir inanç olduğu farklı göstergelerle ortaya koymaya çalışılmıştır. Daha sonra Maitreya inancının ortaya çıktığı milâdî dönemlerin hemen başında yaşanan teolojik, siyasî ve kültürel ortam farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölümdeki temel hedefimiz, Maitreya'nın farklı kültürlerin ürünü

olmadığını göstermek ve milâdî dönemlerin hemen başında yaşanan farklı alanlardaki kırılmaları sıralamaktır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde Maitreya'nın Budist kutsal kitap külliyyatında nasıl takdim edildiği incelenmiş, akabinde Budistlerin, hangi olaylar karşısında onun zuhurunu bekledikleri somut tarihî veriler ışığında ele alınmış, bu başlık altında birçok örnek zikredilerek okuyucuda Maitreya'nın yerine getireceği eylemler daha belirgin hâle getirilmiştir. Akabinde Maitreya'nın Budizm içerisindeki muhtemel etki alanlarına değinilmiştir. Bu bölümde verilen örnekler, Hindistan kökenli kaynaklarda Maitreya'nın gerçekleştireceği eylemlere çok fazla yer verilmemesi sebebiyle daha ziyade Çin Budizm'i, Kore Budizm'i, Japonya Budizm'i menşelidir.

Çalışmamız boyunca gerek ilk dönemde derlenen gerekse sonraki süreçte yazıya geçirilen Maitreya'nın yer aldığı kutsal kitaplar birinci el kaynak olarak kullanılmış, bunların farklı dillerdeki tercümelerinden yararlanılmıştır. Ancak bu kaynakların zaman zaman sınırlı bilgi sunmaları sebebiyle erken dönemde yaşamış ve Maitreya veya Hindistan dışındaki Budizm'in yaşadığı zorluklara dair malumat sunmuş şahısların görüşlerinden de istifade edilmiştir. Bunun yanında tarihsel verilerin işlendiği genel tarih kitapları da bilhassa Maitreya'nın farklı yönlerini ortaya koyabilmek açısından önemli kaynaklardır.

Çalışmamızın genelinde deskriptif yöntem kullanılmıştır. Ayrıca Maitreya ile ilgili eldeki tüm veriler, Budizm'in kendi dinamikleri açısından değerlendirilmiş; buna bağlı olarak başka delillerin varlığıyla ilgili husus aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamın hazırlanması esnasında daima teşvikleri, yönlendirmeleri ve düzenlemeleriyle bana yol gösteren, desteğini her ortamda benden hiçbir surette esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK’e saygı ve şükranlarımı sunarım. Tez savunma jürileri Prof. Dr. Mustafa Sami BAYBAL ve Prof. Dr. Ali İşra GÜNGÖR hocalarıma katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tezi yazmamda maddî destekte bulunan Türk Tarih Kurumu’na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca değerli arkadaşım Emre PİSDİL’a, bu süreçte maddî ve manevî her türlü desteği sağlayan aileme ve özellikle çok değerli eşim Dr. şura SARIHAN CEVAHİR’e teşekkür ederim.

Mehmet Safa CEVAHİR

Ankara, 2023

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Dinlerin ortak yönlerinden bir tanesi, müntesiplerine kurtuluşa nasıl ulaşılabileceğine dair rota çizmektir. Kurtuluşun mahiyeti farklılık gösterse de, temelde bireyin saadeti, acıdan veya azaptan kurtulması olmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, bireylere birtakım eylemde bulunmaları emredilmiş, bu emirlere uygun davranışları halinde kurtuluşu elde edecekleri vaat edilmiştir.

Diğer Hint dinlerinde olduğu gibi Budizm’de de kurtuluş ön planda tutulmuştur. Nirvana’yı elde edebilmek için yapılması gerekenler belirtilmiş ve bu hususlara münasip davranışta bulunulması salık verilmiştir. Budizm’de kurtuluş bireysel ve evrensel olmak üzere iki boyutludur. Bireysel düzlemde kurtuluşu elde eden kişi *Arhat* şeklinde isimlendirilmekte olup, bu tür kurtuluş şekliyle daha ziyade Theravada ekolünde karşılaşılmaktadır. Buna mukabil, kendi kurtuluşunu kazandıktan sonra başkalarının da kurtuluşuna vesile olan kişi *Bodhisattva* olarak adlandırılmaktadır. Bu isimlendirme Mahayana ekolü içerisinde görülmekte olup, Budizm’in evrensel boyutunu temsil ettiği söylenebilir.

Buddha’nın herkesin kendi kendine ışık olmasını söylediği ve kimseye umut bağlanmaması gerektiğini söylediği bir dinî oluşumda, milâdî dönemlere doğru ortaya çıkan Maitreya inancı, başta Theravada ekolü ama daha yoğun bir şekilde Mahayana ekolü tarafından benimsenmiştir. Bizi bu çalışmaya teşvik eden en önemli gerekçe, Budistlerin önceden olmayan ancak daha sonra ortaya çıkan ne gibi sorunlarla yüzleşip Maitreya inancına bağlandıklarını ortaya koymak olmuştur. Bu gerekçenin de ötesinde, dinleri bir pergel benzetmesine tabi tuttuğumuzda, onun bir sabit bir de sabit bacağının etrafında dönen bir başka bacağı olduğunu görmekteyiz. Budizm’i araştırma konusu

olarak düşündüğümüzde, onun sabit bacağını kurtuluş anlayışı teşkil etmektedir. Budizm'in bu sabit bacağını, sağlam temellere oturmuş bir bilinçle okuduğumuzda, söz konusu dinin daha sağlıklı anlaşılacağı kanaatindeyiz.

B. Metot ve Kaynaklar

1. Araştırmanın Metodu

Araştırmamızın temel hedefi, Maitreya inancının Budist gelenek içerisindeki yeri ve önemini tespit etmektir. Çalışmamızda bu hedefi gerçekleştirmek için Maitreya inancının kökeni, ortaya çıkmasında etkili olan muhtelif gerekçeleri, Budizm'e katkıları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmamız boyunca Dinler Tarihi disiplininin kullandığı deskriptif metottan taviz verilmemeye çalışılmıştır. Bunun yanında, Budizm'in doğduğu coğrafyada mevcut olan diğer dinlerin kurtarıcı anlayışıyla Maitreya arasında bir etkileşimin olup olmadığını ortaya koyabilmek için zaman zaman karşılaştırma metodundan da istifade edilmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız başka metodolojik ilkeler de vardır. Bunlar; kavramların kullanımı, kapsam ve sınırlılıklar, kaynakların kullanımı ve kronolojik anlayışın esas alınmasıdır. Bu metodolojik ilkelere, araştırmamız özelinde kısa da olsa değinmek istiyoruz.

Kavramların Kullanımı: Yapılan çalışma Hint dinleriyle ilgili olunca, kavramların belirgin bir şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Günümüzde Türk akademisinde gerçekleştirilen Hint dinleri çalışmalarında, kavramlar bazen birbiri yerine kullanılabilir. Bu da söz konusu metnin anlaşılmasında zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Konumuzla bağlantılı olarak, Budizm'deki kurtarıcı figürünün bazen

Maitreya bazen Metteyya şeklinde literatürde kullanıldığı görülmektedir. Elinizdeki çalışma boyunca Maitreya ismi kullanılmıştır. Bunun en temel sebebi, Metteyya isminin ilk dönem eserlerde zikrediliyor olsa da, Mahayana ekolüyle birlikte doruk noktaya ulaşan Budizm'in kurtarıcı anlayışının, söz konusu ekol içerisinde ekseriyetle Maitreya şeklinde isimlendirilmiş olmasıdır. Ayrıca çalışmamızda kullanılan Budist dinî terimleri italik yazılmış, akabinde parantez içerisinde akademik çevredeki karşılığı verilmiştir.

Akademik bir çalışmanın en önemli niteliklerinden biri, objektifliği çalışma boyunca hâkim kılmaktır. Bu sebeple gelenekler içerisindeki hâkim görüşler, akademik kaygıya konu olmamış, şayet bir gelenek veya ekol bir görüşü kabul etmişse, çalışmada bu görüş esas alınmıştır. Yine her geleneğin veya ekolün daha iyi ve objektif anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmamıza konu olan gelenekler ve ekollerin isimlendirilmesi hususunda, söz konusu geleneklerin kendilerini ne şekilde isimlendirdikleri dikkate alınmıştır. Örneğin; Mahayana ekolü, her ne kadar Theravada ekolünü Hinayana şeklinde isimlendirmiş olsa da elinizdeki çalışmada Hinayana ismi kullanılmamıştır.

Kapsam ve Sınırlılık: Akademik çalışmaların derli toplu olması için kapsamının ve sınırlılıklarının belirlenmesi zaruridir. Bu sebeple araştırmamızda, tarihî kökenleri milâdî dönemlerin başına kadar giden ve farklı bağlamlarda ve kültürlerde varlığını sürdüren Maitreya inancı ilk dönemde oluşum süreci ve kısmen Çin'deki gelişim süreci açısından ele alınmıştır. Bunun en temel sebeplerinden biri Maitreya inancının altın çağına Çin'de ulaşmış olması; diğeri ise, ilk dönem Hindistan kaynaklarının Maitreya hakkında bize sunduğu bilgilerin yorum yapma alanımızı kısıtlamasıdır. Dolayısıyla Maitreya inancının, Budizmin yayıldığı diğer ülkelerdeki durumu ile modern dönemdeki algılanma biçimi çalışmamızın kapsam alanı dışında tutulmuştur. Bununla birlikte,

Çalışmanın ikinci bölümünün son başlığında Maitreya'nın farklı coğrafyalardaki durumuna ilişkin özet bir bilgi sunulacak, bu şekilde resmin bir bütün olarak görülmesi sağlanacaktır.

Kaynakların Kullanımı: Kaynaklar başlığı altında da ele alınacağı üzere, araştırmamızda Budizm'in kutsal metinlerinden referansta bulunulmuştur. Kullanılan kaynaklar, çeşitli bölümlere ayrılması sebebiyle belli kriterlere göre referans gösterimine gidilmiştir. Öncelikle metnin adı, sonra sırasıyla bölüm ve dize numaraları verilmiştir. Bir örnek olarak, “Cakkavattisihanada Sutta 26.1” verilebilir. Bu kullanımda Cakkavattisahanada Sutta, metnin adına; yirmi altı, bölüm numarasına; bir ise dize numarasına işaret etmektedir.

Kronolojik Anlayışın Esas Alınması: Herhangi bir olgunun zihinde netlik kazanması için tarihsel sürecin okuyucuya sunulması son derece önemli bir husustur. Elinizdeki çalışmada gerekli görülen kısımlarda önemine binaen kronolojiye uygun şekilde bilgi takdimi gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Maitreya figürü/inancının zikredildiği Budist kutsal metinleri, geç dönemden erken döneme doğru geri gitmek suretiyle tasnif edilerek ilk çıktığı sürece dair tespitite bulunulmuştur. Buna benzer şekilde, Maitreya figürünün ilk ortaya çıktığı dönemde nasıl algılandığı, sonraki süreçte geçirdiği değişikliklere değinilmiştir. Böylelikle okuyucunun zihninde Maitreya figürünün hem ortaya çıktığı dönem hem de geçirdiği değişimler daha anlaşılır bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

2. Kaynaklar

2.1. Budizm'in Kutsal Metinleri

Budist kutsal kitap literatürü içerisinde kırtarıcı düşüncesi gerek isim verilmeden genel hatlarıyla gerekse kırtarıcının ismi bilhassa zikredilmek suretiyle daha spesifik

olarak işlenmektedir. İlk kategoriye Sutta Pitaka'nın Digha-Nikaya adlı koleksiyonunun içinde bulunan Mahaparinibbana Sutta adlı bölümü örnek olarak zikredebiliriz. Diğer taraftan kurtarıcı isminin bizzat Maitreya/Metteya olarak zikredildiği kutsal kitaplar ise kendi arasında kanonik olan ve kanonik olmayan¹ şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kurtarıcının Maitreya/Metteya şeklinde zikredildiği kanonik eser, Cakkavattisihanada Sutta'dır.² Kanonik olmayıp da söz konusu mevzunun ele alındığı eserlere, Anagatavamsa ve Maitreyavyakaraṇa'yı örnek olarak zikredebiliriz. Özellikle son iki kitap, Maitreya/Metteya'ya tahsis edilmiştir.³

Çalışmada istifade edilen kutsal metinlere değinmeden önce kullanılan metinlere dair kısa bir bilgi vermek isabetli olacaktır. Lotus Sutra, Elmas Sutra gibi Türkçeye kazandırılmış Budist kutsal metinlerin Türkçe versiyonunun yanı sıra İngilizce versiyonuna da müracaat edilmiştir. Ancak Mahavastu, Cakkavattisihanada Sutta gibi eserler ise İngilizce tercümelerinden hareketle incelenmiştir.

Geleceğin Buddhası Maitreya'nın zikredildiği bir diğer eser, Mahasamghika ekolünün önemli metinlerinden biri olan Mahavastu'dur. Bu metnin oluşum sürecine dair farklı tarihlendirmeler mevcuttur. Buna göre, Mahavastu'yu II. yüzyıla kadar geri götürenler olduğu gibi IV. yüzyıla tarihlendirenler de bulunmaktadır. Bu bilgiden

¹ Budist kutsal kitap külliyatı söz konusu olduğunda kanonik metinlerden kasıt, Pali Kanon/Tripitaka içerisinde değerlendirilen metinlerdir.

² Robert E. Buswell - Donald S Lopez, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), "Cakkavattisihanadasutta", 161.

³ Lewis R. Lancaster, "Maitreya", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Detroit: THOMSON GALE, 2005), 5619.

hareketle, Maitreya inancının en azından II. yüzyılda var olduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir.⁴

Maitreya figürünün ele alındığı bir diğer eser ise, Mahayana ekolünün önde gelen metinlerinden biri olan Saddharmapundarika Sutra'dır. Bu metnin oluşum sürecine dair farklı görüşler vardır. Teiser ve Stone'a göre, Saddharmapundarika Sutra'nın oluşum evreleri konusunda ittifak bulunmakla birlikte bu evrelerin tarihlendirilmesi noktasında fikir birliği mevcut değildir.⁵ Ancak Yoisho Tamura, söz konusu evrelerin tarihlendirilme problemine ışık tutmaktadır. Ona göre, Saddharmapundarika Sutra'nın oluşum sürecinin ilk evresi 2-9. bölümleri ihtiva etmekte olup MS. 50 dolaylarına denk düşmektedir. 10-21. bölümleri ihtiva eden ikinci evre MS. 100 civarında ve 22-27. bölümleri kapsayan üçüncü evre ise MS. 150 yıllarına tekabül etmektedir.⁶ Ayrıca yapılan birtakım Budizm merkezli teolojik araştırmalar ve dilsel çalışmalar da, bize söz konusu metnin MS. I ila II. yüzyılda yazılmış olabileceğini göstermektedir.⁷ Bu metinde geleceğin Buddhası, bazen Acita şeklinde bazen de Maitreya şeklinde isimlendirilmektedir. Mahavastu metninin dikkate alınmasıyla, Maitreya figürünün ortaya çıkması en erken MS. II. asra kadar geri götürülebilmişken, mezkûr figürün Saddharmapundarika Sutra ile MS. 50-150 yıllarına kadar geri götürülmesi mümkündür.

⁴ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Mahavastu" (Erişim 07 Ocak 2022).

⁵ Stephen F. Teiser - Jacqueline I. Stone, "Interpreting the Lotus Sutra", *Readings of the Lotus Sutra*, ed. Stephen F. Teiser - Jacqueline I. Stone (New York: Columbia University Press, 2009), 7-8.

⁶ Kajiyama Yuichi, "The Saddharmapundarika and Sunyata Thought", *Journal of Oriental Studies* 10 (2000), 73.

⁷ *Lotus Sutra*, çev. Korhan Kaya (İstanbul: Sujala Yayıncılık, 2018), 17.

Budizm'deki kurtarıcının ismen zikredildiği ve kanonik olarak değerlendirilen kutsal kitap, Digha Nikaya'nın içinde bulunan *Cakkavattisihanada Sutta* adlı metindir. Geleneğe göre, Digha Nikaya metinleri ilk olarak Buda'nın ölümü sonrasında gerçekleşen ilk Budist konsilinde sözlü olarak okunmuştu. I. konsilden Sri Lanka'da Kral Vattagamani Abhaya'nın önderliğinde milâdî dönemin başlangıcına doğru düzenlenen IV. konsile kadar, Digha Nikaya metinleri sözlü olarak okunmaya devam etmişti. IV. Budist konsille birlikte Digha Nikaya metinleri resmî olarak yazıya geçirilmiş oldu.⁸ Bu bilgidен hareketle, kurtarıcı inancının MÖ. I ila MS. I. yüzyılda kullanıma girdiği söylenebilir. Kurtarıcı figüre Cakkavattisihanada Sutta'da değinilmiş olması, onu hem Theraveda hem de Mahayana ekolü için önemli kılmaktadır. Bu metinde Budizm'in kurtarıcı figürü Metteyya şeklinde isimlendirilmiş ve iki farklı yerde Metteyya ifadesine yer verilmiştir.

2.2. Konuyla İlgili Araştırmalar

Maitreya inancı; Budizm'in anlatıldığı genel tarih, ancak daha özelde Dinler Tarihi eserlerinde işlenen bir konu olmuştur. Bu konuyla ilgili her iki türde de birçok eser kaleme alınmış olsa da bu başlık altında araştırmamızda istifade ettiğimiz Dinler Tarihi disiplini bünyesindeki eserlerden bir kısmını zikretmek yerinde olacaktır.

Araştırmamız boyunca sıklıkla istifade ettiğimiz Alan Sponberg ile Helen Hardacre'nin editörlüğünü yaptıkları *Maitreya, the Future Buddha*⁹ adlı eser, konumuz

⁸ Robert E. Buswell - Donald S Lopez, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), "Dīghanikaya", 259; Robert E. Buswell - Donald S Lopez, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), "Council, 4th", 200; Fuat Aydın, *Hint Dinlerine Giriş (Hinduizm, Cayinizim, Budizm, Sihizm)* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021), 112.

⁹ Alan Sponberg - Helen Hardacre (ed.), *Maitreya, the Future Buddha* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988).

açısından önemli hususlara değinmektedir. Bu eserde, Maitreya'nın kökenine ve fonksiyonlarına değindikten sonra Maitreya'nın Japonya, Çin gibi farklı kültürler içerisinde algılanış tarzı detaylı olarak incelenmektedir. Konumuz bakımından önemli olan bir diğer modern kaynak, Emil Abegg tarafından kaleme alınan *Der Messiasglaube in Indien und Iran*¹⁰ (Hindistan ve İran'da Mesih İnancı) başlıklı çalışmadır. Üç bölümden oluşan bu eserin ikinci bölümü Budizm'in kurtarıcı figürü Maitreya'ya tahsis edilmiştir. Yazar metinde apokaliptik bilgilerin yanı sıra tarihî bilgilere de yer vermektedir.

Araştırmamız çerçevesinde önemli derecede istifade ettiğimiz bir diğer kaynak, Inchang Kim'in *Bodhisattva Cult & Sculpture: An Iconoligical Study With Special Reference to Maitreya*¹¹ başlıklı doktora tezidir. Kim, bu çalışmasında Maitreya'nın Mitra kökenli olduğu iddiasını çürütmeye çalışmış ve Maitreya'nın kökenini Budizm'in kendi dinamiklerine dayandırmıştır. Mezkûr çalışmanın istifade ettiğimiz bir diğer yönü ise, Maitreya inancının Budist sanat içerisinde oynadığı önemli roldür.

Maitreya inancının oluşması hususunda teorik alt yapıyı oluşturan etkenlerden birinin ele alındığı Meng Yin'in *The Future Cakravartin – Maitreyan Soteriology in Early China*¹² başlıklı yüksek lisans tezi de araştırmamız açısından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada araştırmacı, Vedalar Dönemi öncesine dayandığı iddia edilen

¹⁰ Emil Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran* (Berlin: De Gruyter, 1928).

¹¹ Inchang Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconoligical Study With Special Reference to Maitreya* (M.S. University of Baroda, Doktora Tezi, 1994).

¹² Meng Yin, *The Future Cakravartin - Maitreyan Soteriology in Early China* (The University of Iowa, Yüksek Lisans, 2012).

Cakravartin mitsel ideolojik fikrin Maitreya inancının oluşmasında etkili olduğu kanaatini dile getirmektedir.

Ülkemizde yapılan akademik ve popüler çalışmalara baktığımızda, spesifik olarak Maitreya'nın ele alındığı ilk çalışma, 1980 yılında Ekrem Sarıkçıoğlu tarafından kaleme alınan “*Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda'dan Bir Rivayet*” isimli makaledir. Bu makalenin başında Maitreya terimi etimolojik açıdan tahlil edilmiş, kökenine dair kısa bilgiler sunulmuş, Maitreya'nın zuhuru öncesi, sonrası meydana gelecek hususlar hakkında yorum yapılmış, son olarak Maitreyavyakarana'nın tercümesi yapılmıştır.¹³ Hüsamettin Karataş'ın “*Mahayana Budizm'inde Bodhisatva*” isimli kitabı genel olarak Bodhisattvalık üzerine yazılmış olsa da içerisinde Maitreya'ya dair genel bilgiler bulunmaktadır.¹⁴ Tezimizde, bu iki çalışmadan farklı olarak, Maitreya daha detaylı bir şekilde ele alınacak, kökenine dair tartışmalarda derinliğe inilecek, özellikle zuhuruyla gerçekleştireceği birçok eylemi somut örnekler eşliğinde ortaya konulacaktır.

Maitreya inancının ülkemizde lisansüstü çalışmalara henüz konu edilmemiş olması, çalışma esnasında bize hem motivasyon katmış, bununla birlikte birtakım zorluklar da yaşatmıştır.

¹³ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda'dan Bir Rivayet”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 77-90.

¹⁴ Hüsamettin Karataş, *Mahayana Budizmi'nde Bodhisatva Anlayışı* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2020).

C. Kavramsal Çerçeve

Maitreya'nın gelecek zamanda insan suretinde yeryüzüne inmek üzere Tuşita¹⁵ aleminde bir Bodhisattva yaşamı sürdüğüne inanılmaktadır. Budizm içerisinde kurtarıcı olarak telakki edilen Maitreya'nın gelişi, Budistler tarafından beklenmektedir.¹⁶ Maitreya, Mahayana ekolünün benimsediği diğer Bodhisattvaların aksine hem Theravada hem de Mahayana ekolünün müntesipleri tarafından tazim gören Bodhisattva'dır.¹⁷ Inchang Kim ve Grünwedel, Maitreya'nın, Çin, Kore ve Japonya gibi ülkelerde Sakyamuni Buddha'dan daha fazla saygıya mazhar olduğunu¹⁸, Seylan, Burma ve Tayland gibi Theravada ekolünün ön planda olduğu ülkelerde ise Sakyamuni Buddha ile birlikte önemli bir figür sayıldığını ifade etmektedirler.¹⁹ Maitreya'nın ilk olarak Theravada ekolü tarafından beklenildiği bilinmektedir. Ancak Maitreya, Mahayana ekolü içerisinde daha fazla rağbet görmüştür.²⁰

¹⁵ Tuşita cenneti olarak da adlandırılan bu yer, bir sonraki yaşamlarında Buddhalığa erişecek olan tüm Bodhisattvaların dinlenme bölgesidir. Bu bakımdan Tuşita cennetiyle Mahayana ekolü tarafından bir Bodhisattva olarak görülen Maitreya arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Vakti gelince Tuşita cennetinden yeryüzüne ineceğine inanılan Maitreya'nın öğretilerine muhatap olabilmek için birçok Budist, Tuşita cennetinde yeniden doğabilmeyi arzulamaktadır. Korhan Kaya, "Tushita", *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 197; Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconoligical Study With Special Reference to Maitreya*, 1; Edward Irons, "Maitreya", *Encyclopedia of Buddhism* (New York: Facts On File, 2008), 326; *Lotus Sutra*, 356.

¹⁶ Asaf Halet Çelebi, *Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 34.

¹⁷ Peter Slater, "The Relevance of the Bodhisattva Concept for Today", *The Bodhisattva Doctrine in Buddhism*, ed. Leslie S. Kawamura (Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1981), 13.

¹⁸ Albert Grünwedel, *Buddhistische Kunst in Indien* (Berlin: De Gruyter, 1920), 158.

¹⁹ Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconoligical Study With Special Reference to Maitreya*, 1.

²⁰ Irons, "Maitreya", 326.

Maitreya kavramının farklı dillerde çeşitli kullanımları bulunmaktadır. Pali kanonda söz konusu kavramın “Metta” ve “Metteya”; Sanskritçede Maitri, Maitreya ve Maitreyanatha şeklinde kullanıldığı bildirilmektedir. Ayrıca Moğolcada Maidari, Çincece Milo, Korecede Miryek ve Japoncada Miroku gibi kullanımlar yine Maitreya’nın farklı dillerdeki çeşitli isimlerine delalet etmektedir. Dolayısıyla Maitreya kavramı, Budizm’in girdiği her bölgede farklı şekillerde isimlendirilmiş olup evrensel boyutta üzerinde ittifak edilmiş bir isme sahip değildir.

Her ne kadar yukarıda farklı isimlendirmelere temas edilmiş olsa da Budizm’in kurtarıcı figürü için kullanılan isimler arasından üç tanesi öne çıkmaktadır: Maitreya, Metteya ve Acita. İlk defa Cakkavattisihanada Sutta’da ismen zikredilen Budizm’in kurtarıcısı için Metteya²¹ kelimesi kullanılmıştır. Buna mukabil milâdî I. yüzyılın ortalarında kaleme alındığı ifade edilen Lotus Sutra’da ise Maitreya²² ve Acita²³ kelimeleri tercih edilmiştir. Cakkavattisihanada Sutta’da arhat olarak takdim edilen Maitreya, Lotus Sutra içerisinde daima bir Bodhisattva olarak tavsif edilmektedir. Özetle, Threvada ekolü, bireysel kurtuluşu benimsemesi sebebiyle Maitreya’yı Arhat olarak değerlendirirken; Mahayana ekolü ise, Budizm evrensel kanadını temsil etmesi hasebiyle Maitreya’yı bir Bodhisattva olarak nitelendirmektedir. Bu dönüşümün en temel sebeplerinden birisi, Maitreya’nın Threvada ekolü tarafından benimsendiği ilk dönemlerde, Budizm’in henüz Hindistan ile sınırlı kalmasıydı.

²¹ “Cakkavatti-Sihanada Suttanta”, çev. Rhys Davids, *Dialogues of the Buddha* (London: Oxford University Press, 1921), 73-74.

²² *Lotus Sutra*, 60.

²³ *Lotus Sutra*, 249.

Yukarıda belirtilen isimlendirmelerin hepsinin Sanskritçe ‘Maitri’ kelimesinden türetilmiş olabileceği veya bu kelimenin farklı telaffuz şekilleri olabileceği muhtemeldir. Bu durumda Maitreya, ‘Metta’ ve ‘ya’ veya ‘Maitri’ ve ‘ya’ kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış olmaktadır. Maitri’nin manası, “dostluk, hayırseverlik”tir. Kelimenin sonundaki ‘ya’ ise Metta veya Maitri kelimelerini kişileştirme görevini yerine getirmektedir. Maitreya bu bağlamda şefkat gösteren, hayırsever olan, merhamet eden, hayırda bulunan gibi anlamlar taşır.²⁴ Maitreya için kullanılan isimlendirmelerden bir diğeri olan Acita, ‘muzaffer, galip, yenilmez’ gibi anlamlara gelmektedir.²⁵ Acita isimlendirmesi, Maitreya’nın Budist geleneği içerisinde yüklendiği vazifelerle birlikte düşünüldüğünde daha manidar olmaktadır.

Maitreya’dan bahsedilen pasajlara genel olarak bakıldığında, onun farklı misyonları üstlendiği görülmektedir. Bazı yerlerde Maitreya, dünyada aydınlanmaya giden yolda gayret içerisinde olan bir Bodhisattva olarak, diğer yerlerde ise yeni bir düzen peşinde koşturan siyasî aşırılık yanlılarının lideri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Maitreya hem Theravada hem de Mahayana içerisinde parlak ve müreffeh geçmişin yeniden elde edileceği geleceğe dair Budistlerin duyduğu özlemin bir simgesidir. Maitreya’ya bu kadar misyon yüklenmesinin en temel sebebi, söz konusu ifadelerin geçtiği eserlerin yazıldığı dönemle ilgili olabilir. Farklı bir deyişle Maitreya, Budizm’in siyasî açıdan zor anlar yaşadığı dönemlerde onun siyasî lideri; toplumda ahlâkî yozlaşmanın yaşandığı zamanlarda dinî lideri; Budistlerin toplumsal düzlemde karanlık

²⁴ Carl Friedrich Koeppen, *Die Religion des Buddha und ihre Entstehung* (Villingen-Schwenningen: Nexx Verlag, 2020), 327.

²⁵ Etienne Lamotte, *History of Indian Buddhism*, çev. Sara Webb-Boin (Paris: Peeters Press, 1988), 775.

ağ yaşıadığı zamanlarda ise geçmişin gelecekte yeniden ihyacısı olma özelliğiyle ön plana çıkarılmıştır.

I. BÖLÜM: MAİTREYA’NIN KÖKENİ VE ORTAYA ÇIKMASINDA ETKİLİ OLAN GEREKÇELER

A. Maitreya İnancının Kökenine Dair Görüşler

Genel olarak, beklenen kurtarıcıya dair ileri sürülen iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, kurtarıcı inancının bir kültürden diğerine, oradan başka bir kültüre geçtiği ve bu intikal sürecinin bu şekilde devam ettiğidir.²⁶ Buna mukabil ikinci görüşe göre her bir kültür, beklenen kurtarıcıyı deneyimlediği tarihî, psikolojik ve sosyolojik şartlara bağlı olarak kendi dinamiklerinden ortaya çıkarmıştır.²⁷

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan Budizm’in kurtarıcı figürü Maitreya’nın kökenine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin çıkış noktası bazen Budizm dışı kaynaklara, bazen Budizm’in inanç esasları ve kutsal kitapları gibi kendi iç dinamiklerine dayandırılmaktadır. Söz konusu varsayımların ileri sürülmesinde Maitreya’nın fonetik özelliği ve icra ettiği fonksiyonlar önemli rol oynamıştır. Bu başlık altında öncelikle Maitreya figürünün menşesine yönelik iddialar zikredilecek, akabinde en uygun olan görüş ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Maitreya’nın İran Kökenli Olduğu İddiası

Maitreya isminin kökeni nispeten kompleks bir konu görünümündedir. Yakın zamanda yapılan kimi çalışmalarda Maitreya, Zerdüştlükte öne çıkan tanrısal varlık Mithra ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu etkileşim ortaya konulurken birtakım kıstaslardan hareket edilmiştir. Bunlar; Maitreya ile Mithra arasındaki fonetik benzerlik ve her iki figürün ifa ettiği vazifelerdir.

²⁶ Ekrem Sarıncıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvuru* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 23.

²⁷ Sarıncıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvuru*, 25.

Yirminci yüzyılın başlarında, Maitreya'nın Budist geleneğine farklı bir kültürden ithal edilip edilmediği konusu, Budist araştırmacılar tarafından önemine binaen münakaşa edilmiştir. Bu bağlamda öne çıkan iddia Maitreya'nın İran menşeli Mithra'ya dayandığıdır. Üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen söz konusu iddia netliğe kavuşturulamamıştır. Jan Nattier'e göre bunun sebebi, Parsi dilinin konuşulduğu bölgelerde Budizm'in yükselişi ve evrimi hakkındaki verilerin son derece kısıtlı oluşudur.²⁸

Mahayana ekolündeki Maitreya düşüncesini ortaya koyan Albert Grünwedel, sonraki süreçte Budizm ile İran düşüncesi arasında temasların olduğunu öne sürmenin doğruluğu üzerinde durmaktadır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak gelecek Buddha fikrinin, Parsi dininin kurtarıcısı Saoşyant ile birçok yönden benzerlik gösterdiğini dile getiren Grünwedel'e göre, her ne kadar İran kökenli Saoşyant'ın tam olarak ne zaman ortaya çıktığını bilemesek de Mahayana ekolü içerisindeki baskın Maitreya inancının Saoşyant etkisiyle ortaya çıktığını söylemek yerinde olacaktır.²⁹ Grünwedel'e göre, her iki figürün fonksiyon açısından benzerliği, onları birbirine yakınlaştırmaktadır.

Eserinde Maitreya inancına özel bir bölüm tahsis eden Rosefield de Maitreya'nın kökenini İran'a dayandırmaktadır. Ona göre Maitreya ile ilgili Budist efsanelerine bakıldığında, batılı ve özellikle de İranlı analogilere benzer biçimde gelecekteki şaşalı görüşlere ek olarak, çok sayıda ayrıntılı bilgiler mevcuttur.³⁰

²⁸ Jan Nattier, "The Meanings of the Maiteya Myth", *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 34-35.

²⁹ Grünwedel, *Buddhistische Kunst in Indien*, 167.

³⁰ John Rosenfield, *The Dynastic Arts of the Kushans* (Berkeley: University of California Press, 1967), 228.

Maitreya'nın kökenini İran kültürüne dayandıran Kitagawa'ya göre, Maitreya figürünü iyi anlamanın yolu Budizm ile Zerdüştlük ve Maniheizm arasındaki tarihî etkileşime vakıf olmaktan geçmektedir.³¹ Kitagawa, birçok bilim adamının da aynı görüşü paylaştığını dile getirerek İran kozmik kurtarıcısı Saoşyant'ın, Budist Maitreya inancına etkide bulunduğunu düşünmektedir.³²

Maitreya inancı özelinde Budizm'in diğer kültürlerle etkileşimini öne çıkaran bir diğer isim Paul Williams'dır. Ona göre Orta Asya'da Budizm ve diğer bazı inançlar temas halindeydi. Williams bu varsayımdan hareketle birçok bilim adamının Maitreya figürünü hem Mithra hem de Zerdüştlük ile ilişkilendirmeye çalıştıklarını ve bunların Maitreya üzerinde etki sahibi olduğunu öne sürdüklerini düşünmektedir.³³

Arther Basham da Maitreya'nın kökenini Zerdüştlüğe dayandırmaktadır. Ona göre, kuzey batı Hindistan'daki istilacı yönetim altında Zerdüştlük ve Budizm bir araya gelmiş ve muhtemelen bu karşılaşma esnasında gelecek Buddha fikri Budizm içerisinde merkezî bir inanç haline gelmiştir. Daha sonra milâdî döneme doğru, geleceğin Buddhası fikri, tüm Budist mezhepler arasında yaygınlık kazanmıştır.³⁴

Din fenomenolojisinde önemli bir yere sahip olan Tiele, açık bir şekilde Maitreya ile Saoşyant'ı yakınlaştırmaktadır. Ona göre Zerdüştlüğün Saoşyant doktrini veya kurtarıcı figürleri üzerine çalışan birinin Saoşyant ile Maitreya arasındaki benzerliği

³¹ Joseph M. Kitagawa, "The Many Faces of Maitreya", *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 18.

³² Kitagawa, "The Many Faces of Maitreya", 10.

³³ Paul Williams, *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations* (London: Routledge, 2009), 220.

³⁴ Arthur Llewellyn Basham, *The Wonder That Was India* (Haydarabad: RUPA.Co, 1981), 276.

görmezden gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla o, Maitreya ve onun Parsi dinindeki muadili olan Saoşyant ile olan benzerliğine dikkat çekilmesinde haklı olduğunu düşünmektedir. Ona göre Saoşyant inancının ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de Maitreya'nın ondan etkilendiği gerçeği yadsınamaz.³⁵

Maitreya'nın Mithra kökenli olduğuna dair hipotezin temel çıkış noktası, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Sanskritçe bir kelime olan Maitri ile İran menşeli bir kelime olan Mithra arasındaki fonetik benzerlik, fonksiyonel benzerlik ve her iki figürün de gelecekte ortaya çıkacak bir kurtarıcı olmalarıdır. Bize göre, her ne kadar Maitreya'nın ortaya çıktığı dönemde İran menşeli kurtarıcı figür Hindistan'a intikal etmiş olsa da Maitreya'nın kökenini İran'a dayandırarak böyle bir inancın vücut bulduğunu ifade etmek zor görünmektedir. Şöyle ki; iddia edilen benzerlikler arasında problem gözlenmektedir. Bunlardan ilkinde göre, Maitreya kelimesinin etimolojik kökü olan Maitri ile Mithra arasındaki fonetik karşılaştırma, elimizde Palice Metta veya Metteyya gibi Maitreya kelimesinden daha erken döneme ait bir terim bulunması sebebiyle mantıklı görünmemektedir. Şayet bir benzerlik kurulacaksa, bu öncelikle kullanımı itibarıyla daha geri bir tarihe giden kelimeyle yapılmalıdır. Inchang Kim'e göre, Maitreya ile Mithra arasında fonksiyon açısından benzerlikler olduğu gibi farklılık da bulunmaktadır. Maitreya bozulan Dharma'yı düzeltme, insanları kurtuluşa ulaştırma gibi görevleri ifa edecekken Mithra sadece bir kurtarıcı olarak değil, aynı zamanda Güneş Tanrısı, Hakikatin Muhafızı, Büyük Savaşçı ve Hayat Verici olarak da tasavvur edilmektedir.³⁶

³⁵ Cornelis Petrus Tiele, *The Religion Of The Iranian Peoples*, çev. Gushtaspshah Kaikhushro Nariman (Bombay: The Parsi Publishing Co., 1912), 159.

³⁶ Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconological Study With Special Reference to Maitreya*, 20.

Farklı bir deyişle, Maitreya daha dar kapsamlı tahayyül edilirken, Mithra'nın yetki alanı daha geniş tutulmuştur.

2. Maitreya'nın Budizm'in Kendi Dinamiklerinden Ortaya Çıktığı İddiası

Dinlerdeki ahir zaman kurtarıcısı bağlamında öne sürülen iddialardan bir tanesi, her kültürün oluşan şartlara binaen kendi kurtarıcı anlayışını yine kendi bünyesinden meydana getirmesidir. Budizm'deki Maitreya inancının da kendi bünyesinden hareketle ortaya çıktığını öne süren bilim adamları bulunmaktadır.³⁷

Budizm'deki kurtuluş inancı, bölgenin dairesel zaman anlayışıyla doğrudan bağlantılıdır. Öncelikle Budizm'deki kurtuluşu daha iyi anlayabilmek için Buddhalık Doğasını kavramış olmak gerekmektedir.³⁸ Budizm'de hâkim olan zaman anlayışı dairesel zaman anlayışıdır. Bu anlayışa göre, alemdeki düzen iyiden kötüye doğru hareket etmekte olup, kötülüğün zirve yaptığı bir dönemde, gelecek bir kurtarıcı vasıtasıyla bozulan düzen yeniden iyiye doğru evirilecektir. Söz konusu zaman anlayışıyla Buddhalık Doğası arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Böyle bir dönemde alemlere rehberlikte bulunarak insanlara kurtuluş yolunu sunacak Buddhalar'a ihtiyaç duyulmuş ve duyulmaya da devam edecektir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, günümüze değin söz konusu amacı gerçekleştirmek üzere Buddhalar gelmiş ve gelmeye de devam edecektir. Budizm'de Sakyamuni Buddha da, geçmişte geldiğine inanılan ve yine

³⁷ Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran*, 145; Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda'dan Bir Rivayet", 77.

³⁸ Karataş, *Mahayana Budizmi'nde Bodhisatva Anlayışı*, 16.

gelecekte farklı isim ve şekillerde zuhur edeceği düşünülen Buddhalık Doğası'nın bir halkasını oluşturmaktadır.³⁹

Maitreya'nın zuhuruna ilişkin Budizm'deki iç dinamikler arasında Manushi Buddhalar fikri önemli bir yere sahiptir. En yalın şekliyle Manushi Buddhalar, canlıların muzdarip oldukları acılara ve ihtiyaçlarına yanıt verebilmek maksadıyla insan biçimine giren varlıklardır. Maitreya'nın, Manushi Buddha doktrininden mülhem olduğu düşünüldüğünde, Hinduizm'in Avatar inancıyla benzerlik arz ettiği göze çarpmaktadır.

Manushi Buddha fikrinin Maitreya ile olan bağlantısının temelini Vedalar dönemine kadar uzanan karma teorisine dayandırmak mümkündür. Karma, gerek fiziki gerekse zihnî tüm eylemlerin sonuçlarının tecelli etmesidir. Bir tür yasa olarak algılanan karma, insanları bir sonraki doğuşlarında hangi seviyede doğacağını belirlemekte olup, Sakyamuni Buddha'nın temel amacı, insanlara naishkarmayı (karmik birikimin önüne geçmek) öğretilip nirvananın önünü açmak olmuştur.

Manushi Buddha doktrini, insanların iyi karma elde etmesi, herkesin bir Buddha olabilmesi ve neticesinde kurtuluşa ulaşabilmesi anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sakyamuni Buddha'nın farklı biçimlerde doğduğu ve Buddhalığın gereksinimlerini yerine getiren birçok Manushi Buddhalar hakkında erken dönem Budist kutsal kitap koleksiyonunda bilgiler bulunmaktadır. Manushi Buddhalar, genellikle haleflerini önceden haber verirler. Bu bağlamda Manushi Buddhalar listesinde

³⁹ Thomas P. Kasulis, "Under the Bodhi Tree: An Idealized Paradigm of Buddhist Transformation and Liberation", *The Sound of Liberating Truth Buddhist-Christian Dialogues in Honor of Frederick J. Streng*, ed. Sallie B. King - Paul O. Ingram (New York: Curzon Press, 1999), 207; Karataş, *Mahayana Budizmi'nde Bodhisatva Anlayışı*, 16.

Sakyamuni Buddha'dan önce yer alan Kasyapa, Sakyamuni'yi bildirdiği gibi Sakyamuni Buddha da kendisinden sonra Maitreya adında birinin zuhur edeceğini haber vermişti. Silsile halinde muhkem bir görüntü veren Manushi Buddha doktrini, geçmiş olduğu kadar, geleceği de kuşatan bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla geçmişte insanlara rehberlik yaparak onların kurtuluşa erişebilmeleri için zuhur ettiği düşünülen Buddhalar gibi, gelecekte de bozulan düzeni tesis etmek ve insanlara yardımcı olmaları umulan Buddhaların ortaya çıkmaları beklenmektedir. Bu teselsülün bir halkasını, geleceğin Buddhası Maitreya'nın temsil edeceğine inanılmaktadır.⁴⁰

Inchang Kim Manushi Buddha doktrini ile Maitreya arasındaki ilişkiyi ileri taşıyarak, aradaki bağlantının Trikaya düşüncesiyle daha da sistematize edildiğini ifade etmektedir. Trikaya üç bedenleşme demek olup, bunlar dharmakaya (hakiki beden), sambhogakaya (zevk bedeni), nirmanakaya (biçim değiştiren beden) olarak isimlendirilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Sakyamuni Buddha üçüncü türden bir bedene sahipti. Nirmanakaya ile Buddhalık vizyonunu birlikte düşündüğümüzde, bu bedenleşme yoluyla rehber olarak görülen kişiler, karmik birikimi yüzünden samsara çarkından kurtulamayan kişilere mürşit olmak için yeryüzünde belirirler.⁴¹ Burada karşımıza Dhyani Buddha kavramı çıkmakta olup, göksel Buddhalara işaret etmektedir.

⁴⁰ *The Vimalakirti Sutra, From the Chinese Version by Kumarajiva*, çev. Burton Watson (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1999), 3; Carl Olson, *The Different Paths of Buddhism: A Narrative-Historical Introduction* (London: Rutgers University Press, 2005), 160; Karen Armstrong, *Buda*, çev. Filiz Tülek (İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2021), 21; Christmas Humphreys, *A Popular Dictionary of Buddhism* (New York: Curzon Press, 1997), "Maitreya", 133.

⁴¹ Hacer Tokyürek, *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 145.

Her Dhyani Buddha, halihazırda dördüncüsünde yaşadığımız farklı dünya döngüsünün yöneticisidir. Bu sisteme göre Maitreya, beşinci dünya döngüsünün bir Buddhasıdır.

Bize göre, yukarıda ele aldığımız kökene dair iddialar arasındaki en makulü, Maitreya inancının Budizm'in kendi düşünce yapısından hareketle ortaya çıktığını ifade eden görüştür. Bunun bir gerekçesini, Maitreya inancının, Budist kutsal metinlerinde Budizm için önemli bir yere sahip olan Dharma ve Nirvana gibi büyük ehemmiyeti haiz konular bağlamında işlenmesi teşkil etmektedir.⁴² Budizm'i kurtuluş merkezli bir din olarak düşündüğümüzde, Maitreya gibi geleceğe dair bir kurtarıcı beklentisine girilmiş olması, makul görünmektedir. Zira döngüsel tarih anlayışına sahip bir dinin mensupları, alemin zamanla kötüye doğru (Kaliyuga) gideceği, söz konusu din Budizm olduğunda Dharma'nın bozulacağı, Budist kutsal metinlerine ve din adamlarına hürmet edilmeyeceği, Buda'nın emanetlerine sahip çıkılmayacağı gibi birtakım düşüncelerden hareketle bir kurtarıcının zuhurunu beklemektedirler.⁴³ Dolayısıyla Budizm içerisinde Maitreya inancının ortaya çıkması bir ihtiyacın sonucuydu.

Burada karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: Şayet Maitreya inancı Budizm'in kendi içinden çıktıysa, ismen olmasa bile, bir fikir olarak Siddharta Gautama döneminde bilinmekte miydi? Öncelikle Gautama Sakyamuni'nin Parinirvana'ya⁴⁴ ulaşması, Buddha'nın takipçilerini sonraki dönemlerde ortaya çıkacak Maitreya'nın gelişini ön görmelerine zemin hazırlamış olabilir. Inchang Kim'e göre Budistler, Parinirvana'yı elde eden Sakyamuni'nin tekrar gelişini değil, daha ziyade Buddhalığa ulaşacak başka

⁴² *Lotus Sutra*, 60.

⁴³ Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran*, 180.

⁴⁴ Son doğumla birlikte tam manasıyla aydınlanmış olma durumu.

varlıkları beklemekteydiler.⁴⁵ Sakyamuni'nin Parinirvana'ya ulaştığı dönemde Maitreya figürü, sönük bir yapı arz etmekteydi. Bunun belki de en önemli gerekçesi olarak, o dönemde Theravada Budistleri için Maitreya figürünün büyük bir öneme sahip olmaması gösterilebilir. Onlar için Buddha'dan sonra oluşan boşluk Maitreya ile doldurulamayabilirdi. Oluşan boşluğun kapatılabilmesi için Sakyamuni'nin telkinleri doğrultusunda Dharma ve Vinaya'ya büyük saygı gösterilmişti. Bu sebeple, ilk dönem Budistler'in nezdinde Maitreya'nın önemi, sonraki dönemden daha azdır. Dahası Maitreya, Theravada Budistleri için Sakyamuni Buddha'nın öğretilerine uymaya devam etmeleri durumunda gelecekte görebilecekleri birkaç Buddha'dan sadece birini ifade etmekteydi.⁴⁶

Yukarıda sorduğumuz soruya geri dönersek, ilk Budistler arasında Maitreya ismiyle bilinen bir kurtarıcıdan söz edilemez. Bununla birlikte sonradan Maitreya şeklinde isimlendirilecek olan kurtarıcının teorik altyapısına erken dönem Budistlerinin aşına oldukları söylenebilir. Hindistan'da kadim mitsel bir ideoloji olan *Cakravartin*, Budistler tarafından bilinmekteydi. Cakravartin ideolojisi, Hinduizm'in erken dönemlerine kadar uzanmakta olup, ahlâkî ve siyasî gücü elinde tutmak suretiyle kozmik düzeni şekillendiren adil ve erdemli hükümdar, önder için kullanılmaktaydı.⁴⁷ Bölgedeki ideal kurtarıcı veya ahlâkî lider, Budistlerin önünde bir örnek olarak durmaktaydı. Budistler, süreç içerisinde maruz kaldıkları siyasî baskı ve deneyimledikleri teolojik olumsuzluklara binaen geliştirdikleri Maitreya inancını oluştururken zihinlerinde örnek model bulunduğunu düşünmekteyiz. Cakravartin ideali bu bağlamda önem arz etmekte

⁴⁵ Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconological Study With Special Reference to Maitreya*, 25.

⁴⁶ Kim, *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconological Study With Special Reference to Maitreya*, 25.

⁴⁷ Kitagawa, "The Many Faces of Maitreya", 9.

olup, Maitreya merkezli Budist soteriyolojisine büyük ölçüde uyarlanmış olduğu ileri sürülebilir.⁴⁸

Netice itibariyle, Budizm'deki kurtarıcı figür, erken dönemlerde ismen bilinmemekteydi. Ancak milâdî döneme doğru ismen zikredilmeye başlanan Maitreya'nın aslında teorik de olsa Cakravartin idealiyle var olduğu yönündeki iddialar bizce daha makul görünmektedir. Zira Maitreya'ya yüklenen siyasî ve ahlâkî vazifelerin Cakravartin ideali bağlamında zikredilen hususlar ile örtüşmesi, kanaatimizi daha da güçlendirmektedir.

B. Maitreya İnancının Ortaya Çıkmasındaki Etkenler

Bilindiği üzere, Maitreya inancı Budizm'in ilk ortaya çıktığı dönemlerde mevcut değildi. Bununla birlikte Buddha'nın, geleceğin Buddhalarının zuhuruna dair Digha Nikaya koleksiyonunun Mahaparibbana Sutta adlı bölümünde genel de olsa birtakım imalarda bulunduğu rastlanılmaktadır. Ancak Buddha Sakyamuni'den sonraki Buddha'nın ismen spesifik olarak zikredilmesi, yine Digha Nikaya koleksiyonunun Cakkavattisihanada Sutta isimli bölümünde gerçekleşmiştir.⁴⁹

Geleceğe dair kehanetleri içerisinde barındıran bir metin hüviyetinde olan Cakkavattisihanada Sutta, Maitreya figürünü doğrudan isim kullanarak gündeme getirmektedir. Bu yönüyle söz konusu metine dair birtakım bilgiler sunmak, araştırmamız açısından önem arz etmektedir. Bu metinde ana figür olan erdemli bir hükümdarın, kendi hükümdarlığının sonrasında vaki olacak ve bu sebeple insan ömrünün kısalmasına yol

⁴⁸ Yin, *The Future Cakravartin - Maitreyan Soteriology in Early China*, 17.

⁴⁹ Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran*, 148-149.

açacak ahlâkî yozlaşmadan bahsedilmektedir. Budizm'deki döngüsel zaman anlayışına bağlı olarak, ahlâkî anlamda bir düzelme yaşanacak ve insanların ömrü 80.000 yıla ulaşacaktır. Mezkur metne göre, insanların ömrünün uzadığı bir dönemde Cakkavattin Sankha ve müstakbel Buddha Metteya zuhur edecektir. Kutsal kitapta geçen bu ifade, geleceğin Buddhası fikrinin Budist inanç sistemine bilfiil sonradan dahil olduğunu göstermektedir. Bu ifadelerden çıkarılacak bir diğer sonuç ise, Cakkavattisihanada Sutta adlı metnin sonraki dönemlerde, özellikle Budist inanç ve ahlâk sisteminde birtakım çalkantıların yaşandığı esnada kaleme alındığıdır.⁵⁰

Araştırmacıların bir kısmına göre, Maitreya inancı milâdî döneme doğru ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda öne çıkan tarihlendirme, milâdî dönemin başları civarındır.⁵¹ Dolayısıyla Maitreya inancının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan gerekçeleri, milâdî döneme doğru aramak gerekmektedir.

Slater, Maitreya'nın Mahayana içerisindeki rolüne değindikten sonra, onun kurtarıcı hakikatin dikkate alınmadığı, moral ve fiziksel bozulmaların ortaya çıktığı, kutsallara hürmet gösterilmediği bir dönemde kurtarıcı ve yol gösterici misyonunu üstleneceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Slater, Maitreya'nın gelişini daha çok teolojik bağlamda ele alsa da siyasi bağlamı da göz önünde bulundurmaktadır.⁵²

⁵⁰ Kenneth Roy Norman, *A History of Indian Literature*, ed. Jan Gonda (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983), 7/41; Bimala Churn Law, *A History of Pali Literature* (New Delhi: Rekha Printers, 2000), 129.

⁵¹ Korhan Kaya, "Maitreya", *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 129; Robert E. Buswell - Donald S. Lopez, "Maitreya", *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 517.

⁵² Slater, "The Relevance of the Bodhisattva Concept for Today", 13.

Bu başlık altında Maitreya inancının ortaya çıktığı muhit farklı açılardan ele alınacaktır. İlk olarak siyasî ortam incelenecek, akabinde teolojik kırılmalara değinilecek, en son çevresel etkiler değerlendirilecektir. Teolojik kırılmalar, Budizm'in içinde meydana gelen gelişmelere işaret ederken; çevresel etkiler ise bölgedeki farklı inanç ve kültürlerle dayanmaktadır.

1. Siyasî Etken

MÖ. 6.-5. asırda yaşadığı iddia edilen Siddharta Gautama'nın tesis ettiği Budizm, öncüsü henüz hayattayken önemli gelişmelere tanıklık etmişti. Gautama'nın ölümünden sonra bölgede tesis edilen devletlerin izledikleri politikalara bağlı olarak Budizm adına birtakım ilerleme veya gerilemelere neden olacak gelişmeler yaşanmıştır.

1.1. Sunga İmparatorluğu Öncesi Siyasî Ortam

Budizm'in bir krallık/hanedanlık ile gündeme gelmesi, Magadha Hanedanlığı ile başlatılabilir. MÖ 500'lü yıllarda kurulan Magadha Krallığı, MÖ. 320'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Magadha Krallığı'nın ilk kuruluş safhası, Gautama'nın yaşamının belli periyodunu içine almaktadır. Saray çekişmelerine rağmen, hükümdarlar krallığın çıkarını ön planda tutmuşlar ve krallığın sınırlarını gittikçe genişletmişlerdir. Hükümdarlar her ne kadar siyasî açıdan ileri görüşlü olsalar da dinî açıdan pek muhafazakar değillerdi. Bununla birlikte, yöneticiler arasında bazıları içlerinde Budizm'e karşı sempati beslemişler ve Budizm'in gelişimi için destekte bulunmuşlardır.⁵³

Buddha zamanında varlık süren Magadha hanedanlığı, yukarıda da ifade edildiği üzere Budizm'in gelişimi için önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, Budizm'in önemli

⁵³ Lamotte, *History of Indian Buddhism*, 85.

konseylerinin, yerel bir dil olan Magadhi kullanılarak Magadha Krallığı'nın sınırları içerisinde gerçekleştirildiği örnek olarak verilebilir. MÖ. 325 civarında Magadha Hanedanlığı, Maurya Hanedanının kurucusu sayılan, Aşoka'nın dedesi Chandragupta tarafından yıkılmıştır.⁵⁴ Her ne kadar Magadha Hanedanlığı döneminde Budizm, birinci dereceden devlet dini olamadıysa da, tarihinin önemli konsillerini bu süreç içerisinde gerçekleştirmiş olması itibariyle, Magadha Hanedanlığı hakimiyeti altında olumlu deneyimler edinmiştir.

Maurya İmparatorluğu hakimiyeti elde edince, Budizm için yükseliş süreci başlamıştı. Özellikle Kral Aşoka (MÖ. 273-236) Budizm'in gelişimi için somut adımlar atmıştı. Başlangıç itibariyle Budizm yanlısı olmayan Aşoka'nın, Kalinga savaşı sonrası Budizm'e meylettiği ifade edilmektedir. Aşoka'nın Budizm'i benimsemesi ve Budizm'e devlet desteğini sağlamasıyla birlikte Hindistan'da Budizm açısından canlılık meydana gelmişti.⁵⁵

Budizm'in ortaya çıkışında Maurya İmparatorluğunun yıkılışına kadar, bilfiil Maitreya inancının varlığıyla karşılaşmamaktadır. Bunun belki de en önemli nedeni, Budizm'in o döneme kadar yoğun bir şekilde siyasî, teolojik ve kültürel açıdan bunalım yaşamamış olmasıdır.

1.2. Sunga İmparatorluğu Sonrası Siyasî Ortam

⁵⁴ Edward Irons, "Magadha", *Encyclopedia of Buddhism* (New York: Facts On File, 2008), 319.

⁵⁵ Detaylı bilgi için bk. Ilgaz Hakman, "Maurya İmparatorluğu Dönemi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, ed. Yalçın Kayalı (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 317-356.

MÖ. 232 yılında Kral Aşoka'nın ölümünün ardından onu bir dizi zayıf Mauryan hükümdarı izlemiş, ancak İmparatorluk bu hükümdarlar döneminde kademeli olarak toprak kaybetmeye başlamıştı.⁵⁶ Bu durumu fırsata çeviren Pushyamitra Shunga (MÖ. 215-149), MÖ. 175 yılında Maurya İmparatorluğu'na son verip başlangıçta başkenti Pataliputra olan Sunga İmparatorluğu'nu tesis etmişti. Budizm, MÖ. 184 ila 75 yılları arasında hüküm süren yeni İmparatorluğun hakimiyeti altında zaman zaman zorluklarla karşılaşmıştır.

Pushyamitra Shunga, MÖ. 215 yılında Mauryan İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü dönemde dünyaya gelmiştir. Ailesinin geçmişi hakkında hiçbir tarihî metinde bilgi verilmeyen Pushyamitra'nın Brahmin kökenli olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷ Bununla birlikte Brhadaranyaka Upanişad ve Ashvalayana Shrauta Sutra'da Sunga ailesinin düalist olmayan Vishishtadvaita okulunda başarılı eğitimciler olarak zikredildiği öne sürülmektedir.⁵⁸ İsminin sonundaki "mitra" ekinden hareketle Pushyamitra'nın Farisi kökenli olduğu iddiası, Simmons ve Sarao tarafından Sankritçe'deki arkadaş, dost anlamına gelen mitra kelimesiyle paralellik arz ettiği, gerek Farsça'nın gerek Sanskritçe'nin Hint-Avrupa dil grubuna müntesip olması sebebiyle aralarında dilsel

⁵⁶ Judith E. Walsh, *A Brief History of India* (New York: Facts On File, 2006), 41.

⁵⁷ Lamotte, *History of Indian Buddhism*, 386; Walsh, *A Brief History of India*, 41; K.A. Nilakanta Sastri, "Post-Mauryan Dynasties (184 B.C. to A.D. 200)", *A Comprehensive History of India*, ed. Jagannath (Calcutta: Orient Logmans, 1957), II/99; J.S. Negi, *Groundwork of Ancient Indian History* (Allahabad: Narayan Publishing House, 1958), 290; Ali İhsan Yitik, "Budizm", *Dinler Tarihi*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 363.

⁵⁸ Caleb Simmons - K.T.S. Sarao, "Pushyamitra Sunga, a Hindu ruler in the Second Century BCE, Was a Great Persecutor of the Buddhists", *Popular Controversies in World History*, ed. Steven L. Danver (California: ABC CLIO, 2011), II/83-84.

ortaklık olabileceği düşüncesiyle reddedilmiştir.⁵⁹ Pushyamitra'dan birçok tarihî metinde bahsedilmesi, onun tarihsel bir figür olup olmadığı tartışmalarını mümkün olduğu kadar engellemiştir.

Pushyamitra, Maurya İmparatoru Brihadratha döneminde savaşçılık hünelerini geliştirmiş ve daha sonra orduda terfi etmiştir. Anlatıya göre, MÖ. 188 yılında Brihadratha teftişe çıktığında Pushyamitra imparatoru öldürür ve kendini kral ilan eder. İmparatorluğun merkezini Pataliputra'ya taşıyan Pushyamitra, Ayodhya, Barganga ve diğer bölgelerdeki yazıtlara göre Brahman tapınaklarının himayesini üstlenmişti.⁶⁰

Pushyamitra'nın gücü ele geçirdikten sonra Budizm'e yönelik izlediği yol ve uyguladığı baskı ve zulüm hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır.⁶¹ Onun Budizm'i ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerinin bulunduğunu kabul edenlerin ve reddedenlerin düşüncelerindeki müşterek nokta, Budistler'in önceki İmparatorluğun aksine bu dönemde devlet tarafından destek görmemiş olmasıdır.⁶²

Pushyamitra Sunga genel olarak, Brahmin yanlısı olmayan inançların destekçisi görünümündeki Maurya İmparatorluğu'nun sona ermesiyle meydana gelen brahman

⁵⁹ Simmons - Sarao, "Pushyamitra Sunga, a Hindu ruler in the Second Century BCE, Was a Great Persecutor of the Buddhists", II/84.

⁶⁰ Simmons - Sarao, "Pushyamitra Sunga, a Hindu ruler in the Second Century BCE, Was a Great Persecutor of the Buddhists", II/84-85.

⁶¹ Ayşegül Örseloğlu - Ilgaz Hakman, "Şungaların Tarihi ve Yavana (Yunan) İstilas Dönemi", *Erken Dönem Hindistan Tarihi Tarihi ve Kültürü*, ed. Yalçın Kayalı (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 412-415.

⁶² Lamotte, *History of Indian Buddhism*, 386.

zihniyetinin canlanması sembolü ve lideri olarak kabul görmüştü.⁶³ Sunga İmparatorluğu yöneticileri, sıkı Vedalar dönemi Hinduizm'i yanlısıydılar. At kurbanı da dahil olmak üzere Vedalar dönemindeki hayvan kurban etme ritüeli uygulanmıştı.⁶⁴ Bilindiği üzere Budizm, ortaya çıktığı dönemin birtakım temel inanç ve uygulamalarına baş kaldırmıştı. Bunlardan bir tanesi de kanlı kurbandı. Henüz kurulmasının ardından çok geçmemişken Sunga İmparatoru Pushyamitra'nın kanlı kurban uygulamasını ihya etmesi, yakın gelecekte Budizm'e yönelik atacağı adımlar hakkında mesaj içermekteydi.

Pushyamitra'nın Budistlere karşı zalimce tutum sergilediği Budist literatürde yer almaktadır. Budist literatürde zalim olarak tavsif edilen Pushyamitra⁶⁵ hakkında Divyavadana'nın bir bölümü olan Aşokavadana⁶⁶ adlı metinde birtakım bilgiler verilmektedir. Anlatıya göre, Pushyamitra bir gün vezirlerine adını sonsuza kadar ünlü kılabilmek için ne yapması gerektiğini sorduğunda vezirler seksen dört bin dharmaracika⁶⁷ inşa eden Aşoka adında bir kralın var olduğunu, Budizm var olduğu sürece bu kralın ününün devam edeceğini haber vermişler ve Pushyamitra'ya sonsuza dek

⁶³ K.T.S Sarao, *The Decline of Buddhism in India* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 2012), 96-97.

⁶⁴ Walsh, *A Brief History of India*, 41; Simmons - Sarao, "Pushyamitra Sunga, a Hindu ruler in the Second Century BCE, Was a Great Persecutor of the Buddhists", II/85-86.

⁶⁵ Ram Kumar Mishra, "Pushyamitra Sunga and the Buddhists", *Proceedings of the Indian History Congress* 73 (2012), 50.

⁶⁶ Aşokavadana metninin yazıya geçirilme tarihiyle ilgili farklı tarihlendirmeler bulunmaktadır. MS. V ila MS. XVI. yüzyıllar arasında farklı yazılı nüshaların olduğu öne sürülse de metnin en erken yazılı nüshasının MS. II. yüzyıla kadar geri gidebileceği, ancak MÖ. II . yüzyıldan MS. II. yüzyıla kadar bu metnin sözlü olarak aktarıldığı da iddia edilmiştir. John Elsner - Simon Coleman, *Pilgrimage: Past and Present in the World Religions* (Cambridge: Harvard University Press, 1995), 173.

⁶⁷ Buddha'nın kalıntıları üzerine bina edilen stupa.

ününün yaşayabilmesi için Aşoka gibi seksen dört bin dharmaracika inşa etmesini söylemişler.⁶⁸ Pushyamitra bu önerinin üzerine Kral Aşoka'nın ünlü ve seçkin biri olduğunu ifade etmiş ve vezirlerinden kendine şöhretini ilelebet sürdürmesi için başka yol göstermelerini istemiş. Bunun üzerine Pushyamitra'nın bir Brahmin veziri ona bir kişinin şanını ebedî kılmasının iki yolu olduğunu, bunlardan ilkinin Kral Aşoka'nın yaptığı gibi seksen dört bin dharmaracika inşa etmek, diğerinin ise dikilen bu dharmaracikaları tahrip etmek olduğunu bildirir. Bu sözleri dikkate alan Pushyamitra, dörtlü bir ordu kurar ve Budizm'i yok etmek gayesiyle Kukkutarama gider. Ne var ki kapıda bir aslanın kükremesini duyar ve korkarak Pataliputra'ya çekilir. Sonraki iki seferde de aynı sahneyle karşılaşan Pushyamitra, dördüncü seferde topluluğu çağırarak keşişlere şu sözlerle seslenir: “Kutsanmış Olan'ın dinini yok edeceğim, stupaları mı yoksa Sangharama'yı mı tutmayı tercih edersiniz?” Keşişler stupalardan taraf olunca Pushyamitra Sangharama'yı yok etmiş, oradaki keşişleri katletmiş ve oradan ayrılmış. Akabinde Şakala'ya gelen Pushyamitra, kendisine bir Budist keşişin başını getirene yüz dinara ödül vaat etmiş. Metinde ismi zikredilmeyen bir arhat, Pushyamitra'nın vaadinin üzerine mucizevi güçleriyle kafalar yaratarak krala getirmiş, ancak kral arhatın yaptığı şeyi fark edince onu öldürmek istemişse de bu hususta bir türlü muvaffak olamamıştı.⁶⁹

⁶⁸ Metnin baş kısmında Pushyamitra'nın vezirinin bir Brahmin olduğu söylenmesine rağmen, vezirin Pushyamitra'ya hem Kral Aşoka'yı hem de onun inşa ettiği stupaları tavsiye etmesi ilk bakışta çelişkili gibi durmaktadır. Buradaki stupadan kastın, genel anlamda mabet olduğunu düşünmek realiteye daha uygun düşecektir.

⁶⁹ Anonim, *Aşokavadana Hint İmparatoru Aşoka'nın Hayatından Hikayeler*, çev. Ilgaz Hakman (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022), 159-160.

Aşokavadana adlı metninden yaptığımız alıntıdan da görüleceği üzere, Pushyamitra Budistler nezdinde zalim, despot bir kişi olarak telakki edilmiştir.⁷⁰ Metinde öne çıkan hususlardan biri Pushyamitra'nın şanını sonsuza dek sürdürmek istemesidir. Bunu gerçekleştirmesi için kendisine sunulan teklifler arasından Budistlerin aleyhine olanı tercih eden Pushyamitra'nın, kendisine Budist din adamı başını getirene ödül vaadinde bulunması, onun Budizm'e karşı beslediği negatif duyguyu ortaya koymaktadır.

Budist literatürünün dışında Pushyamitra ve diğer Sunga İmpatorlarının Budizm karşıtı faaliyetlerine işaret eden arkeolojik kanıtlar da mevcuttur. John Marshall, Taxila'da Sunga İmparatorluğu döneminde Budist kurumlara hasar verildiğini ifade etmektedir. Yine Marshall, Budizm'de önemli bir yeri haiz Sanchi stupasının MÖ. II. yüzyılda Pushyamitra tarafından tahrip edilmiş olabileceği üzerinde durmaktadır.⁷¹

Yukarıda Pushyamitra'nın olumsuz davranışlarını öne sürenlerin aksine onun Budizm'e zulmetmediğini iddia eden arkeolog ve teologlar da bulunmaktadır. Pushyamitra'nın Budizm'e karşı zalimce muamelede bulunduğu fikrine ihtiyatla yaklaşan Bela Lahiri'ye göre, Pushyamitra'nın hasmane davranışlarını Brahman hükümdar karşıtı Budist yazarların kaleme aldığı metinlerde görmekteyiz. Ancak bu bilgilerin doğruluğunu tespit etmek kolay değildir. Bununla birlikte Lahiri, Budist literatürde geçen iddiaların aksi ortaya konulamadığı sürece bu geleneksel anlatıların temelsiz olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca ona göre, Budistler tarafından dile getirilen zulmün, Pushyamitra tarafından teşvik edilen ve savunulan Brahmanik bir iç güdüyle mi

⁷⁰ Upinder Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India From the Stone Age to the 12th Century* (Tamil Nadu: Pearson India Education, 2016), 372; Korhan Kaya, "Pushyamitra", *Buddhizm Sözlüğü* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 159.

⁷¹ John Marshall, *A Guide to Sanchi* (Calcutta: Superintendent Government Printing, 1918), 10-11.

yoksa birtakım siyasî güdülerle mi harekete geçirildiği bilinmemektedir. Kesin olmamakla birlikte, Pushyamitra'nın bir Brahman olmasından hareketle, iddia edilen zulmün Brahmanik bir saikle gerçekleştiğini düşünmek makul olabilir. Her ne şekilde olursa olsun, Budist geleneğe göre Pushyamitra, Pataliputra'dan Sakala'ya kadar hakimiyet alanını genişletmeye çalışan, güç ve şöhret bakımından Aşoka ile yarışmayı arzulayan, ancak sapkın bir hükümdardı.⁷²

Netice itibariyle, Pushyamitra Sunga, Budizm'i himaye eden Maurya İmparatorluğunu yıktıktan sonra Hindu anlayışı merkeze alan siyaseti bölgede uygulamıştı. Dolayısıyla onun Hindistan'ın Brahman kökenli krallarından biri olduğu söylenebilir. Her ne kadar bazı modern araştırmacılar, Pushyamitra'nın Budistlere zulmettiği iddiasına şüpheyile yanaşsalar da Lahiri'nin aksi ispatlanamadığı sürece Budist literatürün sunduğu bilgilerin temelsiz olamayacağı şeklindeki ifadesini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sunga İmparatorluğunun kuruluşundan kısa bir süre önce devlet tarafından desteklenen Budistlerin Pushyamitra ile devlet desteğini yitirmiş olmaları ve Pushyamitra'nın tahtta kaldığı süre zarfında Budist rahiplere, Kral Aşoka gibi Budizm yanlısı siyaset izleyen yöneticilerin aksine rağbet gösterilmemesi, bunun da ötesinde Hindu gurulara yakın olunması sebebiyle Pushyamitra, Budist gelenek içerisinde olumsuz algılanmış olabilir. Bu algının sonraki süreçte yazıya geçirilen Budist kutsal kitap literatürünün oluşmasında etkili olan hususlar arasında bulunması muhtemeldir. Nitekim ilk olarak Pali Kanon içerisinde ismen zikredilen kurtarıcı figür Maitreya da bilfiil bu dönemde ortaya çıkmış olabilir. Bunun bir gerekçesi olarak Mahasamghika ekolünün metinlerinden biri olan Sariputrapariprccha'da Pushyamitra'nın uyguladığı

⁷² Bela Lahiri, *Indigenous States of Northern India: Circa 200 B.C. to 320 A.D.* (Calcutta: University of Calcutta, 1974), 35.

zulümden bahsedilmekte olup anlatının sonlarına doğru zulmün bastırılmasında Bodhisattva Maitreya'nın ilk kez müdahalede bulunduğu zikredilmektedir.⁷³ Sonuç olarak, gerek Budist kutsal ve edebî literatürün gerek modern çağın sunduğu tarihî ve arkeolojik bilgilerin genel kanaatine göre, Pushyamitra ile başlayan Sunga İmparatorluğu dönemi, Budistler için en azından refah düzeyinin gerilediği, zaman zaman fiziksel müdahalelerin meydana geldiği bir zaman dilimidir. Kanaatimize göre, MÖ. I. yüzyılda yaşanan bu olumsuz tecrübe, o zamana kadar şifahi olarak aktarılan ve milâdî döneme doğru yazıya geçirilen Budist kutsal kitap literatürünün oluşum safhasında belli oranda etkili olmuştur. Maitreya beklentisinin de ismen bu dönemde zuhur etmiş olması, önemli bir ayrıntıdır. Dolayısıyla başka gerekçelerle birlikte, Budistlerin muzdarip olduğu siyasî baskı onları Maitreya adında bir kurtarıcının zuhur etmesi yönünde bir beklentiye sokmuş olabilir.

2. Teolojik Etken

Budizm'de kurtarıcı düşüncesinin ortaya çıkışını tek bir bağlamda aramak eksik olacaktır. Maitreya inancının ortaya çıkışında her ne kadar siyasî ortam etkili olmuşsa da, o dönemde Budizm içerisindeki teolojik kırılmaları göz önünde bulundurmak suretiyle Maitreya inancını okumak, daha kapsamlı fikir sunacaktır. Teolojik kırılmadan kastımız, milâdî dönemlerin başına kadar Budizm içerisinde yaşanan ahlâkî yozlaşma, Budist cemaatteki değişim gibi önemli meselelerdir. Bu başlık altında öncelikle Sangha topluluğu içerisinde yaşanan değişimler ele alınacak ve Maitreya'nın gelişiyile bağlantısı değerlendirilecektir.

⁷³ Lamotte, *History of Indian Buddhism*, 391.

Maitreya inancının ortaya çıktığı dönemde birtakım teolojik kırılmalar yaşanmıştır. Bunları genel olarak Dharma'nın bozuluşu şeklinde de yorumlamak mümkündür. Nitekim Dharma, düzen, kural, din, davranış, ahlâk gibi birçok manayı ihtiva eden oldukça zengin bir kavramdır.

Diğer dinlerde olduğu gibi düzenin korunması, düzenin sağlanması anlayışları Budizm'de de ön planda tutulmaktadır. Budizm'de Triratna (üç mücevher) olarak isimlendirilen üç iman esası bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralanmaktadır:

Buddha'ya sığınırım, Dharma'ya sığınırım, Sangha'ya sığınırım.

Bunlar arasında Dharma'yı din anlamında kullandığımızda, diğer ikisini de bu kavramın altında konumlandırmak mümkündür. Budist gelenek içerisinde Dharma'ya hâlel getirmeden ona hürmet göstermek gerekmektedir. Ancak Maitreya'nın zuhur edeceği dönemde Dharma, yukarıda zikredilen manalar açısından kötüye doğru gidecektir. Nitekim ahlâk tümünden yozlaşmaya yüz tutacak, dünyada hırs, öfke, cehalet artacaktır. Kişiler, anne ve babalarına, din adamlarına karşı hürmetsiz ve saygısız davranacaklardır. Din adamlığı için talebe bulunamayacak, kutsal metinlerin anlamları ilgisizlik sebebiyle unutulacaktır. Bu ilgisizlik o denli ileri boyutta olacaktır ki, kutsal metinden bir beyit/bölüm bilene bir fil dolusu akçe verilecek, ancak bu ödüle layık olabilecek kimse bulunamayacaktır.⁷⁴ Bu başlık altında, Dharma'ya zarar geldiğini gösteren tarihsel olaylar incelenmeye çalışılacaktır.

Budizm'de Maitreya inancını tetikleyen teolojik açıdan Dharma merkezli ilk husus mezhepsel ayrışmalar olarak düşünülebilir. Dharma anlayışındaki değişim veya

⁷⁴ Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran*, 179.

farklılaşmaların tezahürü ilk dönemlere kadar geri götürülebilmektedir. Özellikle Buddha'dan sonra ona tabii olanlar arasında öğretilerini anlama ve yorumlama açısından birtakım farklılıklar meydana gelmiş, süreç içerisinde düzenlenen saṅgītiler⁷⁵ dahi oluşan çatırdamaların önüne tam anlamıyla geçememiş, böylece Budizm'de var olan bölünmeler büyümüştür.

Budistler uzun süre tek koldan yürümeyi sürdürememiş, çok geçmeden birçok alt kola ayrılmışlardır. Bu durumun belki de en önemli sebebi, Buddha'nın halefinin olmayışıydı. Her ne kadar gelenek içinde on sekiz koldan bahsediliyor olsa da, gerçekte Budizm'deki bölünme daha büyük olmuş, nitekim toplamda sayıları otuza varan alt koldan bahsedilmektedir. Budizm tarihindeki ilk büyük bölünme, MÖ. 383 yılında düzenlenen II. Saṅgīti sonrasında başlamış, akabinde Sthaviravadin Mahasamghika adında iki grup ortaya çıkmıştır. İki grup arasında tartışmaya neden olan konu, Arhatların Tanrı makamına çıkarılıp çıkarılmamasıydı. Bu tartışma sonucunda Mahasamghika ekolü, Arhatların insanî zafiyetlerini de göz önünde bulundurarak onların Tanrı mertebesinde değerlendirilemeyeceklerini söyler. Budizm'in Hindistan'daki etkisini yitirmesine kadar Mahasamghika ekolü, geliştirdiği yeni görüşlerle varlığını sürdürmeyi başarmıştı.

Budizm içerisinde sonraki dönemlerde de ciddi kopmalar yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemlisi ve tarih boyunca etkisini günümüze değin devam ettiren Mahayana Ekolünün ortaya çıkışıdır. Mahayana Ekolü, Budizm'in Hindistan dışına açılan yüzü olmuştur. Bu ekol, Theravada Ekolü'nden ideal kişi, Nirvana'ya ulaşmadaki engeller,

⁷⁵ Budizm'de çeşitli sorunların giderilmesi maksadıyla bir araya gelinmesi.

Nirvana'ya ulaşma, Sakyamanu Gautama'ya bakış gibi Budizm'in temel konularında farklı görüşler ortaya koymuştur.⁷⁶

Budizm'in bünyesinden güçsüzleşme sürecine felsefî tartışmalar da etkide bulunmuştur. Her ne kadar Budizm'in gelişmesinde felsefenin yönlendirici bir etkisi bulunsa da Budistler'in bir kısmı meditasyon uygulamaların yanında felsefî tartışmalarla da iştigal ediyorlardı. Yapılan tartışmaların belli başlı konuları; neden-sonuç ilişkisi, zaman ve mekân algısı, bilginin keyfiyeti ve tasnifi, gerçekliğin keyfiyeti, benliğin hakiki manada var olup olmadığıdır. Ancak bu sorularla derinlemesine uğraşılması doğası gereği beraberinde farklı soruları gündeme taşımış, bunun sonucunda Budizm içerisinde bazı nastika hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin hepsini ele almak mümkün olmamakla birlikte, Anagatavamsa Desana'da ismen zikredilmesi hasebiyle Ajivika felsefe okulunu incelemek yerinde olacaktır.

Ajivika felsefe okulu MÖ. V. yüzyılda Makkhali Gosala tarafından kurulmuştur. Erken dönem Budizm ve Caynizm'in önemli rakibi olan bu hareketin kökeni hakkında farklı iddialar bulunmaktadır.⁷⁷ Ajivika felsefî oluşumun temel kaynakları elimizde mevcut değildir.⁷⁸ Bu sebeple Ajivikalardan bahseden metinler daha çok ikincil kaynak olup, Budist ve Caynistler tarafından kaleme alınmıştır.⁷⁹ Dolayısıyla Ajivika felsefî okulu hakkında verilen bilgilerin bir kısmına ihtiyatla yaklaşmak

⁷⁶ Yalçın Kayalı - Ilgaz Hakman, *Hint Buddhizmi'nin Tarihi* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2022), 94-95.

⁷⁷ Lars Fogelin, *An Archaeological History of Indian Buddhism* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 26.

⁷⁸ Piotr Balcerowicz, *Early Asceticism in India: Ajīvikism and Jainism* (London: Routledge, 2016), 136.

⁷⁹ Arthur Llewellyn Basham, *History and Doctrines of the Ajīvikas* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2002), 224-238; Paul Dundas, *The Jains* (London: Routledge, 2002), 28-30.

gerekmektedir. Ancak durum her ne kadar böyle olsa da Ajivikaların, Budistler ve Caynistler tarafından ciddiye alınıp ya doğru bilgi sunarak veya iftira atarak onlar hakkında yorumda bulunmuş olmaları konumuz açısından önem taşımaktadır.

Ajivika okulunun en temel özelliği kaderciliğe yaptığı vurguydu. “Nyati” olarak isimlendirdikleri mutlak kadercilik veya determinist anlayış onların Budizm ile ters düşen en temel noktalarından birisiydi. Ajivika okulu mensupları, kader anlayışının hem doğum-yeniden doğum döngüsünü yönlendirdiğini, Nirvana/Mokşa’ya ulaşmak için insanın yapabilecek hiçbir eyleminin bulunmadığını, kurtuluş için ancak her şeyin yolunda gitmesini umabileceğini düşünmüşlerdir. Kadercilik anlayışı bu okulda o denli ileri boyutlara taşınmıştır ki kendilerini çileciliğe adayan Ajivika mensupları, bunun da kendileri için önceden belirlenmiş olduğu kanaatindedirler.⁸⁰ Ajivika felsefesine göre, insanların kaderlerine müdahale şansı bulunmadığı için karma doktrini bir safsatadan ibarettir.

Dharma’nın bozuluşuna dair verebilecek bir diğer somut vakıa ise Budizm için son derece önemli olan Sangha teşkilatının yozlaşmasıdır. Sangha, aslında bir manastır teşkilatıdır. Sakyamuni Gautama, takipçileri artınca sistemli bir yapının oluşumuna ihtiyaç duymuştur. Kurulan bu teşkilat zamanla ahlâkî bakımdan orijinal halinden farklılaşmış, bu sebeple bazı araştırmacılar, Sangha cemaati içerisinde oluşan ahlâkî dejenerasyonu Budizm’in Hindistan’da tutunamamasının gerekçeleri arasında göstermektedirler.⁸¹ Bu fikri benimseyenlere göre, bazı bireyler bu cemaatin bir

⁸⁰ Oliver Leaman, *Key Concepts in Eastern Philosophy* (London: Routledge, 1999), 80-81.

⁸¹ Sarao, *The Decline of Buddhism in India*, 68; K.W. Morgan, *The Path of the Buddha: Buddhism Interpreted by Buddhists* (New York: Ronald Press Company, 1956), 48; Günay Tümer, “Budizm”, *Türkiye*

üyesiymiş görünümü imajı vermek için “kasaya civara”⁸² isminde bir kıyafet giyinirler. Hatta Sakyamuni Gautama’dan çok kısa bir süre sonra bu cemaate mensup olanların bir kısmı dünya hayatlarında geçim sıkıntısı yaşayanlardan oluşmaktadır. Sarao, Sangha teşkilatının gidişatı hakkındaki ifadelerinde biraz daha ileri giderek, onların hırsızlık ve dahi hilebaz işlerle iştigal ettiklerini öne sürmektedir.⁸³ Bu kişiler, Sakyamuni Gautama tarafından yaşamı esnasında ortaya koyduğu ideallere uymuyordu. Bu sebeple olsa gerek, Sangha cemaatinin karakteristiğine uygun olmayan kişilerin girişini engellemek gayesiyle Sakyamuni, bazı kurallar belirlemiştir. Ancak onun bu kuralları tayin etmiş olması tam anlamıyla hedefe netice vermemiştir. Bunun da ötesinde Sangha cemaatiyle uyumsuz kişilerin Dharma’yı uyguluyormuş gibi görünmeleri durumu ortaya çıkmıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere kasaya civara giyen bu kişiler, ayrıca her ne kadar samimi bir şekilde olmasa da zahiren Triratna’ya karşı hürmetkar davranıyorlardı. Araştırmacılara göre bu davranış, Sangha teşkilatı içerisinde tüm samimiyetiyle bulunmayan kişilerin varlığına işaret etmektedir.⁸⁴

Devadatta’ya göre, yerleşik manastır yaşamı bir tür gevşeklik emaresi olup hem cemaatin istikbali hem de Budizm’in geleceği için bir tehditti. Zira Jatakalar’a göre, Sangha’daki iâşe ve ibate bakımından hayatın rahatlık ve kolaylığı, pek çok insanı cezbetmişti. Belli bir kesim, Sangha içerisindeki yiyecek bulma ve ibate bakımdan kolay yaşamı dışarıda bulamayacakları için Sangha cemaatine katılmıştı. Jatakalar’da geçen ve bir gence ait olan şu söz son derece önemlidir: “*Gece gündüz her türlü iş için çalışıp*

Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 354; Kanai Lai Hazra, *The Rise and Decline of Buddhism of India* (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1995), 380.

⁸² Budist manastır yaşamında kullanılan bir çeşit cübbe.

⁸³ Sarao, *The Decline of Buddhism in India*, 69.

⁸⁴ Sarao, *The Decline of Buddhism in India*, 69.

*çabalıyorum, ancak hiçbir zaman bu denli tatlı bir yemeğin tadına varamıyorum. Ben Bir Bhikkhu olmalıyım!”*⁸⁵ Cemaat içerisindeki nahoş davranışlar, sadece müntesiplerin eylemleriyle değil aynı şekilde birçok keşişin maddî açıdan bulundukları davranışlarla da kendi belli etmektedir.⁸⁶

Sangha cemaati içerisinde ahlâkî açıdan işlerin yolunda gitmediği görüşü, belli aralıklarla düzenlenen sangitilerde de gündeme getirilmiştir. Bu sangitilerde öne çıkarılan konular arasında cemaat içerisindeki disiplinsiz tutum ve gayri ahlâkî davranışlar bulunmaktadır. Bu bağlamda üçüncü büyük sangitide Kral Aşoka’nın Vinaya kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle yaklaşık 60.000 keşişi Sangha cemaatinden kovması örnek olarak gösterilebilir.⁸⁷ Sangha cemaatinde mal edinme de ön plana çıkarılmış ve zaman zaman mala düşkünlük normal bir durum haline gelmiştir. Sarao, Çinli bir Budist gezgin olan Jijing’den (635-713) şu alıntıda bulunmaktadır: “*Bir manastırın büyük bir servete, çürük mısırla dolu tahıl ambarlarına, erkek ve kadın çok sayıda hizmetçiye, hiçbir şey yapmadan hazinede biriktirilmiş para ve hazinelere sahip olmak, tüm üyeleri yoksulluk içindeyken, bir manastıra yakışık kalmamaktadır*”⁸⁸ Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi, eldeki ürünler belli başlı kurallara bağlı olarak değil, mal düşkünlerinin elinde dolanmaktadır.

Dharma’nın bozuluşuna geri dönecek olursak, Maitreya’nın zuhurunu bozulan Dharma’ya bağlayan kutsal kitap ifadelerini hatırlarsak, Budizm’in önemli üç iman konusundan biri olan Sangha cemaatinin saf halinin henüz milâdî dönemin başlarında

⁸⁵ *The Jatakas*, ed. V. Fausböll (London: Trubner&Co, 1977), 1:311.

⁸⁶ Hazra, *The Rise and Decline of Buddhism of India*, 377-378.

⁸⁷ W Geiger, “The Mahavamsa”, *Journal of the Pali Text Society*, (1908).

⁸⁸ Sarao, *The Decline of Buddhism in India*, 72.

bozulmaya yüz tutmuş olması, Maitreya'nın gelişine olan inancı tetiklemiştir. Nitekim Maitreya'nın ele alındığı Angatavamsa'da Sangha teşkilatı ve üyelerden sıklıkla bahsedilmiş olması, onun Sangha cemaatine yönelik vazifelerini gösteriyor olabilir.

Dharma yukarıda da belirtildiği üzere Dharma'nın önemine binaen bozulmaya yüz tuttuğu dönemde Budistler açısından tedirginliğin hâkim olması tabii bir durumdur. Slater'a göre, Budizm'in kurtarıcı figürünü yaratan en önemli etkenlerden biri Dharma'daki bozulmadır.⁸⁹ Kanaatimize göre, Lotus Sutra'da öne çıkarılan Dharma (öğreti) vurgusu, akabinde Aşokavadana isimli metinde görülen Pushyamitra'nın Dharma'ya ve Budist din adamlarına karşı olumsuz tutumu, Budistleri kurtarıcı beklentisine sokmuştur. Böyle bir ortamda gelecek kurtarıcı (Maitreya), Budistlerin yeniden birlik ve beraberliğini sağlayacak, kutsala karşı hürmeti arttıracak ve Dharma'yı yıkmaya çalışan dış güçlerin etkisini ortadan kaldıracaktı. Dolayısıyla Dharma'nın bozulma sebebini sadece Budizm'in kendi içinden değil, bilakis dış etkenlerle birlikte okumak gerekmektedir. Maitreya'nın Mahavastu'da öne çıkarılan siyasî lider kimliğini, onun dış güçlerin etkisini kırması şeklinde yorumlamak, vakıya daha uygun düşecektir.

3. Çevresel Etken

Maitreya, en nihayetinde Hindistan'da ortaya çıkmış bir inançtır. Çalışmamızın başında belirttiğimiz üzere, Maitreya inancı milâdî döneme doğru ortaya çıkmıştır. Bu başlık altında milâdî döneme doğru Hindistan'da var olan ve Maitreya inancıyla birtakım benzerlikler arz eden diğer kurtarıcı figürler ele alınacaktır. Bunu yaparken Maitreya'nın kökenini söz konusu diğer figürlere dayandırmadığımızı ifade etmek durumundayız. Asıl

⁸⁹ Slater, "The Relevance of the Bodhisattva Concept for Today", 13.

hedefimiz, Budizm'in kendi bünyesinden hareketle Maitreya'nın tam manasıyla teşekkülünde, hangi kurtarıcı figürlerden etkilenmiş olabileceğini ortaya koymaktır.

3.1. Avatar İnancı

Terim olarak, Tanrı veya metafizik varlıkların birtakım amaçları yerine getirmek üzere insan veya hayvan formunda yeryüzüne inmesini ifade etmektedir. Ayrıca Avatar kavramı, Tanrı veya metafizik varlıkların yeryüzüne inerken aldıkları formu da bünyesinde barındırmaktadır.⁹⁰

Konumuzla kısmen yakından olduğunu düşündüğümüz bir hususa değinmek istiyoruz. Avatar inancının kökenine dair ortaya atılan farklı görüşlerden birine göre, Avatar inancı Budizm'deki 'dönemden döneme Buddhaların ortaya çıkması' fikrine dayanmaktadır. Birçok bilim adamı, ilk dönemlerde Budizm içerisinde 'dönemden döneme Buddhaların ortaya çıkışı' fikri bulunmaması ve bu öğretinin sonraki dönemde ortaya çıktığı gerekçesiyle Avatar inancının kökenini söz konusu anlayışa bağlamanın doğru olmayacağını ifade etmektedirler.⁹¹

Avatar inancının, Maitreya inancından çok önce ortaya çıktığını ve bölgede mevcut olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim Avatar inancının Bhagavadgita'da zikredilmesi, onun en geç MÖ. II. yüzyıla tarihlendirmektedir ki bu bilgi Avatar doktrinini, Maitreya inancının ortaya çıkmasından önceki bir döneme yerleştirmek için yeterlidir. Örneğin Bahagavadgita 4.6 şu şekildedir: *"İyilerin kurtuluşu, kötülerin*

⁹⁰ Cemil Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnancı* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 37.

⁹¹ Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnancı*, 46; Rhys Davids, *Buddhist India* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1911), 177.

ortadan kaldırılması ve Dharma'nın egemenliğini kurmak için, zaman zaman doğmuştur."

Maitreya inancının kökeni hakkında bizim de makul bulduğumuz görüşe göre, bu kurtarıcı figür temelde Budizm'in kendi içinden çıkmıştır. Ancak onun şekillenmesinde tali nitelikte diğer kültürlerin etkisinin olduğu yadsınamaz. Bu bağlamda Budizm'in Maitreya'sı ile Hinduizm'in Avatar'ı arasında birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, icra edecekleri vazifelerle ilgilidir. Farklı bir deyişle, her ikisinde de düzen (Dharma) ön planda tutulmaktadır. Yukarıda zikredilen Bhagavadgita 4.6 ile Lotus Sutra 1.90-94 arasında bir paralellik bulunmaktadır. Her ikisinde de kurtarıcı figürler, Dharma'yı düzeltme veya öğretme bağlamında zikredilmektedir. Bir diğer benzerlik ise, hem Avatar doktrininin hem de Maitreya inancının üst sınıf bir aile içerisinde zikredilmesidir. Bu benzerliğin kutsal kitaplara yansımaya örnek olarak Mahabharata 3.188.86-93 ile Anagatavamsa 43-45 gösterilebilir. Her iki pasajda da Avatar (Kalki) ile Maitreya'nın aileleri hakkında bilgi verilmekte ve her ikisinin de üstün ailelere sahip olacağı ifade edilmektedir. Bu benzerliklerden hareketle, Maitreya'nın kökenini Hinduizm menşei görmek, bilimsel yaklaşıma uygun düşmemekle birlikte, oluşum süreci itibarıyla Hinduizm'in Avatar doktrininden kısmen etkilenilmiş olabileceği ihtimal dahilindedir.

Trikaya olarak isimlendirilen üç bedenlenmeden Nirmanakaya, Maitreya'nın zuhuru esnasında alacağı beden olması hasebiyle Hinduizm'in Avatar doktrinine oldukça benzer bir görünüm arz etmektedir. Avatar doktrininde, yeryüzüne inişin bir bedenleşme yoluyla gerçekleşecek olup, benzer duruma Budizm'de de rastlanılmaktadır. Her iki inançta da insanların maruz kaldığı samsara çarkı ve bunun verdiği acı, ayrıca kozmik çöküş, yeryüzüne bir bedene girerek inişi salıkvermektedir.

3.2. Mitra İnancı

Bu başlığın içeriğine dair yukarıda ele aldığımız *'Maitreya'nın İran Kökenli Olduğu İddiası'* bölümde kısmen bilgi sunulmuştu. Burada farklı olarak, Maitreya'nın kökeni sorgulanmayacak, bilakis Maitreya inancının gelişiminde Mitra anlayışının etkili olup olmadığı ortaya koyulacaktır. Öncelikle Mitra anlayışının Hindistan'a ne zaman girmiş olabileceği üzerinde durulacak, akabinde Mitra ve Maitreya arasındaki muhtemel benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Mitra inancının ne zaman Hindistan'a ulaştığını ortaya koyabilmek için Aryan ırkına kısaca değinmek gerekmektedir. Antik dönemde başta İran ve Hindistan olmak üzere Avrupa'ya kadar geniş bir yayılım gösteren milletler "Hint-Avrupa" ırkı şeklinde bilinmektedir. Bu milletler arasında Hint ve İran kolları büyük bir benzerlik arz etmekte olup, kendilerini "Aryan" ismiyle öne çıkarmışlardır.⁹² Aryan ırkının farklı zamanlarda yaptığı çeşitli göç hareketlerinin tarihlendirilmesi hususunda araştırmacılar arasında ihtilaf bulunsa da Tığlı eserinde, Aryan ırkının Hindistan'daki İndus nehrine doğru hareketini MÖ. 1700'lere dayandırmaktadır.⁹³ Hindistan'a göç gerçekleştiren Aryanlar, Mitra inancını bölgeye taşımış oldular.⁹⁴

Vedaların oluşumunda önemli bir etkiye sahip olan Aryanlar, bu külliyata kendi dinî inanç ve geleneklerini yansıtmışlardır.⁹⁵ Hinduizm'in yazılı kutsal metinlerinden

⁹² Asiye Tığlı, *Zerdüşt Hayatı ve Öğretileri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003), 42.

⁹³ Tığlı, *Zerdüşt Hayatı ve Öğretileri*, 47.

⁹⁴ Ömer Uzunel, *Arkeolojik, Epigrafi ve Filolojik Veriler Işığında Mithra ve Mitraizm* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 21.

⁹⁵ Cemil Kutlutürk, *Hint Kutsal Metinleri Upanişadlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 12.

birini temsil eden Vedalar⁹⁶ içerisinde Mitra'ya temas edilmektedir. Veda metinlerinden biri olan Rig Veda'nın sözlü edebiyat içerisinde MÖ. 1800'lü yıllardan itibaren tedavülde olduğu, ancak yazıya geçirilme sürecinin MÖ. 1200'lü yıllarda gerçekleştiği iddia edilmektedir.⁹⁷

Araştırmamız açısından önem arz etmesi hasebiyle, Mitra inancı, Hint Mitra'sı ve İran Mitra'sı olmak suretiyle ikiye taksim edilip incelenmeye çalışılmıştır. Rig Veda'ya bakıldığında Mitra inancı sönük bir yapı arz etmektedir. Farklı bir deyişle, Mitra, dominant bir karakter görünümünde değildir. Ancak yine de Rig Veda 3.59'un tümü Mitra'ya tahsis edilmiştir. Dokuz dizeden oluşan bu pasajda Mitra, yeryüzünün ve gökyüzünün destekleyicisi ve düzenleyicisi, kendisine sunu takdim edilen, tapınılmaya layık, insanların yardımcısı bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda verdiğimiz Rig Veda pasajı, Hint Mitra'sı için adanmış tek ilahidir.

İran Mithra'sına gelince, daha zengin bir literatürle karşılaşılmaktadır. İran panteonuna bakıldığında, Mithra'nın en iyi bilinen ilâh olduğu görülmektedir. Mithra'nın başlıca görevi, İran'da önemli bir itikad olan Aşa'nın⁹⁸ muhafızlığını yapmaktır. Aşa'nın

⁹⁶ Veda kelimesi *vid* fiilinden türemiş, anlamı ise kutsal bilgi, mükemmel bilgidir. Vedaların kompoze edilmiş tarihi kesin bir şekilde bilinmese de genel itibarıyla oluşum süreci MÖ. 2000 ila 1000 yılları arasında tarihlendirilmektedir. Vedalar, dört ana metinden müteşekkildir. Bunlar; Rig Veda, Yacur Veda, Sama Veda ve Atharva Veda'dır.

⁹⁷ Kürşat Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), 16.

⁹⁸ Dinlerde düzene, insicama yapılan vurgu, İran'da Aşa terimiyle karşılık bulmaktadır. Fenomenolojik bir yaklaşımla bakıldığında, Aşa'nın Hinduizm ve Budizm'deki karşılığı Dharma'dır. Dindarlardan beklenen ise, düzeni bozmamak, aşırılıklara kaçmamak ve sistemi aksatmamaktır. Düzenin aksamaması durumunda, dinlerin farklı beklentiler içerisine girdiği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi ya Yaratıcı Güç bizzat ya

başlıca gereklilikleri vardır. Bunlar arasında, tabiat olaylarının aksamadan işlemlerini sağlamak, ahlâkî düzeni sürdürmek bulunmaktadır. Mithra, her açıdan Aşa'nın muhafızlığı vazifesini yürütmektedir.⁹⁹ Mithra'nın Aşa'nın koruyucusu olduğuna dair Yeşt 10.86'da şöyle geçmektedir: *“Yalancıların yoluna yöneldiğimiz zaman bizi tekrar Aşa'nın yoluna çeviren O (Mithra)'dur.”* Yukarıda Maitreya ile Avatar doktrini arasındaki benzeşime örnek kabilinde zikredilen Lotus Sutra 1.90-94 pasajı, Mithra inancının Aşa'nın muhafızı olduğu bilgisiyle paralellik arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, hem Aryanlar'ın Hindistan'a gelişi ile birlikte oluşturulan Rig Veda metninde hem de Avesta'nın Yeşt kitabında geçen Mithra'nın düzeni sağlayıcı karakteristiği, bölgede sonradan ortaya çıkan Maitreya inancının formunun oluşmasında katkıda bulunmuş olması muhtemeldir.

Dinler açısından büyük öneme sahip “düzen” fenomeni her ne kadar Mithra ve Maitreya bağlamında ortak özellik gibi görünse de iki figür arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Söz konusu fark, ontolojiktir. Mithra, daha ziyade Tanrı olarak telakki edilirken, Maitreya ise insanların kurtuluşu için gelecekte zuhur edecek bir varlıktır. Maitreya inancı ilk ortaya çıktığı anda tanrısal bir figür olarak görülmediği Kim tarafından ortaya konulmuştur. Nitekim Kim'e göre, erken dönem Budizm'inde Maitreya, dünyayı düşmandan arındıracak bir Tanrı olarak değil; insanlara iyiliği ve kurtuluşu öğretecek aydınlanmış bir varlık olarak algılanmıştır. Bu yönüyle Maitreya, Mithra'dan ontolojik anlamda kesin bir şekilde ayrılmış olmaktadır. Ancak burada farklı bir hususa değinmek faydalı olacaktır. Maitreya fikrinin ortaya çıkmasından çok önce bölgede varlık gösterdiği düşünülen Mithra, Maitreya'yı dolaylı bir şekilde ontolojik

da Yaratıcı Güç vasıtasıyla bir elçisi duruma müdahale eder. Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Emin Sular, *Modern İran'da Zerdüştiler -Tarih, Kültür, İnanç ve Ritüel* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2019), 146-147.

⁹⁹ Tıgılı, *Zerdüşti Hayatı ve Öğretileri*, 60.

olarak etkilemiş olabilir. Nitekim Mahayana ekolü içerisinde Bodhisattva olarak tavsif edilen Maitreya'ya tazim içerikli sıfatlar yüklenmektedir. Özellikle Lotus Sutra'da Maitreya için 'Bodhisattva Mahasattva' terkihi sıklıkla kullanılmaktadır. Yüceltici bir ifade olan Mahasattva ifadesi, sonraki süreçte büyük Bodhisattvalar için kullanılır hâle gelmiştir.

Netice itibariyle, Budizm'in kendi inançlarından hareketle oluşturulan Maitreya'dan önce Hindistan'da halihazırda mevcut olan Avatar doktrini ile Mithra inancı, kültürel bağlamda Maitreya'nın oluşum aşamasında Budistler için örneklik teşkil etmiş olabilir. Bu kültürel muhitte, Budistlerin kendi kültürlerine münasip olanları alıp, aykırı olanları bir kenara bırakmış olmaları ihtimal dahilindedir.

Konuyla ilgili kaynaklara bakıldığında anlaşılmaktadır ki; Maitreya inancı, milâdî dönemlerin başına doğru ortaya çıkmıştır. Özellikle milâdî dönemin hemen öncesinde ve sonrasında yaşanan bazı teolojik kırılmalar ve siyasî baskılar, bu inancın ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Bununla birlikte söz konusu inancın şekillenmesinde, bölgede mevcut olan Avatar inancıyla Saoşyant inancının etkisinin bulunması makul görünmektedir. Ayrıca Maitreya'nın kökeni etrafında öne sürülen iddialar arasında Budizm'in kendi içinden doğmuş olma ihtimalini merkeze alan görüş, kaynaklarda sunulan bilgilerden hareketle daha uygun görünmektedir.

II. BÖLÜM: MAİTREYA İNANCININ BUDİZMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Budizm, milâdî dönemin hemen başında birtakım siyasî ve kültürel gerekçelere binaen Hindistan'ın dışına çıkma gereksinimi duymuştur. Ortaya çıktığı bölgede Hindu geleneğinin baskın olması ve temelde Hinduizm'in bazı öğretilerine direnç göstermesi, Budizm'in Hindistan'dan çıkış sürecini hızlandıran unsurlardan bazılarıdır.

Budizm, anavatanı olan Hindistan'ın dışına çıkarak gittiği ülkelere inanç esaslarını belli ölçüde değişikliğe uğramadan taşımıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Maitreya inancı da Budizm'in yayıldığı farklı ülkelerde kendine yer edinmiştir. İlk bölümde ele alındığı şekliyle Maitreya inancının Hindistan versiyonuyla, Budizm'in yerleştiği diğer ülkelerdeki Maitreya algısı arasında kültürel sebeplere bağlı olarak bazı farklılıklar mevcuttur. Genel bir tasvirle Maitreya, Hindistan'da ortaya çıkarken, Sakyamuni Buddha'dan sonra Dharma'nın sürekliliğini temin edecek ve geçmişin ihtişamını yeniden inşa etmek suretiyle gelecekte tüm varlıkların aydınlanmasını sağlayacak bir Bodhisattva olarak telakki edilmişti. Budizm başka ülkelere yayılırken Maitreya özelinde bu anlayış korunmuş, ancak yerel motiflerin de etkisi Maitreya inancı üzerinde hissedilmiştir. Bu tabii durum, Maitreya inancına renkli bir veçhe kazandırmış ve böylece Budizm'in yayıldığı bölgelerde Maitreya inancının yerel geleneklere uyum süreci hızlanmıştır.

Kutsal kitaplar ve tarihsel anlatılar aracılığıyla Maitreya inancı ele alındığında karşımıza ikili bir anlayış çıkmaktadır. Bireysel anlamda Maitreya inancına yaklaşıldığında, ezoterik manevî arayışlar vasıtasıyla Maitreya ile birlikte olmak ön plana çıkmaktayken; kolektif açıdan varoluşsal sıkıntı zamanlarında Maitreya'nın yeryüzüne inmesi umulmaktadır. Farklı bir deyişle, ilkinde bireyin Maitreya'ya ulaşma arzusu söz konusuysa; diğerinde Maitreya'nın insanların yardımına koşması umulmaktadır.

Maitreya ve insanlar arasındaki bu sürekli iletişim, Maitreya inancının toplum içerisindeki varlığını kesintiye uğramadan günümüze kadar sürdürmesinde etkili olmuştur.

Bu bölümde Maitreya'nın, Budist literatür içerisinde hangi yönleriyle ele alındığı inceleme konusu yapılacaktır. Bu bağlamda önce zuhuruyla birlikte yükleneceği misyonlar mercek altına alınacak, daha sonra Maitreya inancıyla Budizm içerisinde meydana gelen değişim ve gelişimler açısından yenilikler incelenecektir. Son olarak Budizm üzerindeki etkileri farklı açılardan ortaya konacaktır.

A. Budist Literatür İçerisinde Maitreya

Budist kutsal ve edebî literatür incelendiğinde, Maitreya'dan beklenen hususlar, Dharma fenomeninin etrafında kümelenmektedir. Buna ek olarak, Maitreya'nın ortaya çıkacağı fikrinin işlendiği eserlerde, Budizm'in baskı hissettiği, müntesiplerinin maddî ve manevî açıdan darlık yaşadığı, buna bağlı olarak geçmişin ihtişamlı günlerine özlem duyulduğu göze çarpmaktadır. İlk dönem metinlerinde, Maitreya'nın hem işlevsel yönü hem de kimliği hakkında sınırlı bilgi sunulmaktadır. Bugün elimizde bulunan Maitreya'nın foksiyonel ve şahsi yönüne dair bilgiler, milâdî II. asrın başından itibaren kaleme alınan metinlerden iktibas edilmektedir. İlk dönemde henüz sistematik bir şekle bürünmemiş ve içinde bulunduğu dinin derinliklerine nüfuz edememiş bir inanç esasının erken dönem metinlerinde detaylı bir şekilde işlenmemiş olması makul görünmektedir. Maitreya inancının gelişmesi, Budizm'in Çin'e girmesinden sonra meydana gelmiştir. Bunun en temel sebepleri, Budizm'in erken dönemlerde Çin'e girmiş olması ve o dönemlerde Çin'de yönetim açısından yaşanan çalkantılardır. Ayrıca Maitreya inancına yüklenen manaların, Budizm'in Çin tecrübesinden sonra farklılaştığı görülmektedir. Bu başlık altında Maitreya'nın kimliği üzerinde durulacak, müteakiben Maitreya'nın

zuhuruyla oluşacak gelişmeler ve Maitreya'nın gerek Hindistan'da gerekse Hindistan dışındaki etki alanları ve farklı yönleri ele alınacaktır.

1. Maitreya'nın Kimliği ve Takipçileri

Maitreya, tüm Budistler için parlak geleceği simgeleyen mitolojik bir figürdür. Bu figür, erdemli insanların bir gün evrensel barış içerisinde yaşayabileceğine dair manevî bir umudu temsil etmektedir.¹⁰⁰

Maitreya'nın kimliği hakkında verilen bilgiler, hemen hemen tüm kutsal ve edebî literatürde birbirini tekrarlamaktadır. Kutsal kitaplarda onun hakkında verilen en dikkat çekici bilgi Brahman kastından bir aileden doğacak olmasıdır.¹⁰¹ Babası dönemin efsanevî kralı Sankha'nın veziridir. Annesi Brahmavati'dir. Maitreya'nın Brahman kastından doğacağı yönündeki ifade, ilk bakışta yaygın olarak bilinen Budizm'in kast karşıtı duruşuna ters düşmektedir. Aradaki bağdaşmayan hususların telif edilebilmesi için Sakyamuni Gautama'nın kast anlayışını ele almamız gerekmektedir. Budist metinlerin ele alındığı dönemde, kast sisteminin temel nitelikleri toplum nazarında oturmuştu. Hatta Majjhimanijaya'nın Madhura Sutta'sında ve Majjhima'nın Assalayana Sutta'sında Brahminlerin kast bakımından daha üstün ve ten rengi olarak açık tenli, diğerlerinin ise kast açısından daha alt kasttan ve ten rengi olarak koyu tenli olduklarını ifade ettikleri geçer.¹⁰² Esukari Sutta'da mesleklerin kastlarla bağlantılı olduğu ve kastlar arası meslekî

¹⁰⁰ Emil Abegg, "Der Buddha Maitreya", *Mitteilungen der Schweizerischen Gesellschaft der Freunde ostasiatischer Kultur* 7 (1945), 30.

¹⁰¹ Anagatavamsa 43-45.

¹⁰² Madhura Sutta 2.4.4; Assalayana Sutta 2.5.3.

hareketliliğin hoş karşılanmadığı belirtilir.¹⁰³ Mezkûr Sutta'da yüksek kastın bir üyesinin alt kasttan birisine hizmet edemeyeceği ifade edilir. Farklı bir deyişle, bir Brahmine diğer tüm kastların üyeleri tarafından; Kşatriya kastından birisine yine Kşatriya veya Vaisya ve Sudra kastlarının üyeleri tarafından; bir Vaisya üyesine yine bir Vaisya veya Sudra kastlarının üyeleri tarafından; Sudra kastından birine ise yine bir Sudra üyesi tarafından hizmet edilebilir. Bireyler kastların kendilerine yükledikleri vazifeleri yerine getirmekle yükümlüdürler.¹⁰⁴ Bu bilgilerden hareketle Sakyamuni Gautama, kastı meslekler bağlamında ele almış, mesleklerin gerekliliğine vurgu yaparak kast sisteminin olağan bir durum olduğuna işaret etmiştir. Ona göre tüm kastlar doğum itibarıyla eşitti. Buddha'nın, Hindular arasında var olan kast olgusuyla ilgili inanışa yönelttiği en temel itirazı, din adamlarının bu sistemle dini tekellerine almaları ve toplum üzerinde baskı kurmalarıydı. Gerek Madhura Sutta'da gerekse Assalayana Sutta'da belirtildiği üzere, Brahminlerin kendilerini üstün bir şekilde konumlandırarak övünmeleri doğru bir davranış değildir. Sakyamuni söz konusu iki metinde de yüksek kastların üstünlük iddialarını reddetmekte ve öldükten sonra yeniden doğumun kastlara göre değil, bilakis karmaya göre şekilleneceğini düşünmektedir.¹⁰⁵ Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Maitreya'nın Brahman kastından yeniden doğacağını ifade edilmiş olması, Budizm'in temel dinamikleriyle ters düşmemektedir. Nitekim Budizm'de meslekler bağlamında kast sistemine bir eleştiri yapılmamıştır. Araştırmacıları Budizm'in kast sistemine karşı olduğu görüşüne iten en temel gerekçenin yüksek kastların özellikle de Brahman kastının bazı hususları tekelinde bulundurması ve diğer kasttaki insanlara karşı tutumları olmuştur. Dolayısıyla ilgili metinlerde Maitreya'nın ve ailesinin Brahman kastına

¹⁰³ Y. Krishan, "Buddhsim and the Caste System", *The Journal of the International Association of Buddhist Studies* 9/1 (1986), 73.

¹⁰⁴ Esukari Sutta 2.5.6.

¹⁰⁵ Assalayana Sutta 2.149; Madhura Sutta 2.87; Krishan, "Buddhsim and the Caste System", 75.

mensubiyeti, Hinduizm'deki kast anlayışından farklı olarak meslekî bağlamda ele alınmıştır. Dolayısıyla Buddha'nın kast özelindeki tutumu göz önünde bulundurulduğunda, Maitreya ve ailesinin Hindu şeriat yanlısı olmalarından ziyade toplumda din adamı görevini üstlenen zümreden olmaları ihtimali daha makul görünmektedir.

Erken dönemde kaleme alınan eserlere bakıldığında, Maitreya'nın kimliğine dair bilgiler sınırlıdır. Bu sebeple onun kimliğine ve icra edeceği vazifelere ilişkin daha fazla bilgiyi *Anagatavamsa Desana*'da bulabilmekteyiz. *Anagatavamsa Desana*'da Maitreya ile bir araya gelebilecek olanlar ile gelemeyecekler şeklinde ikili bir ayrım dikkat çekmektedir. Öncelikle Maitreya'nın zamanında tüm insanlar uzun bir ömür sürecek, Maitreya da Buddha'ya bağlanan kişilerin Nirvana'ya ulaşmak için samsara okyanusunu güvenli bir şekilde geçmelerine yardımcı olacaktır. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için Maitreya ile bir arada olabilmek, onu görmek ve ona şahit olmak gerekmektedir. *Anagatavamsa*'da Maitreya'yı göremeyecek ve onun yardımına mazhar olamayacakların vasıfları detaylı bir şekilde verilmektedir. Ebeveynini öldüren, bir arhatın canına kıyan, Sangha teşkilatında bölünmeye sebep olan Avici¹⁰⁶ cehenneminde yeniden doğacak olup Maitreya ile bir araya gelemeyeceklerdir. Ayrıca Caitya'ları yok eden, bodhi ağaçlarını kesen, kutsallara karşı hürmetsiz davranış sergileyen, Sangha teşkilatına hakaret eden, engelliler, Cayna ve Ajivalar gibi diğer dinlerin din adamları Maitreya'ya şahitlik edemeyeceklerdir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Şeytani iğva ve eylemlerle dolu cehennem.

¹⁰⁷ *Anagatavamsa Desana*, çev. Udaya Meddegama (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993), 53.

Maitreya ile birlikte olabilecekler, farklı bir deyişle Maitreya'nın, samsara çarkından kurtulması için yardım edeceği kişiler arasında ilk sırada istidatları ölçüsünde değerli eylemde bulunanlar yer almaktadır. Bunun dışında Dharma'ya karşı hürmetkar olan, Caitya inşa edenler, kutsal kitapların okunmasına teşvikte bulunan kişiler Maitreya ile birlikte olacaklardır. Bu listenin sonunda Maitreya'nın birçok Deva ve Brahmin'i de Nirvana'ya taşıdığı ifade edilmiştir.

Anagatavamsa Desana'da verilen bu bilgilerden hareketle, bireylerin bu hayattaki kurtuluşu, Maitreya ile birlikte olabilmeye bağlanmıştır. Ancak verilen iki listede dikkat çekici bilgilerin bulunduğu görülmektedir. Özellikle Jaina ve Ajivika gibi diğer dinlerin din adamlarına Nirvana'ya giden yol kapalı tutulurken Hindu din adamlarının Maitreya yardımıyla Nirvana'ya ulaştırıldığı ifade edilmiştir. Benzer duruma Maitreyavyarakarana'da da rastlanılmaktadır. Nitekim orada da Maitreya tanımlanırken, Brahma, İndra gibi Hindu menşei imgeler ön plana çıkarılmaktadır.¹⁰⁸

Maitreya'nın yeryüzünde nerede zuhur edeceği de kutsal kitaplarda zikredilmiştir. Ketumati olarak ifade edilen bu şehrin gerçekten yeryüzünde bir yere denk düşüp düşmediği tartışmalıdır. Maitreya'nın yeryüzüne inişine izafe edilen bu şehir, kimine göre Benares, ancak genel itibariyle efsanevî bir şehir olarak değerlendirilmektedir. Anagatavamsa Desana'ya göre, Ketumati şehrinin özelliklerinden birisi dört kastı da ihtiva etmesidir. Nitekim Dharma'nın gereksinimlerini yerine getiren, meditasyon uygulamalarına riayet eden, erdemli fiillerde bulunan kişiler, o günkü krallıkta dört kasttan birinde yeniden dünyaya gelecek¹⁰⁹, ayrıca Maitreya ile insanların bir araya gelişi

¹⁰⁸ Anagatavamsa Desana, 54.

¹⁰⁹ Anagatavamsa Desana, 41, 55.

de bu şehirde vuku bulacaktır. Bu ifadeden anlaşıldığına göre, Buddha'nın başlangıç itibariyle kastlara eşit yaklaşımıyla Maitreya'nın zuhur edeceği bölgede her kasttan insanın bulunması arasında bir paralellik bulunmaktadır. Anagatavamsa'nın sonunda geçen “*Bu yaşamdan ayrılmak ve Ketumati şehrine ulaşmaya; Orada soylu bir ailede doğmuş olmaya; Buda Maitreya'yı görmeye gidiyorum.*” şeklindeki cümleler,¹¹⁰ Maitreya ile bireylerin buluşacakları bölgeye işaret etmekte olup, bu bölge insanların bir sonraki yaşamlarında ısrarla bulunmak isteyecekleri yer olarak dikkat çekmektedir.

Maitreya yeryüzüne zuhuru öncesinde Tuşita Cenneti'nde ikamet edecektir. Budist kutsal ve edebî literatür içerisinde Maitreya'nın yeryüzüne inişinin öncesinde Tuşita Cenneti'nde yükselişi ve vakti gelince yeryüzüne zuhur etmesi hakkında birtakım bilgiler bulunmaktadır. Her şeyden önce Mahavastu'da ifade edildiğine göre, bodhisattvalığa giden yolda dört aşama bulunmaktadır.¹¹¹ Bunlardan ilki müstakbel bodhisattvanın doğru bir yaşam sürdüğü, Buddhalara tazimde bulunduğu *prakrti-carya* (doğal aşama); ikinci aşama aydınlanmaya erişmeye yemin ettiği *pranidhana-carya* (çözüm süreci); üçüncü aşama on paramitayı yerine getirerek çeşitli Bhumiler aracılığıyla hedefe aşamalı olarak yaklaştığı *anuloma-carya* (uyum süreci); son aşama ise artık Buddhalığın mukadder olduğu *anivartana-carya* (gelişim süreci) olarak isimlendirilmektedir. Son aşama da geride bırakıldıktan sonra bir Buddha tarafından onun halef tayin edilmesi gerçekleşir ve Tuşita cennetinde doğulur. Netice itibariyle Bodhisattva'nın Tuşita cennetinde son kez bedenleşmesi, onun bir Tathagatha¹¹² olacağı

¹¹⁰ *Anagatavamsa Desana*, 55.

¹¹¹ Mahavastu 1: 46.

¹¹² “Tatha” terimi “Böyle”, “Agata” kelimesi “gelmiş “ ve “Gata” kelimesi ise “Gitmiş” manalarına gelmekte olan ve tüm Buddhalara verilen bir lakaptır. Kelime manalarına bakıldığında, Budizm'deki

ve yaşamının sonunda parinirvanaya¹¹³ erişeceğinin bir işareti olmaktadır.¹¹⁴ Padmanabh Jaini, Maitreya özelinde söz konusu dört aşamayı detaylı olarak işlemektedir. Budist kutsal metinlerinde, belki Bodhisattvalığı elde etmeden önceki yaşamın çok önemi bulunmaması sebebiyle, Maitreya'nın praktri-carya aşamasıyla ilgili rivayet ulaşmamıştır. Jaini, ikinci aşamaya örnek olarak Divyavadana'da geçen Maitreya ile ilgili anlatıyı ele almaktadır. Buna göre, Maitreya henüz bir cakravartin¹¹⁵ değil, Dhanasammata adında sıradan bir kraldır. Bu dönemde ön plana çıkan Buddha Ratnasikhi'nin babası da bir kraldı ve Dhanasammata'ya karşı bir savaşta mağlup olacağını anladığında oğluna dönüp kralların kimin ayaklarına kapanacağını sorar ve bu soru üzerine oğlu, “bir cakravartinin ayaklarına” yanıtını verir. Diğer taraftan muzaffer kral Dhanasammata ise Buddha'ya cakravartinlerin kimin ayaklarına kapacağını sorar ve Buddha'dan “Tathagathaların ayağına” yanıtı gelir. Bunun üzerine kral Dhanasammata da kendisinin bir Tathagatha olabileceğine inanır. Akabinde Buddha Ratnasikhi şöyle bir kehanette bulunur: “*Ey Kral, insanların ömrü 80.000 yıla ulaştığında sen Maitreya adıyla bir Tathagatha olacaksın.*”¹¹⁶ Bu anlatıya bakıldığında Maitreya'nın yönlendiricisi konumunda olan bir Buddha bulunmaktadır.

geçmiş Buddha fikrini yansıtan Tathagatha, en nihayetinde “Bu Buddha da tıpkı diğer Buddhalar gibi geldi gidiyor” fikrini temsil etmektedir.

¹¹³ Dünyaya son gelişiyile aydınlanmayı elde etmiş ve bir daha doğuma maruz kalmamak üzere Nirvana'ya kavuşma durumudur.

¹¹⁴ Padmanabh S. Jaini, “Stages in the Bodhisattva Career of the Tathagata Maitreya”, *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (New York: Cambridge University Press, 1988), 56.

¹¹⁵ Hindistan tarihinde, dinî geleneğinde ve mitolojisinde kurgulanmış ideal bir evrensel hükümdar tipolojisidir. Hinduizm ve Budizm'de yaygın olarak kullanılmaktadır.

¹¹⁶ “Maitreya-avadana”, çev. Andy Rotman, *Divyavadana* (Boston: Wisdom Publications, 2008), 1/230.

2. Maitreya'nın Gerçekleştireceği Eylemler

2.1. Maitreya'nın Zuhuru ve Teolojik Açından Gerçekleştireceği Bazı Eylemler

Maitreya inancının ortaya çıkmasından sonra ona yüklenen ve yapması beklenen eylemlerin başında Dharma merkezî bir konuma sahiptir. Bu husus üzerinde, gerek ismen ilk defa zikredildiği Cakkavattisihanada Sutta'da gerekse sonraki süreçte şifahi kültürden yazılı kültüre geçirilen eserlerde sıklıkla durulmaktadır. Bunun dışında geleceğin Buddhası Maitreya'ya izafe edilen sorumluluklar, Budizm'in dönemsel veya bölgesel olarak yaşadığı hadiselerle bağlantılıdır.

Dharma'nın bozuluş aşamalarına dair Anagata vamsa üzerine yapılan yorumlarda bilgiler verilmektedir. Buna göre Sakyamuni Gautama, Maitreya'nın da zikredildiği anlatımda Dharma'nın beş aşamada ortadan kalkacağını haber vermiştir. Pratiklerin ihmal edilmesi (kutsal) metinlerin zail olması ve Sangha'nın ortadan kalkması, söz konusu beş aşamanın son üç halkasını oluşturmaktadır.¹¹⁷ Dharma ifadesini bir şemsiye kavram olarak düşündüğümüzde, onun özelinde meydana gelecek değişim ve kötüye gidişlerin, Maitreya'nın zuhuruyla birlikte durması, bunun da ötesinde Sakyamuni Gautama'nın “Şimdi benim yaptığım gibi açıklayacaktır” ifadesine bakıldığında Dharma özüne geri dönmesi hususu daha belirgin hâle gelmektedir.

Maitreya inancının ortaya çıkışı milâdî dönemin başları olarak düşünülecek olursa bu dönemde söz konusu inancın Budistlerin zihninde güçlü bir şekilde canlanmasına sebep olan en önemli teolojik gerekçeler arasında mezhepsel bölünmeyi zikretmek yerinde olacaktır. Nitekim Budizm'in Dharma anlayışındaki farklılıkların ortaya çıkışını ilk dönemlere kadar geri götürmek mümkündür. Sakyamuni Gautama zamanında bir

bütünlük arz eden Budist topluluk ondan sonra kendi içinde bölünmeler yaşamış, en nihayetinde milâdî dönemin henüz başında birçok alt kola ayrılmıştı. Mezhepsel bölünmelerin doğal bir sonucu olarak birçok konuda farklı görüşler ortaya çıkmış, Budist kutsal metinlerinin sıklıkla öne çıkardığı “saf Dharma” anlayışı ortadan kalkmaya başlamıştı. Tam da burada Maitreya inancını tetiklemiş olabilecek en önemli teolojik gerekçe kendini açığa çıkarmaktadır. İlk dönem kutsal metinlerinden geç dönem kutsal metinlerine kadar birçoğunda Maitreya’nın “saf Dharma”yı yeniden öğreteceği şu ifadelerle vurgulanmaktadır: “(Metteya) Menşei itibariyle güzel, gidişatında güzel, sonu açısından güzel olan Hakikati (Dharma), hem ruhuyla hem de lafzıyla ilan edecek, yüce yaşamı tüm doluluğu ve tüm saflığıyla şimdi benim yaptığım gibi açıklayacaktır.”¹¹⁸

Budist Dharma anlayışının değişime uğramasında erken dönem heterodoks Hint felsefi okullarının da etkisi bulunmaktadır. Örneğin; Anagatavamsa Devasa’da Maitreya’yı idrak edecekler arasında kapsam dışı tutulan Ajivika, Hint felsefesinde heterodoks olarak nitelendirilen, Budizm menşei olduğu net olmayan okuldur.¹¹⁹ MÖ. V. yüzyılda kurulan bu hareket erken dönem Budizm’in önemli bir rakibi olarak değerlendirilmektedir. Ajivika metafiziğine göre karma doktrini bir safsatadan ibaretti. Ayrıca bu okula göre, insanlar özgür iradeye sahip değildir. Önceden belirlenmiş bir kader doğrultusunda yaşam süren insanların, bir seçim hakkı yoktur. “Niyati” olarak isimlendirdikleri kader inançlarında, dinî ve ahlâkî uygulamaların kişinin geleceği üzerinde hiçbir etkisi yoktur ve insanların hiçbir çabası Niyati’yi değiştiremez. Özellikle Karma gibi genelde Hint dünyası özelde Budizm için son derece önemli bir inancı

¹¹⁸ Cakkavattisihanada Sutta 26.25

¹¹⁹ Fogelin, *An Archaeological History of Indian Buddhism*, 26; Hermann Kopp (ed.), “Manorathapurāṇī”, *Pali Text Society*, (1956), 87.

reddetmesi ve bu şekilde Dharma'ya uygun olmayan bir yorum eklemesi, söz konusu felsefi okulunu heterodoks kategoriye itmiştir. Bu okulun Anagatavamsa Devasa'da Maitreya'yı idrak edemeyeceklerin listesine dahil edilmesi, hem onların hatalı inanç üzere olduklarını bildirmekte hem de Maitreya'nın asli görevlerinin başında gelen "Saf Dharma"yı vaaz etmesinin başlıca sebepleri arasında sayıldıklarını göstermektedir.¹²⁰

Maitreya'nın teolojik açıdan yapması beklenen bir diğer vazife ise, insanlara rehberlik etmesidir. Maitreya'nın yeryüzüne inip Dharma'yı yeniden tesis edip öğretmesiyle birlikte insanların karmik birikimi sonucu maruz kaldıkları samsara çarkından kurtulacağı ifade edilmektedir. Maitreya'nın bu misyonu kutsal kitaplarda bir aralar hüküm sürdüğüne inanılan efsanevileştirilmiş Kral Sankha üzerinden örneklendirilmektedir. Anlatıya göre, Maitreya'nın buddhalığı elde etmesinden sonra Kral Sankha'nın krallığında yaşayacaktır. Bu kralın Dharma'ya uygun olarak hükmedeceği, harikulade işler gerçekleştireceği yine Anagatavamsa'da zikredilir.¹²¹

Maitreyavyarakarana'ya bakıldığında Maitreya'nın Dört Yüce Hakikat'i öğretisinin merkezine koyacağı ifade edilir. "Kalabalığın salih niyetli olduğunu görünce acı çekmenin sebeplerinden, acının ortaya çıkışından ve kurtuluştan söz edecek"¹²² şeklindeki kutsal metin cümlesi, Budizm'in dört temel hakikatine işaret etmektedir.

Maitreya'nın teolojik açıdan vazifeleri aktarılırken kullanılan üslup son derece dikkat çekicidir. Maitreya'dan bahsedilen Cakkavattisihanada Sutta, Anagatavamsa, Maitreyavyarakarana gibi birçok metinde, Budizm'in kurtarıcısının özellikle o bölgedeki

¹²⁰ *Anagatavamsa Desana*, 53.

¹²¹ *Anagatavamsa* 88-90.

¹²² *Maitreyavyarakarana* 58.

ya diğer dinlerin din adamlarıyla ya da Deva gibi farklı varlık gruplarıyla mukayese edildiği, kahir ekseriyetle de Maitreya'nın kendisinin dışındakileri kurtuluşa iletebilecek donanımda olduğu ve onlara Nirvana'ya götüren yolu gösterdiği vurgulanmaktadır. Bu hususu iki açıdan yorumlamak mümkündür: İlki, Maitreya'nın evrensel bir kurtarıcı olarak görüldüğü ve tüm insanlığa şefkatli oluşu sebebiyle kurtuluşu göstermesidir. İkincisi ise, Budizm'in kurtarıcısının diğer dinlerin kurtarıcılarından üstte tutulması, bir nevi onlarla yarış içerisine sokulmasıdır. Anagatavamsa Desana'ya bakıldığında şöyle bir ifade geçmektedir: “*Tümü Vedalar bilgini olan 84.000 Brahmin, Maitreya'yı takip etmek suretiyle Bhikkhu olacaktır.*”¹²³ Bu metinlerde kast ayırımına pek gidilmediği bir başka göze çarpan husus olmaktadır. Nitekim Maitreya'nın Brahman kastından olan bir aileden dünyaya geldiği, Brahminlerle sürekli diyalog içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca ütöpik bir tasarım olan Ketumati şehrinde de her bir insanın dört kasttan birinde dünyaya geleceği söylenir. Tüm bunlar bize göstermektedir ki, Maitreya teolojik açıdan sadece Budizm'in değerleriyle ele alınmamış, zaman zaman Hint coğrafyasında birçok kişi tarafından bilinen kavram ve inançlarla muhataba sunulmuştur.

Maitreya'nın yukarıda zikredilen Hindistan merkezli teolojik eylemlerine farklı ve benzer yönleriyle Çin'de de rastlanmaktadır. Her şeyden önce, Maitreya'nın Çin'deki bu vizyonunu daha iyi anlayabilmek için *pao-chüan* literatürüne kısaca göz atmamız gerekmektedir. “Değerli ciltler” anlamına gelen pao-chüan, Çince kaleme alınmış yerel metinlerdir. Bunlar XIII. yüzyıldan itibaren sözlü gelenekten yazıya geçirilmiş, söz konusu metinlerin derlenişi yakın döneme kadar devam etmiştir. Bu literatürde dikkat çeken başlıca husus, ana tanrıça olarak görülen Wu-sheng lao-mu adındaki varlığa tazimdir. Bu ana tanrıça sonsuz bir varlık olarak görülür ve kâinatın onun tarafından

¹²³ Anagatavamsa Desana, çev. Udaya Meddegama, 41.

varlık alemine getirildiği vurgulanır. O, dünyayı yarattıktan sonra birçok evladını da yeryüzüne göndermiştir. Anlatıya göre başlangıçta hepsi “Buddha ve ölümsüz” olmalarına rağmen, dünyaya geldiklerinde gerçek evlerini unutur ve şöhret, kazanç ve cinsel zevklere bağlanırlar. Arzularının tuzağına düşerek samsara çarkına gark olurlar. Bu durumdan rahatsızlık hisseden Ana Tanrıça, hakiki bilgiden uzaklaşarak sapkınlığa meyleden çocuklarına gerçek doğalarını hatırlatmak üzere uyarıcı tanrısal varlıklar gönderir. Bu mite göre zaman, her biri bir öncekini takip eden ve üç Buddha tarafından yönetilen üç büyük döngü halinde düzenlenmiştir. Geçmişin Buddhası Jan-teng; şimdinin Buddhası Sakyamuni; geleceğin Buddhası ise Maitreya olarak takdim edilmektedir. Henüz zuhur etmemiş ancak her an gelebileceğine inanılan Maitreya’nın, Ming (1368-1644) ve Ch’ing hanedanlıkları (1644-1911) döneminde insanların karmik birikimin artması,¹²⁴ ritüellerin doğru uygulanmaması sebebiyle geleceğine ve bu eksiklikleri gidereceğine inanılmıştır.¹²⁵

Maitreya’nın, pao-chüan literatürü içerisinde kimi zaman silik kimi zaman baskın karakter olarak sunulduğu ifade edilir. Örneğin; bu literatür içindeki Huang-chi kutsal kitabında Maitreya’nın teolojik görevlerinin başında insanlara bireysel kurtuluşu sağlaması gelir. Yukarıda zikrettiğimiz Cakkavattisihanada Sutta’da geçen “Saf Dharma” anlayışı bu literatür ışığında daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim mezkûr literatürün en temel amaçlarından biri de ‘insanı ve Dharma’yı kaynağına’ taşımaktır. Huang-chi

¹²⁴ Karmik birikimin olumsuz yönlerinden birisi, insanların samsara çarkına maruz kalmasıdır. Böylece insanlar sürekli doğum sebebiyle acı çekecektir. Maitreya gelişiyle birlikte insanları bu acıdan kurtaracaktır.

¹²⁵ Daniel Overmyer, “Messenger, Savior, and Revolutionary: Maitreya in Chinese Popular Religious Literature of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (New York: Cambridge University Press, 1988), 112.

kitabının 24. bölümünde Maitreya'nın ağzından şu ifadeler de yer verilmiştir: “Değerli ve iyi olan her şeye inanmaya, kabul etmeye, üç sığınağı ve beş yasağı (ahlâkî ilkeleri) korumaya çağırıyorum.”¹²⁶ Bu cümle Maitreya'nın yerine getireceği görevler açısından son derece önemlidir. Maitreya'nın en temel görevleri arasında, bu vaatleri insanlara iletme, bunları yazıya geçirtme ve yeryüzünde zuhur edeceği zaman bunları yerine getirmesi bulunmaktadır. Üç sığınaktan kasıt, Budist amentüsünün içerisinde geçen Buddha, Dharma ve Sangha öğelerinin korunması; beş yasaktan kasıt ise can almaktan kaçınmak, hırsızlık yapmamak, zinadan kaçınmak, yalan söylememek ve sarhoş edici maddelerden uzak durmaktır.¹²⁷

Pao-chüan literatürü içerisindeki bir diğer metin olan Yao-shih pen-yüan kung-te'de birçok Buddha'dan bahsedilmektedir. Bu kitabın 20. bölümü Maitreya'ya ayrılmıştır. Bu kitaba göre, Maitreya yeryüzüne indiğinde onu kimse tanımaz. O, rüzgârı kontrol altına alır, yağmur yağdırır ve insanları gerçek evlerine yönlendirir. Bu şekilde insanlar acı çekmekten azade olurlar. Maitreya, Buddha'ya insanların içki, cinsellik ve zenginlik gibi şeyler sebebiyle dünyaya meylettiklerini, eğer bir şey yapılmazsa insanların samsara çarkına düşer olacaklarını söyler. Bunun üzerine Buddha, Maitreya'ya tüm insanlara hakikati öğütlemesini ve onları neden gerçek doğalarıyla meşgul olmadıkları konusunda kendilerini sorguya çekmelerini söyler. Akabinde Maitreya'nın

¹²⁶ Huang-chi, bölüm 24.

¹²⁷ Overmyer, “Messenger, Savior, and Revolutionary: Maitreya in Chinese Popular Religious Literature of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, 118-119.

bir “Dharma Teknesi”¹²⁸ ile Yüce Anne’nin tüm çocuklarını kurtarır ve bu kişilerin Anne’lerine dönmelerini sağlar.¹²⁹

Maitreya’nın dinî açıdan yapacağı en önemli icraatın Dharma’yı düzeltmesi hususunu, onun Nirmanakaya bedeniyle bu dünyaya inişiyle açıklamak gerekmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Nirmanakaya, insanların kurtuluşu için Buddhaların bedenleşmeleridir. Özellikle eski dönem Çin metinlerinde Maitreya’nın Nirmanakaya türünden bir bedene gireceği, böylelikle insanların kurtuluş aşamasında umudu olacağı, onlara yine gireceği bu beden sayesinde Dharma’yı aktaracağı bildirilmiştir.¹³⁰

2.2. Kozmolojik Açıdan Maitreya

Maitreya’nın gelişyle meydana gelecek kozmolojik gelişmelere, bilhassa Maitreyavyakaraṇa’da rastlanmaktadır. Onun gelişyle birlikte insanlar gelişim gösterecek ve zenginlikleri sonsuz olacaktır. Yeryüzü dikensiz, düz ve yemyeşil olacaktır. Tatlı ve hoş kokulu pirinç, ekime gerek duymadan büyüyecektir. Çeşitli renklerde güzel kumaşların çıktığı ağaçlar bitecektir. Ağaçlar; yaprak, çiçek ve meyve yüklü olacak ve ömürleri uzun olacaktır. Varlıklar kusursuz, günahsız, neşeli ve hayat dolu olacaklardır.¹³¹

Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing’da Maitreya’nın gelişyle oluşacak kozmolojik değişimlere değinilmektedir. Bu bağlamda şehirlerin bir ayna gibi düz

¹²⁸ “Dharma Teknesi” ifadesi, samsara okyanusunda acı çeken bireylerin bir tekne aracılığıyla kurtarılmasını simgeleyen bir benzetmedir.

¹²⁹ Overmyer, “Messenger, Savior, and Revolutionary: Maitreya in Chinese Popular Religious Literature of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, 119-120.

¹³⁰ Tokyürek, *Eski Uyğur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*, 146-147.

¹³¹ *Maitreyavyakaraṇa*, çev. Than Grove (Erişim 10 Mart 2023).

olacağı, türlü ağaç ve meyvelerle çevrileceği zikredilir. Ayrıca yağmurun yağmasıyla oluşacak bereket sonucu, tüm bitkiler yeşerecek ve yabani otlar bitmeyecektir. Bunun yanı sıra, insanların ömrünün uzayıp seksen dört bin yıla kadar yaşayacağı, hayatın tüm tehlikelerden uzak ve neşeyle dolu olacağı bildirilir. Bunun yanı sıra insanlık, sel, yangın, savaş ve kıtlık gibi doğal afetlerden de arınmış bir yaşam sürecektir.

2.3. Siyasî Açıdan Maitreya

Erken dönem Budist kutsal kitap koleksiyonuna bakıldığında, Maitreya'nın herhangi bir siyasî vazifesi anlatılmamaktadır. Aynı şekilde sonraki dönemlerde yazıya geçirilmiş metinlerde de doğrudan Maitreya'nın siyasî yönünün işlenmemiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, metinlerde satır arası geçen bazı ifadelerden Maitreya'nın siyasî yönüne dair çıkarımlarda bulunabilir. Ancak Maitreya inancının zirve yaptığı Çin ve sonraki süreçte siyasî konuların odak noktası haline geldiği mülhaza edilmektedir.

Öncelikle Aşokavadana isimli metnin ilgili bölümü, Maitreya'nın önceki misyonu ile birlikte okunduğunda, siyasî bağlam ortaya çıkmaktadır. Bu eserin ortaya çıktığı dönemlerde, Budizm dönemin kralı tarafından ağır tahribat yaşamakta, Budist din adamları ödül karşılığında öldürülmeye teşvik edilmekte ve Budist tapınakları yıkımla karşı karşıya kalmaktadır. Bu denli korku dolu bir ortamda, daha önce zihinlerinde var olan Bodhisattva Maitreya'nın, kendilerini kurtaracak, nefes aldırarak ve Aşoka dönemindeki gibi ihtişamlı günlere geri döndürecek siyasî kişiliğe sahip Maitreya'ya dönüştürülmüş olması gayet tabii bir durumdur. Nitekim Budistler için sözünü ettiğimiz dönemde, Dharma'dan önce kendi yaşamları tehdit altındaydı.¹³²

¹³² Anonim, *Aşokavadana Hint İmparatoru Aşoka'nın Hayatından Hikayeler*, 159-160.

Maitreya'nın etki alanı Hint Budizm'i ile sınırlı kalmamış; farklı ülkelerde de çeşitli alanlarda etkide bulunmuştur. Bu bağlamda Çin'de varlık bulan Mahayana ekolünün çeşitli alt kollarına mensup pek çok Budist din adamı, Mi-lo'nun (Maitreya) manevî ihtişamına mazhar olabilmek üzere Tuşita cennetine yükselme umuduyla birçok meditasyon uygulamalarına başvurmuştur. Bunun yanında, bazılarının Taoizm'in etkisiyle uzun ömür ve ölümsüzlük inancı, onların Mi-lo'nun bu dünyaya beklenen zuhuruna kadar yaşamlarının uzamasını ummaları yönünde bir telakkiye sahip olmalarını tetiklese de, Mi-lo ile bu düşüncenin değişmiş olabileceği iddia edilmiştir. Bunun da ötesinde Mi-lo kültü, Çin'de Sui hanedanlığından Ming ve Mançu dönemlerine kadar mezhepsel ve devrimci siyasî hareketlere de ilham kaynağı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Mi-lo'nun beklenen zuhuru, baskıcı sosyal, ekonomik ve siyasî statükonun yıkılması ve maddî refaha ulaşmanın daha eşitlikçi olacağı yönünde yeni bir çağın başlatılması için bir umut kaynağı olmuştur. Mi-lo'nun Çin'deki etki alanı bununla da sınırlı kalmamış, VIII. yüzyılda T'ang hanedanı imparatoriçesi Wu, kendisinin Mi-lo'nun ete kemiğe bürünmüş hali olduğu iddiasını ortaya atmış ve bu şekilde hiyerarşinin zirvesindeki konumunu meşru hâle getirmiştir.¹³³ Mi-lo'nun barış getirici yönü de Çin'de ön plana çıkarılmıştır. Nitekim Kuzey Wei Hanedanlığı döneminde Maitreya'nın yeryüzüne ineceğine ve bu hanedanlık döneminde barışın Mi-lo tarafından tesis edilip toplumun birleştirileceğine dair yoğun bir inanç hakimdi.¹³⁴

¹³³ Kenneth Chen, *Buddhism in China* (New Jersey: Princeton University Press, 1964), 428.

¹³⁴ Maitreya'nın Çin'deki misyonuna dair daha fazla örnek ve ayrıntı için bk. Chen, *Buddhism in China*, 178; April D. Hughes, *Worldly Saviors and Imperial Authority in Medieval Chinese Buddhism* (USA: University of Hawai'i Press, 2021); Shao-yun Yang, *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China* (National University of Singapore, 2004).

Kenneth Chen ve Joseph Kitagawa, Çin Budizm’inde Maitreya’nın konumuna dair önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ona adanmanın Çin Budizm’inde iki şekli vardır. Bunlardan ilki, adanan kişinin Tuşita Cenneti’nde yeniden doğmak üzere dua ederek nihayetinde Maitreya ile birlikte olacağını ifade eden yükseliş (Shangsheng) motifi; diğeri ise adanan kimsenin bir gün Maitreya’nın yeryüzüne ineceği Altın Çağ’da yeniden doğmak için dua ettiği iniş (Xiasheng) motifidir.¹³⁵ Bu motiflerin her biri sırasıyla “Mile Shangsheng Jing” (Maitreya’ya Yükseliş Sutrasi) ve “Mile Xiasheng Jing” (Maitreya’nın İniş Sutrasi) sutralarıyla desteklenmiştir. Ancak daha sonra Jan Nattier bu çerçeveyi daha da genişleterek Maitreya mitinin dört versiyonu fikrini ortaya atmıştır. Bunlar; burada/şimdi Maitreya’nın, adananın yaşamı esnasında dünyaya ineceği, Maitreya’nın, uzak bir gelecekte, adananın yeniden doğuşlarından birinde dünyaya ineceği, orada/şimdi (Maitreya’nın Tuşita Cenneti’nde mistik bir vizyonu), orada/sonraki (adanan Tuşita Cenneti’nde yeniden doğar).¹³⁶

Maitreya’nın Çin’de öne çıkan en önemli tarafları kurtarıcılığı ve mevcut düzeni meşru hâle getirmesidir. Çin’de Maitreya olduğunu iddia eden isyancılara dair ilk tarihî kayıtlar Sui hanedanlığının (581-618) sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.¹³⁷ Anlatıya göre, 610 yılında beyazlar giymiş, tütsüler yakan ve ellerinde çiçekler tutan onlarca isyancı liderlerini Maitreya Buddha olarak ilan etmişler ve imparatorluk sarayının kapılarından

¹³⁵ Chen, *Buddhism in China*, 178; Josphe M. Kitagawa, “The Career of Maitreya, with Special Reference to Japan”, *History of Religions* 21/2 (ts.), 115.

¹³⁶ Nattier, “The Meanings of the Maiteya Myth”, 25-26, 30-31.

¹³⁷ Yang, *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China*, 11; Dorothy C. Wong, *Chinese Steles: Pre-Buddhist and Buddhist Use of a Symbolic Form* (Honolulu: University of Hawaii Press, 2004), 96.

birine hücum ederek tüm muhafızları öldürdükten sonra kendileri de bir imparatorluk prensinin komutasındaki birlikler tarafından öldürülmüşlerdir.¹³⁸

Maitreya'nın Çin'deki siyasî öncülüğü hakkında daha fazla bilgiler mevcuttur. Öncelikle Maitreya ile ilgili metinlerin tarihî arka planı, genellikle radikal, siyasî meyillidir. Maitreya'ya inanan bazı mezhep liderleri, Maitreya'da dünyanın yenilenmesi vaadini görmüş ve bunu doğrudan, hatta şiddet içeren yollarla uygulamaya koyulmuşlardır. Bunu yaparken bazı mezhep liderleri, kendilerini Maitreya'nın vücut bulmuş hali olduklarını iddia etmişlerdir. Bazı durumlarda ayaklanma başlatan bu liderler, Maitreya'nın bazı edebiyatçıların gözünde yıkıcı bir kimliğe sahip olduğu imajını uyandırmıştır. VIII. yüzyılda Wang Huai Ku adındaki bir adamın Sakyamuni'nin çürüten öğretisinin yerine Maitreya adında yeni bir Buddha'nın geleceğini ve onun gelişinin yeni bir hanedanın kuruluşuyla aynı zamana denk geleceğini ifade etmesi, örnek olarak zikredilebilir. Ayrıca XI. yüzyılda eski bir subay olan Wang Tse, Maitreya adına bir ayaklanmaya önderlik etmiş ve bu ayaklanma sırasında "Sakyamuni Buddha geriledi. Artık Maitreya Buddha dünyayı yönetecek." şeklinde birtakım yönlendirici ve etkili cümleler sarf etmişti. Buna ilaveten, XIV. yüzyılın ortalarında Maitreya merkezli bazı grupların Yuan hanedanlığının yıkılmasına yol açan iç savaşlarda etkin rol oynadığı da iddia edilmektedir.¹³⁹

Maitreya'nın siyasî açıdan yapacağı eylemlere örnek olarak Kalacakra literatüründe de denk gelinmektedir. Nitekim Kalacakratantra'ya bakıldığında, Kalacakra

¹³⁸ Yang, *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China*, 11.

¹³⁹ Overmyer, "Messenger, Savior, and Revolutionary: Maitreya in Chinese Popular Religious Literature of the Sixteenth and Seventeenth Centuries", 114.

öğretilerini muhafaza eden bir Budist krallar soyu tarafından idare edilen Şambala¹⁴⁰ adlı bir krallıktan bahsedilmektedir. Bu krallığın, mleçcha¹⁴¹ olarak adlandırılan istilacılarla nasıl çatışmaya girdiğinden de bahsedilir ki çoğu akademisyen istilacılarla kastın Müslümanlar olduğu kanaatindedirler.¹⁴² John Newman'a göre bu literatürün ortaya çıktığı dönemlerde Budizm iki büyük tehlikeyle karşı karşıyaydı. Bu dönemde Budizm bir yandan Hinduizm ile çekişme içerisindeyken diğer taraftan Budizm'in özellikle kuzey Hindistan'daki sonunu hazırlayacak Müslüman akımlarıyla yüz yüze gelmişti.¹⁴³ Budistler kaldıkları bu kısıkahta Hinduizm'in Avatar inancını örnek alıp Kalki üzerinden kendilerine bir çıkış aramışlardır.¹⁴⁴ Bu arada Kalacakratantra'ya göre dünyada düzensizlik meydana geldiğinde 25. Kalki Maitreya'nın¹⁴⁵ Şambala'da zuhur edeceği

¹⁴⁰ Bu krallığın Kailasa Dağı yakınlarında bulunduğu ve başkentinin Kalapa olduğu söylenir.

¹⁴¹ Kalacakratantra'da barbar ifadesinin Müslümanlara işaret ettiğine dair başka deliller de bulunmaktadır. Vimalaprabha (Kalacakratantra üzerine yazılmış bir şerh) isimli metinde Hicri 403/Milâdî 1012-1013 şeklinde İslami bir tarihlendirmeden hareketle Newman, Kalacakratantra geleneğine ait bu metnin XI. yüzyıla tarihlendirilmesini ve dolayısıyla Gazneli istilacılarla çatışmalara sahne olan o dönemin Hint tarihiyle örtüştüğünü ifade etmektedir. Son olarak, Tibet kaynaklarında barbar şeklinde tasvir edilen topluluğun, tanrıların adını anarak sığır kestiklerinden, kadınlarının örtündüğünden, sünnet olduklarından ve kutsal topraklara yönelerek beş vakit namaz kıldıklarından bahsedildiğini, bu özelliklerin Müslümanlarla uyumlu olduğunu belirtmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Cemil Kutlutürk, *Hint Düşüncesinde İslam Algısı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 88-92.

¹⁴² Urban Hammar, *Studies in the Kalacakra Tantra: A History of the Kalacakra in Tibet and a Study of the Concept of Adibuddha, the Fourth Body of the Buddha and the Supreme Unchanging* (Stockholm: Akademistyrck AB, Edsbruk, 2005), 82-83.

¹⁴³ John Newman, "Eschatology in the Wheel of Time Tantra", çev. Donald S Lopez, *Buddhism in Practice* (Oxford: Princeton University Press, 2007), 202.

¹⁴⁴ Newman, "Eschatology in the Wheel of Time Tantra", 203.

¹⁴⁵ Kalacakratantra'da Kalki'nin, Şambala'nın gelecekteki 25 hükümdarına verilen bir unvan olduğu ifade edilir. Bu hükümdarlardan bazılarının amaçları ve eylemleri eserin bazı bölümlerinde kehanette

ifade edilir.¹⁴⁶ Müslümanların öncülüğünü ettiği dine karşılık, zuhur edecek olan Maitreya, çarkı çevirecek yani Budizm'i yeniden canlandıracak ve tüm varlıkların kurtuluşunu sağlayacaktır. 25. Kalki barışçıl mizacıyla doğruları ortaya koyacak ve barbarların ırkını yok edecektir. Elinde bir mızrakla düşmanlara saldıracak olan Maitreya, barbarların etkisini ortadan kaldıracaktır.¹⁴⁷

Netice itibariyle, Budist kutsal ve edebî literatürüne istinaden, Maitreya'nın zuhuruyla birlikte dinî, kozmolojik ve politik alanda ya bizzat kendisi tarafından ya da onun etkisiyle ortaya çıkacak değişim ve dönüşümlerden bahsedilmiştir. Burada göze çarpan hususlar arasında, Maitreya'nın sabit bir şekilde karakterize edilmiş görevinin bulunmadığını, bilakis dönemin gereksinimlerine göre, onun vazifelerinin de değişiklik arz ettiği görülmektedir. Bu anlatılarda, bazen mitolojik bir dilin tercih edildiği, bazen teolojik dilin ön planda tutulduğu, bazen de tarihî verilerin kıstas alındığı dikkat çekmektedir.

B. Maitreya İnancının Budizm Üzerindeki Etkileri

Maitreya, Budistler tarafından benimsenmesinin akabinde Budizm bünyesinde birtakım değişimlere ve gelişimlere yol açmıştır. Budist dinî düşünceyi belli yönlerden etkilemiştir. Bunları teolojik ve kültürel olmak üzere iki alt başlık halinde incelemek mümkündür.

bulunulmakta ve bazıları yirminci beşinci Kalki'yi dünya çapında aydınlanmayı getirecek olan Maitreya Buddha olarak tanımlamaktadır.

¹⁴⁶ Nicholas Roerich, *Shambhala* (New Delhi: Vedams eBooks, 2003), 65.

¹⁴⁷ Kalacakratantra, çev. John Newman, 1: 154-165.

1. Maitreya İnancının Bodhisattvalık İnancına Etkisi

Maitreya inancı, teolojik bağlamda Bodhisattvalık inancıyla ilişkilidir. Bu sebeple Maitreya inancının oluşumuyla Budizm’de meydana gelen teolojik gelişmeler ile Bodhisattvalık anlayışındaki değişim kastedilmektedir.

Bodhisattva, *Bodhi* ve *Satva* kelimelerinden türemiştir. Anlam yelpazesi oldukça geniş olan bu kavram terim olarak, özünde bilgili ve mükemmel bilgeliğe haiz kişiyi ifade etmektedir.¹⁴⁸ Ana akım Budist okullarında Buddha, aydınlanmasının öncesinde birçok geçmiş yaşamında kendisinden bir bodhisattva olarak bahsetmiş; bu sebeple söz konusu kavram, aydınlanmaya ulaşmadan önceki tarihsel Buddha’ya işaret etmekteydi. Ancak Mahayana ekolünde bir Bodhisattva, farklı bir yapı arz etmektedir. Mahayana ekolünde Bodhisattvalık kavramı, Buddhalığı elde etmeye yönelik bir kullanıma sahiptir. Buswell ve Lopez’e göre, Mahayana ekolü içerisindeki anlamıyla Bodhisattvalık, en eski Mahayana sutralarından biri olarak değerlendirilen Asahasrikaprajñāpāramitā’da karşımıza çıkmakta olup, bu tespit söz konusu kavramın en azından MÖ. I. yüzyılda bu anlamda kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴⁹ Bu tespitin Maitreya inancının ortaya çıktığı dönemle çağdaş olması önemlidir.

Bodhisattva anlayışının sistematik hâle gelmesi, bir ihtiyacın sonucuydu. Bu ihtiyacı ortaya çıkaran birçok gerekçeden bahsedilebilir. Buddha tarafından öne sürülen başta ontoloji ve kurtuluşla ilgili olmak üzere bazı düşüncelerinin, tam bir şekilde anlaşılabilmesi bu gerekçelerden ilkidir. Bu gerekçeyle Buddha’nın geleceğe dair

¹⁴⁸ Karataş, *Mahayana Budizmi’nde Bodhisattva Anlayışı*, 29.

¹⁴⁹ Robert E. Buswell - Donald S. Lopez, “Bodhisattva”, *The Princeton Dictionary of Buddhism* (Princeton: Princeton University Press, 2014), 134.

kehanetleri birlikte düşünölmelidir. Nitekim Elmas Sutra 6. bölümde şu ifadeler yer almaktadır: “*Ayrıca, ey Subhuti, gelecekte, şu son zamanda, geçen beş yüz yıl içinde, iyi Dharma’nın yok oluş zamanlarında vaaz edilen bu Sutra’nın sözlerini doğru şekilde anlayabilecek soylu Bodhisattvalar, kendilerine iyi davranış, güzel nitelikler ve bilgelik bağışlanmış olan varlıklar çıkacaktır.*” Kitagawa, Timoty Richard’ın Elmas Sutra’da geçen yukarıdaki ifadenin Maitreya ile ilgili olabileceğini düşündüğünü, ifade etmektedir.¹⁵⁰ Zikredilen pasajın Maitreya ile ilgili olduğu düşünöldüğünde, Maitreya’nın Dharma’yı öğretici fonksiyonu ortaya çıkmış olmaktadır.

Maitreya inancı, kutsal ve edebî literatüre bakıldığında, ortaya çıkışında tanrısal bir figür olmayı vaat etmemiştir. Bununla birlikte Lotus Sutra’da Bodhisattva olarak ifade edilen Maitreya’nın bazı tazim içerikli sıfatlara sahip olduğu göze çarpmaktadır. Yukarıda da kısmen değinildiği üzere, Maitreya’nın Mahasattva¹⁵¹ sıfatıyla zikredilmiş olması dikkat çekmektedir. Ontolojik olarak Tanrı olmayan, ancak sıradan bir Bodhisattvalığın da ötesini ifade eden Mahasattva sıfatının Maitreya için kullanılmış olması, Bodhisattvalık müessesinin gelişimine işaret etmektedir. Söz konusu gelişimden bağımsız olarak, Maitreya’nın Bodhisattvalık müessesine tasvirler yoluyla tapınma költünü kazandırmış olabileceği de öne sürölmüştür.¹⁵²

Maitreya inancının özellikle Hindistan dışına taşınmasıyla birlikte, Bodhisattvalık müessesine yüklenilen mananın genişlediği görölmektedir. Özellikle Çin, Kore ve Japonya’da bir Bodhisattva olarak telakki edilmiş Maitreya’nın dinî açıdan daha ziyade

¹⁵⁰ Kitagawa, “The Career of Maitreya, with Special Reference to Japan”, 109.

¹⁵¹ Dharma’yı uzun süre uygulamış ve aydınlanma yolunda mesafe kat etmiş Bodhisattva’ya verilen bir lakaptır. Genellikle on aşamadan (Bhumi) yedincisini elde eden Bodhisattvalar, bu şekilde nitelendirilir.

¹⁵² Buswell - Lopez, “Maitreya”, 517.

siyasî mevzu ve doğum, yerel gruplara öncülük gibi toplumsal olaylara konu olduğu dikkat çekmektedir. Maitreya inancı özelinde Bodhisattvalık müessesinin bu denli geniş anlam ve vazife kartelasına bürünmesinin belki de en önemli nedeni, Mahayana Ekolü'nün kurtuluş bağlamında cihan şümul bir anlayışı ön plana çıkarmış olmasıdır. Ancak burada Bodhisattvalık kültürünün Hindistan'da ilk dönemlerde bu kadar çeşitli vazifelerle anılmadığını da hatırlatmak gerekmektedir. Dolayısıyla Maitreya inancının Bodhisattvalık müessesine etkisinin arkasında yatan bir başka husus daha bulunmaktadır ki o da Budizm'in yayıldığı bölgelerde yerel inanç, anlayış ve gelenektir.

2. Apokaliptik Literatürün Gelişimine Etkisi

Yaşayan dinlerin geneline bakıldığında, evrenin ve yaşamın sonuna ilişkin birtakım rivayetlerle karşılaşmaktadır. Teknik olarak apokaliptik rivayetler veya metinler olarak isimlendirilen bu yazımlara, Budizm'de de rastlanılmaktadır. Apokaliptik literatür Budizm'e, her ne kadar Maitreya ile birlikte girmemişse de, bu literatür onun zuhuru dair inancın ortaya çıkmasıyla birlikte gelişim göstermiştir. Giriş bölümünde ele alınan eserler daha ziyade Maitreya'nın dar çerçevede ele alındığı metinlerdir. Bu başlık altında hem Maitreya'ya hasredilmiş olması hem de Budizm içerisinde apokaliptik literatürün gelişimine dair örnek olması bakımından *Maitreyavyakaranave* Çin'de derlenen *Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing* isimli eserleri ele almamız yerinde olacaktır. Bu eserlerden ilkinin en önemli yanlarından biri, Maitreya'nın, Budizm'deki apokaliptik literatüre kattığı kapsamlı katkının kadim bir örneği olmasıdır. Diğer taraftan ikinci metnin önemli bir yanı ise, Çin'de derlendiği düşünülen ve Maitreya'yı hem yerel kültürle hem de bazı Hindu kavramlarıyla ele almış olmasıdır. Her ne kadar Maitreya özelinde oluşan apokaliptik literatür bu eserlerden ibaret olmasa da, söz konusu iki eserin ayırıcı özellikleri olması sebebiyle burada özel olarak zikretmenin yerinde olacağı düşünülmüştür.

2.1. Maitreyavyakaraṇa(Maitreya'nın Kehaneti)

Maitreyavyakaraṇa, Bodhisattva Maitreya'nın gelecekteki zuhuruyla ilgili kehaneti ele almaktadır. 'Maitreya'nın Kehaneti' anlamına gelen bu metin, Budist külliyatı içerisindeki diğer metinlere nazaran daha kısadır. İndo-Tibet metni olarak değerlendirilen Maitreyavyakaraṇa'nın yazıya geçiriliş tarihi genel kanaate göre MS. II. yüzyıl sonuyla MS. III. yüzyıl başlangıcı arasındadır. Bu tarihlerde Budizm'in, Tibet bölgesinde yayılmaya başlamış olması önemlidir. Budistleri böyle bir metin oluşturmaya yönlendiren gerekçenin, bulundukları bölgede yaşadıkları trajedik olaylar ve yerleştikleri yeni bölgede tutunabilme umudunu canlı tutma gibi hususlar olduğu ileri sürülebilir.

Metnin içeriğine bakıldığında, Maitreya'nın Brahmin kastından olduğu vurgulanmaktadır. Böylece Maitreya'nın, Kṣatriya kastından olan tarihsel Buddha'dan üstün tutulduğu göze çarpmaktadır. Benzer duruma Anagatavamsa'da da rastlanılmaktadır. Bu hususu, Maitreyavyakaraṇa'nın kaleme alındığı dönemdeki din adamları kültürünün baskın egemenliğiyle açıklamak mümkündür. Mezkûr metnin yazarını, Maitreya'yı Brahmin kastından göstermeye sevk eden gerekçe, o dönemin baskın olan kültürene karşılık Maitreya'yı da en az onlar kadar kudretli, belki de Hindu din adamlarından da yüce göstermek olabilir. İddiamızı güçlendiren bir diğer husus ise, Hindu kutsal metinlerinde sıklıkla zikredilen Indra ve Brahma figürleridir. Mitolojik ve apokaliptik üslubun bariz bir şekilde hissedildiği metinde, Indra ve Brahma figürlerinin Budist saflara geçmiş şekilde lanse edildiği dikkati çekmektedir. Bu gerekçelerden hareketle, Maitreyavyakaraṇa'nın hem Budizm'i diğer dinlerin üzerine çıkararak

Dharma'nın sürekliliğini sağlamak hem de Brahmin kastına bir tür meydan okumak maksadıyla yazıldığı düşünülebilir.¹⁵³

Maitreyavyakaraṇa'nın dikkat çeken yönlerinden bir diğeri ise, Maitreya'nın babası olarak takdim ettiği Subrahmana'nın, Vedalar'ı bilen bir Brahmin olarak sunulmuş olmasıdır. Bu imtiyazlı konunun Maitreya'nın misyonunu daha da yüceltmek maksadıyla gündeme getirildiği düşünülebilir. Metnin devamında Maitreya'nın, Buddha'nın doğumunda olduğu gibi herhangi bir zorluk yaşamadan ana rahminden çıkacağı belirtilmektedir. Böylece Maitreya ile Buddha arasında bir benzerlik kurulmaktadır.¹⁵⁴

Metnin önemli noktalarından bir diğeri, Maitreyavyakarana37'de geçen Maitreya'ya ait şu ifadelerdir: *“Döngüsel varoluş denizine dalmış, büyük acılar çeken ve susuzluğun (acıların) prangalarıyla bağlanmış canlıları özgürleştireceğim.”*¹⁵⁵ Bu sözlerle Maitreya, zuhuruyla birlikte yerine getireceği görevi bizzat ifade etmiş olmaktadır.

¹⁵³ Maitreyavyakaraṇa'da Maitreya'nın ele alınış şeklini farklı açıdan okumak da mümkündür. Budistler bu yöntemle birlikte, Hindular'a Maitreya'yı bölgede bilinen ve Hindular nezdinde büyük değere sahip kavramlar üzerinden aktarmayı hedeflemiş olabilirler. Böylece Hindular'ı kendi saflarına çekmeyi düşünmüş olma ihtimali bulunmaktadır. Bu metodun benzerine, Avatar inancında da karşılaşılmaktadır. Nitekim Buddha, Avatar listesinin dokuzuncu sırasında zikredilmiştir. Buradaki Buddha'nın Siddharta Gautama olup olmadığı tartışmalı bir husus olsa da, Hindular'ın Avatar inancına Budistlerin aslında mesafeli olmamaları gerektiğini yine onların kavramlarıyla sunması dikkate değerdir. Dolayısıyla bölgede, bir inanç, öğreti anlatılırken ötekinin kavramlarının kullanılması yaygın bir durumdur. Bk. Kutlutürk, *Hinduizm'de Avatar İnancı*, 142.

¹⁵⁴ Maitreyavyakaraṇa, 31, 32b.

¹⁵⁵ Maitreyavyakaraṇa.

Söz konusu metinde Maitreya ile Buddha arasında zikredilen farklardan biri, Maitreya'nın evi terk ediş sebebinin kurbanın geçiciliğini görmüş olmasıdır. Buna mukabil Buddha'nın, doğup büyüdüğü sarayı terk etmesindeki sebep, hastalık, ölüm ve yaşlılık gibi fenomenlerdi. Bununla birlikte Maitreya'nın insanları hastalık, ölüm ve yaşlılıktan kurtarmayı da amaçladığı zikredilmektedir. Metinde Maitreya'nın evinden ayrılmasının Buddha'dan farklı olarak temelde kurban ibadetinin geçiciliğine bağlanması,¹⁵⁶ metnin yazımı esnasında Brahman kültüne karşı ortaya konan tepki olarak düşünülebilir.

Maitreyavyakarana ile ilgili verdiğimiz tüm bilgilerden sonra, şu tespitlerde bulunmak mümkündür: Bu metin, Budizm'in erken dönemlerinde değil, MS. II. yüzyıl civarında ortaya çıkmıştır. Konumuzla bağlantılı olarak, bu metin Budist dinî literatür içerisinde apokaliptik metinlere örnek olması açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında metin içerisinde geçen Maitreya'nın kimliği, zuhuru esnasında yerine getireceği vazifenin bizzat kendisi tarafından ifade edilmesi, Brahma ve Indra gibi önemli figürlerin Budist saflarındaymış gibi gösterilmesi dikkat çeken anlatılardır. Böylece, Cakkavattisihanada Sutta'da ilk defa zikredilirken Maitreya'nın sadece Bodhisattvalık yönüne vurgu yapılmışken; Maitreyavyakarana ile birlikte Maitreya'nın sadece Bodhisattvalık bağlamında ele alınmakla sınırlı kalınmadığı, anlam ve işlev çerçevesinin genişlediği görülmektedir. Özetle Maitreyavyakarana'nın yazarı, Maitreya'yı hem Budistlerin darlık hissettiklerinde sığınabilecekleri bir liman olarak hem de Budizm'i özellikle Hindu din adamlarının hegemonyasına karşı muhkem bir kale olarak ele almaktadır.

¹⁵⁶ *Maitreyavyakarana*, 51.

2.2. Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing (Maitreya Buddha'nın İnişine ve Aydınlanmasına İlişkin Sutta)

Maitreya özelinde ortaya çıkan bir diğer apokaliptik hüviyetteki metin Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing'dir. Bu metnin muhtevası Sariputra ile Buddha arasında geçen bir diyalogdan oluşmaktadır. Maitreyavyakaraṇa'ya nispeten daha uzun olan bu metinde Sariputra soru soran, Buddha ise cevaplandıran konumdadır.

Sariputra bu Sutta'da, Buddha'ya hitaben Maitreya'nın yeryüzüne ineceğini ve yeni Buddha olacağını ifade ettikten sonra Maitreya hakkında kendisine detaylı bilgi vermesini rica eder. Metnin öne çıkardığı bir diğer husus ise, Maitreya'nın zuhuruyla meydana gelecek ahlâkî iyileşmedir. İnsanların ahlâkî olarak gelişim göstereceği bu dönemde, hırsızlık, düşmanlık gibi menfi özellikler varlığını yitirecektir. İnsanların birbirlerine karşı merhamet ve saygı çerçevesinde yaklaşacağı bildirilir.¹⁵⁷

Söz konusu Sutra, Maitreya'nın geleceği ortamı ve gelişini müteakip oluşacak kozmolojik ve ahlâkî iyilişmeleri zikrettikten sonra, onun kişiliği ve efsanevî boyutuna değinmektedir. Ketumati'de¹⁵⁸ ikamet edeceği ifade edilen Maitreya'nın fiziksel özellikleri mübalağalı bir üslupla ele alınmaktadır. Buna göre, insanlar onun yüzüne bakmaktan zevk alacak, fiziksel bakımdan son derece güçlü, uzun boylu, kusursuz bir vücuda sahip olacaktır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing, 423c.

¹⁵⁸ Budist kutsal kitap koleksiyonunda, Maitreya'nın yeryüzünde zuhur edeceği şehirdir. Pali Kanon'un Cakkavattisihanada Sutta isimli metninde de zikredilen bu efsanevi şehrin, Budistler nazarında önemi büyüktür. Maitreya'nın bu şehirde bedenleşeceğine inanılmasının en önemli gerekçelerinden biri, arınmış şehir (Pure Land) olmasıdır.

¹⁵⁹ Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing, 424b.

Karşımıza çıkan en önemli hususlardan bir tanesi de Brahmin kastının baskın bir şekilde öne çıkarılmasıdır. Maitreya, beş arzuya (yemek, uyku, cinsellik, para, şöhret) bağlı olmaları ve bunların etkisi altında bulunmalarının sonucu samsara çarkına maruz kalmalarından dolayı insanlara acır. İnsanların durumundan hoşnutsuz olan Maitreya, zuhuru esnasında yönetimi elinde tutacak Kral Sankha tarafından insanlara duyduğu merhamet sebebiyle mücevherden bir sütun ile ödüllendirilir. Maitreya, kendisine verilen bu sütunu Brahman sınıfına sunar ve Brahminler onu aldıktan sonra parçalarına ayırarak kendi aralarında taksim ederler.¹⁶⁰ Sütunun Brahminler'in elinde dağıldığını gören Maitreya, her şeyin geçiciliğini fark eder ve daha ulvi bir arayışa girer. Dharma'nın peşinden koşan Maitreya, tarihsel Buddha'ya benzer şekilde, bir bodhi (incir) ağacının altında aydınlığa kavuşur.¹⁶¹ Burada dikkat çeken husus, Brahminlerin dünyevi olan şeyi aralarında paylaşması, ancak Maitreya'nın söz konusu maddî nesneye aldırış etmemesi ve daha ulvi olanın peşinde koşmayı arzulamasıdır. Bununla birlikte Maitreya'nın Hindu din adamlarına karşı üstünlüğü ortaya konmaya çalışılmış olabileceği gibi yine Maitreya'nın Hindulara tanıtılması hedeflenmiş olabilir. Nitekim dünyadaki zevklerin geçiciliğine inanan her kişi gibi metindeki *"Brahminler de evlerinden çıkacak."*¹⁶² ifadesiyle Hindu din adamlarının da bu geçici hayat zevklerinden imtina edip Maitreya öncülüğünde Dharma'ya yöneleceğine dair imalar bulunmaktadır. Bu ifade Maitreya'nın Hindu din adamlarına karşı önde konuşlandırıldığına dair tezimizi güçlendirmektedir.

¹⁶⁰ Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing, 424b.

¹⁶¹ Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing, 424c.

¹⁶² Mi le Xia Sheng Jing Wen Shu Wen Jing, 424c.

3. Maitreya İnancının Sanatsal Etkisi

Hindistan’da ortaya çıkan Budizm, kuruluşundan iki yüzyıl sonra, Asya’da büyük bir sanat akımı meydana getirmiştir. Bu sanatsal akım altında önemli eserler ortaya koyan Budizm, Asya sanatında bir devrime yol açmış ve sonraki iki bin yıllık süreçte birçok mimarî bina ve sanat eserlerinin oluşumunda katkıda bulunmuştur. Budizm, dünya genelinde önemli dinler arasına girmekle birlikte etkisini birçok büyük medeniyete yaymayı başarmıştır. Durumun böyle olması, Budizm’in söz sahibi olduğu ülkelerde Maitreya tasvirlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Maitreya tasvirleri, günümüze değin Budist sanatının merkezî görüntülerinden birini teşkil etmektedir.

Maitreya’nın, Budist sanatının en popüler ve en önemli tasvirleri arasında olduğu görülmektedir. Bunun da ötesinde Maitreya’nın sanatsal tasvirlerinin, son iki bin yılda Asya sanatı üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu iddia edilmektedir.¹⁶³ Maitreya tasvirinin Asya’da ortaya koyduğu etki üzerine çalışma yapan araştırmacılar arasında Asha Das¹⁶⁴ ve Inchang Kim ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın başında Maitreya’nın bazı bölgelerde doktrinel bağlamda Sakyamuni Buddha’dan daha ön planda tutulduğu ifade edilmişti. Benzer husus sanatsal boyutta da mülahaza edilmektedir. Farklı bir deyişle, Budizm’in neredeyse bütün devasa heykelleri Maitreya özelindedir. Bu durum zihinlere şöyle bir soruyu getirmektedir: Budizm’deki devasa heykellerin önemli bir bölümü neden Maitreya’ya tahsis edilmiş olup Sakyamuni Buddha onun gerisinde kalmıştır? Bu soru, Maitreya’nın Budizm içerisinde sahip olduğu

¹⁶³ Dinh Hong Hai, *Maitreya Images in Asian Buddhist Fine Arts*, Paper Series (Harvard-Yenching Institute, 2009), 3.

¹⁶⁴ Asha Das, *Maitreya Buddha in Literature, History and Art* (Kolkata: Punthi Pustak, 2003).

misyonla açığa kavuşturulabilir. Bize göre, Budistleri devasa boyutta heykeller yapmaya sevk eden gerekçe, Maitreya'nın kurtarıcı kimliğiyle yakından ilişkilidir. Nitekim Budistler, gelecekte Tuşita cennetinden yeryüzüne inecek Maitreya'nın insanlığı muzdarip olduğu acıları sona erdirip altın çağı başlatacağına inanmaları nedeniyle, Maitreya'ya olan sevgi ve inançlarını devasa heykeller inşa ederek izhar etmiş olmaktadır. Bu heykeller, dinî inancın ve sosyal hayatın sembolleri olarak kabul edilmekte olup, bunun en somut delili ise Maitreya'nın Hindistan'daki devasa heykelinin barışın sembolü olarak değerlendirilmesidir.

Maitreya inancı, manevî açıdan bakıldığında şefkat ve bilgelik gibi kavramlarla Budist ilkelerinin tamamlayıcısı olmuştur. Bu bağlamda Maitreya inancı, Budistlerin günümüzde katlandıkları acılar için bir tür manevî direnci sağlamaktadır. Budistlerin Maitreya'ya karşı duydukları bu inanç ve bununla birlikte ortaya çıkan umut, onları Maitreya tasvirlerine yönlendirmiş olabilir.¹⁶⁵ Maitreya'nın Budist sanatına nüfuz etmiş olması, onun kurtarıcı misyonu ile doğrudan alakalıdır.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Hong Hai, *Maitreya Images in Asian Buddhist Fine Arts*, 8.

¹⁶⁶ Hong Hai, *Maitreya Images in Asian Buddhist Fine Arts*, 15-16.

Resim 1: Diskit Manastır'ı Yakınındaki Maitreya Heykeli

Diskit Manastır, Ladakh'ın Nubra Vadisi'ndeki en eski ve en büyük Budist manastırıdır.¹⁶⁷ Tibet Budizm'inin Gelugpa mezhebine ait olan bu manastır, XIV. yüzyıla dayandırılmaktadır. Manastırın aşağısındaki 32 metrelik heykel Maitreya'ya aittir. Yakın zamanda yapımı biten bu heykel Dalai Lama tarafından kutsanmış ve temelde Diskit köyünün korunması, Pakistan ile savaşın durması ve dünya barışını tesis etmesi gibi üç işlevinin olduğuna inanılmaktadır.

¹⁶⁷ Sarina Singh, *India* (Hindistan: Lonely Planet Publications, 2005), 313.

Resim 2: Kartse Khar köyündeki Maitreya Heykeli

Ladakh'a bağı Kargil'e 40 kilometre uzaklıkta olan Kartse Khar köyünün yakınlarında yer alan bu devasa heykelin tarihi VII. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Kayaya oyulmuş bu heykelin boyu 7 metreyi aşmakta olup bölgedeki diğer Maitreya heykellerinde taç ve gövde yapısı bakımından farklılık göstermektedir. Detaylı bir oyma işçiliği ile meydana getirilen bu heykelin önünde insanların Maitreya'nın zuhurunu beklediği ifade edilir.

4. Maitreya İnancının Mehdici/Kurtarıcı Düşüncesine Dayanan Dinî-Siyasî

Hareketlerin Oluşumuna Tesiri

Maitreya inancının etki alanının genişliğini daha iyi anlayabilmek için onun ilham kaynağı olduğu kişi ve mezheplere göz atmak gerekmektedir. Maitreya'nın motivasyon kaynağı olduğu bu kişiler bazen din adamları bazen de devlet yetkilileri olmuştur. Genelde yıkım merkezli olan bu hareketler, Maitreya inancını, hedef ulaşabilmek için tabiilerini motive etmek üzere kullanmışlardır.

515 yılında gerçekleşen ve tarihe “Mahayana Ayaklanması” olarak geçen isyan, bir keşiş, bir soylu ve 50.000 kadar isyancının bir araya gelmesiyle başlamıştı. Mahayana İsyanı, 515 yılının sonlarında, Faqing adlı bir keşişin bir rahibeyle evlenip Kuzey Wei eyaleti olan Jizhou'da, Li Guibo adlı yerel bir aristokratın yardımıyla birlikte bir tarikat kurmasıyla patlak vermişti. Temel sloganları “Dünyaya yeni bir Buddha girdi; eski çağın iblislerini yok et” olan bu tarikat mensupları, ele geçirdikleri manastırlardaki insanları kılıçtan geçirmiş, tüm Sutraları yakmış ve tasvirleri parçalamışlardı. İsyancı ordu, sonunda durdurulmuş ve hükümet tarafından çoğu öldürülmüştür.¹⁶⁸

1047 yılında meydana gelen ayaklanmanın öncülüğünü yapan Wang Ze, milenyumcu birliklerini organize etmek için Maitreya inancından yararlanmıştı. Wang Ze, ordu onbaşılığı görevi yapmaktaydı. Zhuo Eyaleti'nden ayrıldığında annesi sırtına bir tılsım olarak Çince *Fu* (hayırlı) işaretini yapmıştı. Bei Eyaleti'nde ve komşu Ji Eyaleti'nde çok sayıda Maitreya inancına sahip insan, söz konusu işaretle ilgili yanlış söylentiye yaymışlar ve çok geçmeden Wang, bölgedeki Maitreya'ya inananların lideri olmuştur. Bu hareketin temel söylemi, “Sakyamuni geriledi ve artık Maitreya dünyayı

¹⁶⁸ Yang, *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China*, 23-24.

yönetecek.” Meydana gelen çatışmalar sonucunda binler Maitreya takipçisi yaşamını yitirmiştir.¹⁶⁹

613 yılında, bu sefer Song Zixian adında bir sihirbaz Tang bölgesinde Maitreya olduğunu ilan eder ve iddiasına göre Buddha şekline dönüşüp odasını her gece ıslıl ıslıl yapar. Oturduğu salona bir yılan, bir canavar veya bir insan olarak reenkarne olacak müridi gösterecek bir ayna asar. Song, her gün binlerce kişiyi bünyesine katmayı başarır. Sonunda bir plan çerçevesinde, önce bir Budist vejetaryen ziyafeti düzenlemeyi, ardından o sırada Yingzhou’da dolaşmakta olan imparatora bir saldırı yapmayı düşünür. Ancak bu planı ifşa edilir ve Song tutuklanarak binden fazla müridiyle birlikte idam edilir. Yine 613 yılında Xiang Haiming isimli bir din adamı Fufeng komutanlığında Maitreya olduğunu iddia eder ve bir isyana önderlik eder. Chang’an’ın önde gelenleri onu takip eder ve salih görmeleri sebebiyle önderlerine hürmet ederler. Ne var ki o günün hükümeti bu birliği çok geçmeden ortadan kaldırmıştır.¹⁷⁰

Maitreya inancının merkeze alındığı bir diğer isyan ise 1351-1368 yılları arasında gerçekleşen Kızıl Türban İsyanı’dır. Beyaz Lotus hareketinin lideri Han Shantong, Maitreya ve Maniheizt fikirleri birleştirmiş, bunun en somut örneğini Yuan hanedanına karşı kullandığı Moğol karşıtı “İmparatorluk tam bir kaos içinde. Maitreya Buddha enkarne oldu ve Maniheizt Işık Kralı dünyaya zuhur etti.” sözleriyle ortaya koymuştur. Eskatolojik bir beklentiyi ifade eden bu söylem, Yuan toplumunu rahatsız etmişti.

¹⁶⁹ “China 7 BC To 1279” (Erişim 18 Nisan 2023).

¹⁷⁰ Richard D. McBride, *Domesticating the Dharma: Buddhist Cults and the Hwao m Synthesis in Silla Korea* (Honolulu: University of Hawai’i Press, 2008), 58; Yang, *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China*, 11.

Maitreya, onlar için bir umut olmaktan çok korkunç bir kıyamet tanrısı halini almıştı. Nitekim onun isminin geçtiği söz konusu isyan, Yuan toplumu için büyük bir yıkım yaratmış, Maitreya'ya karşı oluşan olumsuz bakış açısı Li Fu tarafından şu şekilde dile getirmiştir: “Bu kadar çok talihsizlik tohumu eken bu Maitreya nasıl bir tanrıdır?”¹⁷¹

Verilen örnekler bakıldığında, Maitreya inancı tarihte genellikle kitleleri motive etmek, insanları belli bir hedefe odaklamak için kullanılmış bir araç gibi görünmektedir. Gerek Maitreya merkezli hareketlerin gerekse din adamlarının Maitreya'nın bizzat kendilerinde tecelli ettiğini iddia etmeleri, takipçilerinin gözünde itibarlarını arttırmış, böylece onları kendilerine inandırma ihtimalleri de artmıştır.

C. Maitreya İnancının Farklı Coğrafi Bölgelerdeki Etkisi Üzerine

Çalışmamızda Maitreya inancı, Hint ve Çin özelinde ele alınmıştır. Ancak bu doktrin hemen hem bütün Budist dünyayı etkilemiştir. Bu başlık altında söz konusu doktrinin etki alanının daha iyi zihinlerde oturması, genel bir perspektif sunması, resmin genelini anlaşılmasına katkı sunması ve daha sonraki çalışmalara zemin hazırlaması amacıyla Hint ve Çin dışındaki bölgelerde gelişen Maitreya inancı hakkında genel anlamda bazı bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda kronolojik olarak Kore, Japonya ve Vietnam üzerinde durulmuştur.

Dinlerde sonradan ortaya çıkan birtakım doktrinlerin, o din içerisinde bazı değişikliklere yol açtığı görülmektedir. Maitreya inancının bir doktrin haline gelmesiyle birlikte Budizm içerisinde de değişikliklerin veya gelişmelerin yaşandığı söylenebilir.

¹⁷¹ Richard Shek, “Sectarian Eschatology and Violence”, *Violence in China Essays in Culture and Counterculture*, ed. Jonathan N. Nipman - Stevan Harrell (New York: State University of New York Press, 1990), 96.

Ancak buradaki değişiklikten kastın, dinin köklerine kadar inen bir değişiklik olmadığını ifade etmek yerinde olacaktır. Maitreya inancıyla birlikte görülen değişikliklerin serencamını takip edebilmek için Budizm'in Hindistan tecrübesiyle sınırlı kalmamak gerekmektedir. Bunun en önemli sebebi, erken dönemlere tarihlendirilen dinî ve edebî metinlerin Maitreya figürü üzerinde çok durmamasıdır.

Maitreya inancı, Kore'ye Üç Krallık Dönemi'nde (MÖ. 57 – MS. 668) girmiştir. Maitreya, pek çok bölgede olduğu gibi Kore'de de gelecek Buddha olarak algılanmış ve onun gelişiyle insanlara ve milletlere refah ve fayda sağlayacağına inanılmıştır.¹⁷² İlk ortaya çıktığı dönem ve Kore'deki Maitreya algısındaki ilk temel fark, onun bu dünyada bir Hwa-rang¹⁷³ olarak görülmesiydi. Hwa-rang ile Maitreya arasındaki ilişkinin tarihi VI. yüzyıla dayanmaktadır.¹⁷⁴ Anlatıya göre, Hungnyun manastırındaki bir keşiş kendini Maitreya'ya adar ve günlerini onun tasvirinin önünde tazimde bulunarak geçirir. Bu süre zarfında keşiş, Maitreya'nın Hwa-rang'a mensup asil gençlerden biri olarak yeniden doğması için dua eder; eğer bu gerçekleşirse kendisine hizmet edeceğine dair söz verir. Chinja adındaki bu keşiş rüyasında yaşlı bir adam görür. Yaşlı adam ona, belirtilen manastıra gitmesi durumunda Maitreya olacak bir Hwa-rang ile karşılaşacağını söyler. Manastıra doğru yola çıkan keşiş Chinja, manastıra vardığında oranın ileri geleni tarafından dağın yamacına tırmanması söylenir. Yamaçta karşılaştığı göksel varlıklar ona manastıra geri dönmesini, aradığı Hwa-rang Maitreya ile zaten manastırın girişinde karşılaştığını haber verirler. Bunun üzerine geri dönen keşiş, oradakilere Hwa-rang

¹⁷² Lewis R. Lancaster, "Maitreya in Korea", *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 135-136.

¹⁷³ Üç Krallık Dönemi ve Silla Hanedanlığı zamanında genç erkeklerden oluşan bir grup. VI. yüzyılda bu grup, sarayın kontrolü altına girmiş ve askeri teşkilatın bir parçası haline gelmiştir.

¹⁷⁴ McBride, *Domesticating the Dharma*., 38-41.

Maitreya'nın zaten aralarında bulunduğunu söyler ve onu aramaya koyulurlar, çok geçmeden onu görürler. Bunun üzerine Hwa-rang Maitreya manastırdan alınıp saraya götürülür, oradaki herkesin onayı alındıktan sonra Hwa-rang'ın lideri tayin edilir.¹⁷⁵ Hwa-rang ile Maitreya arasındaki bu ilişki, söz konusu grubun dinî bir hüviyet taşıdığı, dinin millete, devlete önemli bir koruma mekanizması sağlayacağı yönünde düşünceyi doğurmuş, bunun sonucunda aradaki ilişkinin Kore devlet yapısının tek vücut olarak birleşmesinde ve Hwa-rang arasında dinî temelli bir milletçiliğin ortaya çıkmasında etkili olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır.¹⁷⁶

Maitreya inancının Kore'deki halk inançlarına dair verilecek bir diğer örnek, doğumdaki rolüdür. Geleneksel Kore'de özellikle erkek çocukların büyük önemi vardı. İçinde bulunduğumuz yüzyılda dahi Maitreya tasviri/imesi, kadınların erkek çocuk doğurabilmeleri için önünde dua ettikleri bir imgedir ve bu kadınlardan birinin şayet erkek çocuğu olursa, çocuğa Miruk (Maitreya) adının verilmesi geleneksel bir uygulamadır.¹⁷⁷ Bu bağlamda yapılan geleneksel uygulamalardan biri şöyledir; Cheju-do adasında geçmişte Maitreya'nın bir resminin fallik biçimde bir taşın yanına yerleştirilir, kadınlar bu noktaya gelerek taşa dokunur ve bu hareketin bir erkek çocuk doğumuyla sonuçlanacağını umarlardı.¹⁷⁸

Maitreya inancının etkili olduğu Kore'de, dinî açıdan yapacağı eyleme bir örnek vermek gerekirse, Koryo devleti (918-1392), Kore'ye ve Budizm'e farklı deneyimler

¹⁷⁵ Lancaster, "Maitreya in Korea", 139.

¹⁷⁶ Kitagawa, "The Career of Maitreya, with Special Reference to Japan", 119.

¹⁷⁷ Cha Jae-ho, "Boy Preference Reflected in Korean Folklore", *Virtues in Conflict: Tradition and the Korean Woman Today*, ed. Sandra Matielli (Seoul: Royal Asiatic Society, 1977), 115-116.

¹⁷⁸ Lancaster, "Maitreya in Korea", 146.

yaşatmıştır. Bunlardan biri, Budist zaman anlayışına olan inancın artmasıydı. Nitekim en kötü dönem, gerçek öğretinin ortadan kalktığı ve yerini hatalı anlayışlara bıraktığı dönemdi. Bu dönemin Sakyamuni Gautama'dan yaklaşık bin beş yüz yıl sonra, 1052 yılında başladığı düşünülüyordu. Dönemin menfi olayları, bu kötü çağı geldiği yönünde insanların zihnini karıştırıyordu. Zira 1126 yılında Yi Cha-gyom ve 1135 yılında da Myoch'ong'un önderlik ettikleri toplumsal kargaşa ve askeri darbe vuku bulmuştu. Kaosun hâkim olduğu bu sıkıntılı günlerde Maitreya'nın koruyucu ve savunucu olarak zuhur edeceğine dair inanç gittikçe artmaktaydı. Bu anlayış Hwa-rang merkezli Maitreya anlayışından farklı olarak, Maitreya'nın ilk olarak Hindistan'da ortaya çıktığı dönemdeki düzenleyici misyonu ile benzerlik arz etmektedir. Maitreya inancının, Kore'deki siyasî gerilemeye bağlı olarak gelişmesine bir diğer örnek ise, Yi hanedanlığının zayıflayıp Japonya ve Ch'ing hanedanlığının askerlerinin istilasına maruz kalmasıdır. Bu çalkantılı dönemlerde de Maitreya inancı zirve yapmış; insanlar Maitreya'nın bir an evvel zuhuru için yakarıшта bulunmuştu.¹⁷⁹

Sonuç itibarıyla Maitreya inancı Kore'nin inanç ve kültür tarihinde birçok açıdan etkin bir rol oynamıştır. Nitekim Hwa-rang grubu açısından sosyoteolojik lider; siyasî kargaşalar bakımından muhafız lider, doğum gibi doğal süreçlerde bereket sağlayıcı lider; dinî öğretilerin zayıfladığı dönemlerde ise dinî lider olarak görülmüş, bu durumların vuku bulduğu zamanlarda ona bağlılık artmıştır.

Maitreya inancının nüfuz ettiği bir diğer bölge Japonya'dır. Bölgeye VI. yüzyılda girdiği düşünülen Maitreya inancına ait erken dönem anlatılarında kurtarıcı_umuduyla

¹⁷⁹ Lancaster, "Maitreya in Korea", 144-145.

yaklaşıldığına hemen hemen rastlanılmamaktadır.¹⁸⁰ Budizm, Japonya'ya ilk geldiğinde hemen kabul görmemiş, bu durum Maitreya inancına da yansımış, hatta Maitreya'nın tasvirleri 'yabancı kami' olarak değerlendirilmişti. Diğer bölgelerde olduğu gibi Japonya'da da Maitreya'nın, Tuşita Cenneti'nde olduğuna inanılmakta ve gelenek içerisinde Maitreya inancı bağlamında iniş-yükseliş motifleri anlatılmaktadır. Japonya'daki Maitreya inancının özgün yanlarından biri, ona ait bir geminin olduğu ve bu geminin bir gün okyanusun ötesindeki cennetten geri döneceğine dair olan inançtı.¹⁸¹ Maitreya'nın Japonya'daki yeni dinî hareketlere de önemli etkilerde bulunduğu bilinmektedir.¹⁸²

Öncelikle Maitreya'nın teolojik açıdan gerçekleştireceği vazifelere Japonya'da da rastlanmaktadır. Heian döneminde (794-1185) bölgede Dharma'nın¹⁸³ çöküşünün başladığına, Budist öğretilerin ortadan kalktığına, öğretilere olan bağlılığın azaldığına ve buna bağlı olarak yeryüzünde kanunsuzluğun kol gezdiğine dair yoğun bir anlayış mevcuttu. Hatta bu anlayışın bir sonucu olarak, Budist yazıtların, resimlerin ve diğer nesnelerin kutsal bölgelere, bilhassa dağların tepelerine gömüldüğü ifade edilir. Maitreya'nın yeryüzüne kutsal nesnelerin saklandığı yerden zuhur etmesi beklenmiş ve onun, söz konusu zuhuruyla birlikte Budizm'i canlandırması, Dharma'ya bağlılığı sağlaması, kutsal nesneleri yeniden ortaya çıkarması, düzeni temin etmesi yoğun bir şekilde beklenmiştir.

¹⁸⁰ Miyata Noboru, "Types of Maitreya Belief in Japan", *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 175.

¹⁸¹ Noboru, "Types of Maitreya Belief in Japan", 180-181.

¹⁸² Noboru, "Types of Maitreya Belief in Japan", 187-189.

¹⁸³ Burada Dharma ile kasıt, Budist öğretilere olan bağlılığın azalmasıdır.

Maitreya'nın Japonya'da etkide bulunduğu bir diğer alan geleneksel inançlardır. Örnek olarak, Japonya kökenli *Fujiko* (Eşsiz Yol) zikredilebilir. Öncelikle kutsal dağ kültürünün güçlü etkisinin Maitreya üzerinde de hissedildiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Edo Döneminde (1603-1868) yeni bir çileci rahip tipi ortaya çıkmıştı. Bunun erken örneklerinden biri Kakugyo idi. İnanişaya göre bu rahip, Fuji Dağı'ndan Edo'ya inerek kötülükleri uzaklaştırma ve salgın hastalıkları ortadan kaldırma gücüne sahipti. Başkent Edo'da dolaşarak kitleler halinde popülerlik kazanmış ve Fujiko adında bir grup oluşturmuştur. Öğretilerini *Otaigyo no maki* adını verdiği ve sadece Fujiko müntesiplerinin anlayabileceği bir kitap toplamıştı. Ancak Kakugyo zamanında Fujiko'nun Maitreya ilişkisi henüz somutlaşmamıştı. 1773 yılında Fuji Dağı'nda Miroku adında bir kurtarıcının ortaya çıktığı ilan edilmişti. Bu grup, bu şekilde altıncı lider olarak Miroku adında bir kurtarıcıya sahip olmuştu. XIX. yüzyılın başlarında Fujiko'nun, Edo'nun her köşesinde bir tane olmak üzere 808 şubesi olduğu ifade edilir. Miroku'nun ölümü üzerine kuzu Hana ve Ito Sanko, grubu düzene sokarak Fujido şeklinde yeniden adlandırmışlardır. Fujido, Maitreya'nın inişi motifine dayanmaktaydı; ancak otorite karşıtı bir hareket değildi. En önemli amaçları, devletin, Maitreya'nın inişini tanımasını sağlamaktı. Her ne kadar hedefleri arasında bulunmasa da, bölünme yaratma potansiyeli sebebiyle hükümetin gözünde olumsuz bir imaja sahipti ve hükümet tarafından defalarca bastırılmaya çalışılmıştı.¹⁸⁴

Maitreya figürüne bölgesel bazı durumlara bağlı olarak özel vazifeler yüklenmiştir. Anlatıya göre Japonya'da meydana gelen depremlerde insanlar “Yonaoshi, Yonaoshi” şeklinde yakarıшта bulunurlar, bununla da dünyanın onarılmasını kastederdiler. Bu fikrin ana teması, dünyanın mutlaka bir gün onarılması gerektiğidir.

¹⁸⁴ Noboru, “Types of Maitreya Belief in Japan”, 184-185.

Ancak Japonya halkı dünyanın onarılmasını isterlerken içinde bulunduğumuz alemin sona ermesini kastetmiyorlardı. Bunun yerine Maitreya'nın dünyasının kademeli olarak inşasını umuyorlardı.¹⁸⁵

Genel olarak Budizm özel açıdan Japon Budizmi ile ilişkili olan Nichiren Budizmi, müessisinin ismiyle anılmaktadır. Söz konusu ekol, milâdî XIII. yüzyılda Japonya'da yaşamını sürdürmüş Nichiren tarafından kurulmuştur. Nichiren Budizm'ine göz atıldığında, Dharma'nın temelde kutsal kanunun ulvî değerlerini kuşattığını, sürekli olduğunu ve kurtuluş için ona mutlak ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Dolayısıyla Nichiren'in, Budizm'e bakışı, Buddha'nın öğretilerinin zorunlu bir şekilde ebedî olacağı ve düşüşe geçmeyeceğidir. Nichiren'in Büyük Mandara'sında¹⁸⁶ (Hokekyo Da-i Mandara) birçok Bosatsu'ya¹⁸⁷ yer verilmiş, Sakyamuni Buddha'nın yanı sıra önemli Bosatsu olarak Maitreya da zikredilmiştir.¹⁸⁸ İfade edildiğine göre, bazı kaynaklarda söz konusu mandarada bahsi geçen ilâhlar, Dharma'nın koruyucu tanrılarıdır. Dolayısıyla Maitreya, Nichiren Budizm'inde Dharma'yı koruyan ve Nichiren Budizm'inin en önemli mandaralarından birinde ilâh olarak takdim edilmiştir.¹⁸⁹ Nichiren Budizm'inin önemli metinlerinden Lotus Sutra'da Maitreya, içine kendisinin de dahil olduğu şöyle bir söz söyler: *“Birçok Bodhisattva'yı gayrete getirerek neşeyle yasayı açıklıyorlar; yardımcıları ve tüm araçlarıyla beraber Mara'yı yenerek Dharma'nın davulunu*

¹⁸⁵ Noboru, “Types of Maitreya Belief in Japan”, 187.

¹⁸⁶ Mandara/Mandala, Hint ve Uzak Doğu menşei dinlerde, bilhassa da bu dinlerdeki gizemli inanışları öne çıkartan ve daha ziyade tantrik ve ezoterik inançları savunan gruplarca kullanılan dulardır.

¹⁸⁷ Nichiren Budizm'inde Bodhisattva'nın karşılığıdır.

¹⁸⁸ Hüsamettin Karataş, *Nichiren Budizmi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 129-131.

¹⁸⁹ Arthur Llyod, *Developments of Japanese Buddhism* (London: Sagwan Press, 2015), 348.

çalışıyorlar.”¹⁹⁰ Bu ifadeden de Maitreya’nın koruyucu misyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Maitreya inancının intikal edip etkide bulunduğu bir diğer bölge Vietnam’dır. Vietnam’da Maitreya ilk defa Liang Hanedanlığı döneminde VI. yüzyılda derlendiği düşünülen *Tact' ang hsi-yu ch'iuja kao-seng chuan* (Batı Bölgelerinde Dharma’yı Öğreten T’ang’ın Seçkin Keşişlerinin Biyografileri)’da zikredilmiştir. I-ching¹⁹¹ ilki 671, ikincisi 689 yılında olmak üzere Hindistan’a iki gezi yapmıştır. Bunlardan birinde Ta-ch'eng-teng adında bir keşişle tanışır. Ta-ch'eng-teng her ne kadar o zamanlar Budizm’in öğretilerini yaymak için Çin’e gitmek istemişse de buna ömrü vefa etmez ve Kusinagara’da ölür. I-ching’e göre, Ta-ch'eng-teng’in zihninde sürekli Tuşita Cenneti bulunmaktaydı ve Maitreya’ya erişmeyi umuyordu. Ancak Ta-ch'eng-teng için Maitreya inancı eskatolojik olmaktan çok adanmışlığın bir simgesiydi.¹⁹² XVIII. yüzyılda hem Zen Budizm’in önemli siması olması hem de Vietnam kökenli keşiş olması hasebiyle saygın bir konuma sahip Lieu Quan, Nguyen bölgesinin önde gelenlerindendi. Keşiş Lieu Quan, Nguyen Hanedanlığı için felaketlerin vuku bulacağına yönelik bir kehanette bulunmuş, alınan tüm tedbirlere rağmen 1770’lerde ülke felaketlere teslim olmuştu. Burada da Maitreya’ya olan bağlılık öne çıkmaktadır. Ancak Vietnam özelinde, eldeki tarihî kaynakların eksikliği sebebiyle, Maitreya inancının eskatolojik bir beklenti sebebiyle mi yoksa salt bir adanma duygusuyla mı geliştiği tam olarak belirgin değildir. Yukarıdaki anlatıda görüldüğü üzere, dünyanın sonuna dair kehanetlere itibar edilmiştir, ancak eskatolojik bir beklentinin olup olmadığı net değildir. Netice itibariyle, Maitreya inancının Vietnam’daki

¹⁹⁰ Lotus Sutra 1: 28.

¹⁹¹ Chen, *Buddhism in China*, 238-239.

¹⁹² Hue-Tam Ho Tai, “Perfect World and Perfect Time: Maitreya in Vietnam”, *Maitreya, the Future Buddha*, ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 158.

etkisi, Çin ve Kore'deki kadar derin olmamış, Vietnamlı kişiler için Maitreya, şefkatiyle ön plana çıkmış bir figür olmakla birlikte onun yeryüzüne inip dünyayı tekrardan nizama kavuşturması beklenmiyordu.¹⁹³

¹⁹³ Daha detaylı bilgi için bk. Hue-Tam Ho Tai, *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam* (Cambridge: Harvard University Press, 1983).

SONUÇ

Budizm'in ilk dönemlerinde derlenen metinlerde Maitreya inancının bulunduğunu söylemek güçtür. Bu inancın açık bir biçimde yer alması, milâdî dönemlerin başına doğru Cakkavattisihanada Sutta'da gerçekleşmiş olup, ortaya çıkmasında dönemin siyasî, dinî ve kültürel etkenlerinin payı bulunmaktadır. Nitekim bu dönemde meydana gelen mezheplere ayrılma, Sangha teşkilatı içerisindeki değişimler, heteredoks felsefî okulların görüşleri gibi teolojik kırılmaların yanında Pushyamitra Sungha'nın Budizm'e karşı tavizsiz muamelesi gibi siyasî faktörler de Maitreya inancının ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Maitreyanın kökeni konusunda araştırmacılar arasında fikir birliği bulunmamaktadır. Bu meseleye ilişkin temelde iki görüş öne çıkmıştır. Çalışmamızda bunlardan ilki olan İran kökenli Maitreya anlayışı gerek fonetik gerekse fonksiyonel açıdan makul olarak görülmemiştir. Buna mukabil her ne kadar Budizm erken dönemlerden itibaren farklı kültürlerle etkileşim içerisinde olduysa da, Maitreya'nın Budizm'in kendi ürünü olduğu yönündeki görüş daha makul görünmüştür. Bununla birlikte Maitreya'nın oluşum aşamasında bölgedeki mevcut kurtarıcı anlayışlardan (Mithra, Avatar) etkilenmiş olabileceği kanaati de paylaşılmıştır.

Maitreya inancının ilk olarak gündeme gelmesi, siyasî ve kültürel sebeplerin yanında daha ziyade dinî saiklerle gerçekleşmiştir. Ancak Budizm'in doğduğu topraklardaki olumsuz tecrübesi onu farklı bölgelere kaydırıp rahat nefes almasını sağlayınca, Maitreya inancı da bu durumdan etkilenmiştir. Hindistan'da ortaya çıkan Maitreya inancı, parlak dönemlerine Çin'de kavuşmuş ve oradan hareketle gittiği diğer ülkelerde de etkisini göstermiştir.

Hindistan'da daha baskın olarak dinî kaygılarla ortaya çıktığı anlaşılan Maitreya inancı, henüz sistematize edilemeden farklı bölgelere kayınca, bu bölgelerin yerel kültüründen de etkilenmesi sonucu, kapsam alanını daha da genişletmiş ve özellikle Çin serüveniyle birlikte siyasî olaylarda başat rol oynamaya başlamıştır. Başka bir deyişle, diğer bazı dinlerdeki kurtarıcı anlayışında olduğu gibi, Maitreya'nın parlak dönemde yüklendiği en önemli vazife, siyasî alanda tebarüz etmiştir. Bu bağlamda, mevcut sistemin meşrû hâle gelmesindeki etkisinden, yine mevcut sisteme karşı ayaklananların çıkış noktası olan Maitreya'nın, yeri geldiğinde bu hareketlerin liderleri tarafından kullanıldığı ve hatta bu liderlerin kendilerinin Maitreya olarak bedenlendiklerini iddia ettikleri de vakidir.

Müslüman dünyası açısından değerlendirdiğimizde Maitreya, karşı cephenin önderi konumundadır. Nitekim Kalacakra literatürü içerisinde barbar olarak nitelendirilen Müslümanlar, Maitreya aracılığıyla güçlerini kaybedecekler ve böylece Müslümanların hatalı inançları ortadan kalkıp yerine Budizm merkezli sahih inanç ikame edilecektir. Böyle bir söylemin Budistler ile Müslümanların tarihsel süreçte kesişime uğradığı alanlar için geçerli olduğu; dolayısıyla genel geçer bir tablo olmadığı ifade edilmelidir.

Araştırmamızda Maitreya'nın esnek yapısı gereği Çin, Kore, Japon kültürlerine adapte olmada büyük bir zorluk çekmediği sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim farklı bölgelerin halk inançlarında veya başka toplumsal yapılarında Maitreya'nın kendisine başat rol edinmiş olması, bu hususta önemli bir delildir.

Maitreya inancının Budizm üzerinde birtakım etkileri bulunduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Bodhisattvalık anlayışı olup, Maitreya'dan önce evrensel anlamda insanların kurtuluşunu ifade eden bu anlayışın Maitreya ile birlikte fonksiyonel açıdan

geliştiği gör÷lmektedir. Nitekim Maitreya ile birlikte bir Bodhisattva'nın evrenin kaostan kozmosa geçişini sağlaması, siyasî olaylara müdahalede bulunması, doğal felaketleri yönetmesi, dahilî ve haricî düşmanları bertaraf etmesi gibi birçok görevi üstlenmeye başlaması, araştırmamızda ulaştığımız sonuçlardan bir diğeridir. Bunun dışında Maitreya'nın, Bodhisattvalık'a tazim k÷ltürünü getirdiği, kişilerin tasvir yoluyla Maitreya'yı yücelttikleri de bir diğer önemli noktadır.

Maitreya inancıyla birlikte gelişen Budist apokaliptik literatürün en dikkat çekici yönlerinden biri olarak, Maitreya'nın, Budist şeriatını Hindu şeriatından üstün gösterdiği kanaati ortaya çıkmıştır. Nitekim Maitreya'nın geçtiği metinlerin bir kısmında Hindu din adamlarının onun eliyle Nirvana'ya ulaşacağının ifade edilmesi, söz konusu iddiayı güçlendiren delillerden biridir.

Maitreya'nın bir diğer etkisi ise tarihsel süreçte ortaya çıkan özellikle Çin merkezli ayaklanmalara ilham kaynaklığı etmesidir. Bu ayaklanmalar bazen dinî liderler tarafından, bazen de devletin önde gelen simaları tarafından komuta edilmiş; Maitreya inancı, zaman zaman bu kişiler tarafından kitleleri motive etme aracı olarak kullanılmıştır.

Maitreya inancının daha ziyade ilk dönemlerdeki şekli ve Çin'deki farklı yönlerinin ele alındığı bu çalışma sonucunda gerek Türk dünyası gerekse İslam dünyası açısından söz konusu inancın derinlikli çalışılması gerektiği dikkatleri çekmiştir. Yapılacak çalışmalarla birlikte Maitreya-Muhammed ilişkisi ve Uygur Budist ve Maniheizt metinlerinde geçen "Mitri Burhan" ifadesi açıklığa kavuşturulmuş olacaktır.

Son olarak; Maitreya inancı, Budistlerin gittikleri her bölgeye taşıdıkları bir husus olmuştur. Hangi konuda olursa olsun, dinî, toplumsal veya siyasî açıdan sıkıntıya düştükleri dönemlerde, yardımına sığındıkları bir unsur haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Abegg, Emil. “Der Buddha Maitreya”. *Mitteilungen der Schweizerischen Gesellschaft der Freunde ostasiatischer Kultur* 7 (1945).

Abegg, Emil. *Der Messiasglaube in Indien und Iran*. Berlin: De Gruyter, 1928.

Anagatavamsa Desana. çev. Udaya Meddegama. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1993.

Anonim. *Aşokāvadāna Hint İmparatoru Aşoka'nın Hayatından Hikayeler*. çev. Ilgaz Hakman. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.

Armstrong, Karen. *Buda*. çev. Filiz Tülek. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2021.

Aydın, Fuat. *Hint Dinlerine Giriş (Hinduizm, Cayinizim, Budizm, Sihizm)*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2021.

Balcerowicz, Piotr. *Early Asceticism in India: Ājīvikism and Jainism*. London: Routledge, 2016.

Basham, Arthur Llewellyn. *History and Doctrines of the Ājīvikas*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2002.

Basham, Arthur Llewellyn. *The Wonder That Was India*. Haydarabad: RUPA.Co, 1981.

Buswell, Robert E. - Lopez, Donald S. “Bodhisattva”. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. 134. Princeton: Princeton University Press, 2014.

Buswell, Robert E. - Lopez, Donald S. “Cakkavattisīhanādasutta”. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. 161-162. Princeton: Princeton University Press, 2014.

Buswell, Robert E. - Lopez, Donald S. “Council, 4th”. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. 199-200. Princeton: Princeton University Press, 2014.

Buswell, Robert E. - Lopez, Donald S. “Dīghanikāya”. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. 259. Princeton: Princeton University Press, 2014.

Buswell, Robert E. - Lopez, Donald S. “Maitreya”. *The Princeton Dictionary of Buddhism*. 517-518. Princeton: Princeton University Press, 2014.

- Chen, Kenneth. *Buddhism in China*. New Jersey: Princeton University Press, 1964.
- Çelebi, Asaf Halet. *Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Das, Asha. *Maitreya Buddha in Literature, History and Art*. Kolkata: Punthi Pustak, 2003.
- Davids, Rhys. *Buddhist India*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1911.
- "Cakkavatti-Sihanada Suttanta". çev. Rhys Davids. *Dialogues of the Buddha*. 53-76. London: Oxford University Press, 1921.
- Demirci, Kürşat. *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Dundas, Paul. *The Jains*. London: Routledge, 2002.
- Elsner, John - Coleman, Simon. *Pilgrimage: Past and Present in the World Religions*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.
- F. Teiser, Stephen - Stone, Jacqueline I. "Interpreting the Lotus Sutra". *Readings of the Lotus Sutra*. ed. Stephen F. Teiser - Jacqueline I. Stone. 1-61. New York: Columbia University Press, 2009.
- Fausböll, V. (ed.). *The Jataka*. 7 Cilt. London: Trubner&Co, 1977.
- Fogelin, Lars. *An Archaeological History of Indian Buddhism*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Geiger, W. "The Mahavamsa". *Journal of the Pali Text Society*.
- Grünwedel, Albert. *Buddhistische Kunst in Indien*. Berlin: De Gruyter, 1920.
- Hakman, Ilgaz. "Maurya İmparatorluğu Dönemi". *Erken Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*. ed. Yalçın Kayalı. 317-356. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.
- Hammar, Urban. *Studies in the Kalacakra Tantra: A History of the Kalacakra in Tibet and a Study of the Concept of Adibuddha, the Fourth Body of the Buddha and the Supreme Unchanging*. Stockholm: Akademityck AB, Edsbruk, 2005.
- Hazra, Kanai Lai. *The Rise and Decline of Buddhism of India*. New Delhi: Munshiram

Manoharlal Publishers, 1995.

Hong Hai, Dinh. *Maitreya Images in Asian Buddhist Fine Arts*. Paper Series. Harvard-Yenching Institute, 2009.

Hughes, April D. *Worldly Saviors and Imperial Authority in Medieval Chinese Buddhism*. USA: University of Hawai'i Press, 2021.

Humphreys, Christmas. *A Popular Dictionary of Buddhism*. New York: Curzon Press, 1997.

Irons, Edward. "Magadha". *Encyclopedia of Buddhism*. 319. New York: Facts On File, 2008.

Irons, Edward. "Maitreya". *Encyclopedia of Buddhism*. 326-327. New York: Facts On File, 2008.

Jae-ho, Cha. "Boy Preference Reflected in Korean Folklore". *Virtues in Conflict: Tradition and the Korean Woman Today*. ed. Sandra Matielli. 113-126. Seoul: Royal Asiatic Society, 1977.

Jaini, Padmanabh S. "Stages in the Bodhisattva Career of the Tathagata Maitreya". *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 54-90. New York: Cambridge University Press, 1988.

Karataş, Hüsamettin. *Mahayana Budizmi'nde Bodhisatva Anlayışı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.

Karataş, Hüsamettin. *Nichiren Budizmi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Kasulis, Thomas P. "Under the Bodhi Tree: An Idealized Paradigm of Buddhist Transformation and Liberation". *The Sound of Liberating Truth Buddhist-Christian Dialogues in Honor of Frederick J. Streng*. ed. Sallie B. King - Paul O. Ingram. New York: Curzon Press, 1999.

Lotus Sutra. çev. Korhan Kaya. İstanbul: Sujala Yayıncılık, 2018.

- Kaya, Korhan. “Maitreya”. 129. *Buddhizm Sözlüğü*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Kaya, Korhan. “Pushyamitra”. *Buddhizm Sözlüğü*. 159. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Kaya, Korhan. “Tushita”. *Buddhizm Sözlüğü*. 197. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Kayalı, Yalçın - Hakman, Ilgaz. *Hint Buddhizmi'nin Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2022.
- Kim, Inchang. *Bodhistattva Cult & Sculpture: An Iconological Study With Special Reference to Maitreya*. M.S. University of Baroda, Doktora Tezi, 1994.
- Kitagawa, Josph M. “The Career of Maitreya, with Special Reference to Japan”. *History of Religions* 21/2 (ts.), 107-125.
- Kitagawa, Josph M. “The Many Faces of Maitreya”. *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 7-22. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Koeppen, Carl Friedrich. *Die Religion des Buddha und ihre Entstehung*. Villingen-Schwenningen: Nexx Verlag, 2020.
- Kopp, Hermann (ed.). “Manorathapurāṇī”. *Pali Text Society*.
- Krishan, Y. “Buddhsim and the Caste System”. *The Journal of the International Association of Buddhist Studies* 9/1 (1986), 71-83.
- Kutlutürk, Cemil. *Hinduizm'de Avatar İnancı*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.
- Kutlutürk, Cemil. *Hint Düşüncesinde İslam Algısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Kutlutürk, Cemil. *Hint Kutsal Metinleri Upanişadlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Lahiri, Bela. *Indigenous States of Nothern India: Circa 200 B.C. to 320 A.D.* Calcutta: University of Calcutta, 1974.
- Lamotte, Etienne. *History of Indian Buddhism*. çev. Sara Webb-Boin. Paris: Peeters Press, 1988.
- Lancaster, Lewis R. “Maitreya”. *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 5618-5623. Detroit: THOMSON GALE, 2005.

- Lancaster, Lewis R. "Maitreya in Korea". *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 135-153. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Law, Bimala Churn. *A History of Pali Literature*. New Delhi: Rekha Printers, 2000.
- Leaman, Oliver. *Key Concepts in Eastern Philosophy*. London: Routledge, 1999.
- Llyod, Arthur. *Developments of Japanese Buddhism*. London: Sagwan Press, 2015.
- "Maitreya-avadāna". çev. Andy Rotman. *Divyavadana*. 1/209-231. Boston: Wisdom Publications, 2008.
- Marshall, John. *A Guide to Sanchi*. Calcutta: Superintendent Goverment Printing, 1918.
- McBride, Richard D. *Domesticating the Dharma: Buddhist Cults and the Hwao m Synthesis in Silla Korea*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2008.
- Mishra, Ram Kumar. "Pushyamitra Sunga and the Buddhists". *Proceedings of the Indian History Congress* 73 (2012), 50-57.
- Morgan, K.W. *The Path of the Buddha: Buddhism Interpreted by Buddhists*. New York: Ronald Press Company, 1956.
- Nattier, Jan. "The Meanings of the Maiteya Myth". *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 23-47. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Negi, J.S. *Groundwork of Ancient Indian History*. Allahabad: Narayan Publishing House, 1958.
- Newman, John. "Eschatology in the Wheel of Time Tantra". çev. Donald S Lopez. *Buddhism in Practice*. 202-207. Oxford: Princeton University Press, 2007.
- Noboru, Miyata. "Types of Maitreya Belief in Japan". *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 175-190. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Norman, Kenneth Roy. *A History of Indian Literature*. ed. Jan Gonda. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1983.
- Olson, Carl. *The Different Paths of Buddhism: A Narrative-Historical Introduction*.

London: Rutgers University Press, 2005.

Overmyer, Daniel. “Messenger, Savior, and Revolutionary: Maitreya in Chinese Popular Religious Literature of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”. *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 110-134. New York: Cambridge University Press, 1988.

Örseloğlu, Ayşegül - Hakman, Ilgaz. “Şungaların Tarihi ve Yavana (Yunan) İstilası Dönemi”. *Erken Dönem Hindistan Tarihi Tarihi ve Kültürü*. ed. Yalçın Kayalı. 367-416. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.

Roerich, Nicholas. *Shambhala*. New Delhi: Vedams eBooks, 2003.

Rosenfield, John. *The Dynastic Arts of the Kushans*. Berkeley: University of California Press, 1967.

Sarao, K.T.S. *The Decline of Buddhism in India*. New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 2012.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. “Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda’dan Bir Rivayet”. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 77-90.

Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvuru*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.

Sastri, K.A. Nilakanta. “Post-Mauryan Dynasties (184 B.C. to A.D. 200)”. *A Comprehensive History of India*. ed. Jagannath. II/94-115. Calcutta: Orient Logmans, 1957.

Shek, Richard. “Sectarian Eschatology and Violence”. *Violence in China Essays in Culture and Counterculture*. ed. Jonathan N. Nipman - Stevan Harrell. 87-114. New York: State University of New York Press, 1990.

Simmons, Caleb - Sarao, K.T.S. “Pushyamitra Sunga, a Hindu ruler in the Second Century BCE, Was a Great Persecutor of the Buddhists”. *Popular Controversies in World History*. ed. Steven L. Danver. II/83-102. California: ABC CLIO, 2011.

- Singh, Sarina. *India*. Hindistan: Lonely Planet Publications, 2005.
- Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India From the Stone Age to the 12th Century*. Tamil Nadu: Pearson India Education, 2016.
- Slater, Peter. “The Relevance of the Bodhisattva Concept for Today”. *The Bodhisattva Doctrine in Buddhism*. ed. Leslie S. Kawamura. 1-17. Canada: Wilfrid Laurier University Press, 1981.
- Sponberg, Alan - Helen Hardacre (ed.). *Maitreya, the Future Buddha*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Sular, Mehmet Emin. *Modern İran’da Zerdüştler -Tarih, Kültür, İnanç ve Ritüel*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2019.
- Tai, Hue-Tam Ho. *Millenarianism and Peasant Politics in Vietnam*. Cambridge: Harvard University Press, 1983.
- Tai, Hue-Tam Ho. “Perfect World and Perfect Time: Maitreya in Vietnam”. *Maitreya, the Future Buddha*. ed. Alan Sponberg - Helen Hardacre. 154-170. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Tıgılı, Asiye. *Zerdüşt Hayatı ve Öğretileri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Tiele, Cornelis Petrus. *The Religion Of The Iranian Peoples*. çev. Gushtaspsah Kaikhushro Nariman. Bombay: The Parsi Publishing Co., 1912.
- Tokyürek, Hacer. *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Tümer, Günay. “Budizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 352-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uzunel, Ömer. *Arkeolojik, Epigrafik ve Filolojik Veriler Işığında Mithra ve Mitraizm*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Walsh, Judith E. *A Brief History of India*. New York: Facts On File, 2006.
- The Vimalakirti Sutra, From the Chinese Version by Kumarajiva*. çev. Burton Watson.

Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1999.

Williams, Paul. *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations*. London: Routledge, 2009.

Wong, Dorothy C. *Chinese Steles: Pre-Buddhist and Buddhist Use of a Symbolic Form*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2004.

Yang, Shao-yun. *Making Sense of Messianism: Buddhist Political Ideology in the Mahayana Rebellion and the Moonlight Child Incident of Early Sixth-Century China*. National University of Singapore, 2004.

Yin, Meng. *The Future Cakravartin - Maitreyan Soteriology in Early China*. The University of Iowa, Yüksek Lisans, 2012.

Yitik, Ali İhsan. “Budizm”. *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2019.

Yuichi, Kajiyama. “The Saddharmapundarika and Sunyata Thought”. *Journal of Oriental Studies* 10 (2000), 72-96.

WEB KAYNAKLARI

“China 7 BC To 1279”. Erişim 18 Nisan 2023. <https://www.san.beck.org/AB3-China.html#5>

Maitreyavyakaraṇa. çev. Than Grove. Erişim 10 Mart 2023. <https://texts.mandala.library.virginia.edu/text/prophecy-maitreya>

The Editors of Encyclopaedia Britannica. “Mahāvastu”. Erişim 07 Ocak 2022. <https://www.britannica.com/topic/Mahavastu>

ÖZET

CEVAHİR, Mehmet Safa, Budizm’de Kurtarıcı İnancı: Maitreya, Yüksek Lisans Tezi
(Danışman: Doç. Dr. Cemil KUTLUTÜRK), Ankara Üniversitesi, 2023, vii+110 sayfa.

Maitreya, Budistlerin milâdî dönemin hemen başından itibaren zuhurunu beklediği kurtarıcıdır. Budistler, sadece dinî değil, siyasî ve toplumsal açıdan sıkıntı yaşadıkları dönemlerde de Maitreya’nın gelmesini ummuşlardır. Çalışmamızda Maitreya inancına bir bütün olarak yaklaşılmış; kökenine, ilk ortaya çıktığı dönemin şartlarına değinilmiş; zuhuruyla gerçekleştirmesi beklenen bazı eylemlere Hindistan ve Çin özelinde yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Budizm, Maitreya, Kurtarıcı.

ABSTRACT

CEVAHİR, Mehmet Safa, Savior Faith in Buddhism: Maitreya, MA Thesis (Assoc. Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK), Ankara University, 2023, vii+110 pages.

Maitreya is the savior whose appearance Buddhists have been waiting for since the very beginning of the Gregorian era. Buddhists hoped for Maitreya to come, not only in religious but also in times of political and social distress. In our study, Maitreya belief was approached as a whole; its origin and the conditions of the period when it first appeared; Some actions that are expected to be realized with the emergence of India and China are given a place in particular.

Keywords: India, Buddhism, Maitreya, Savior.

EKLER

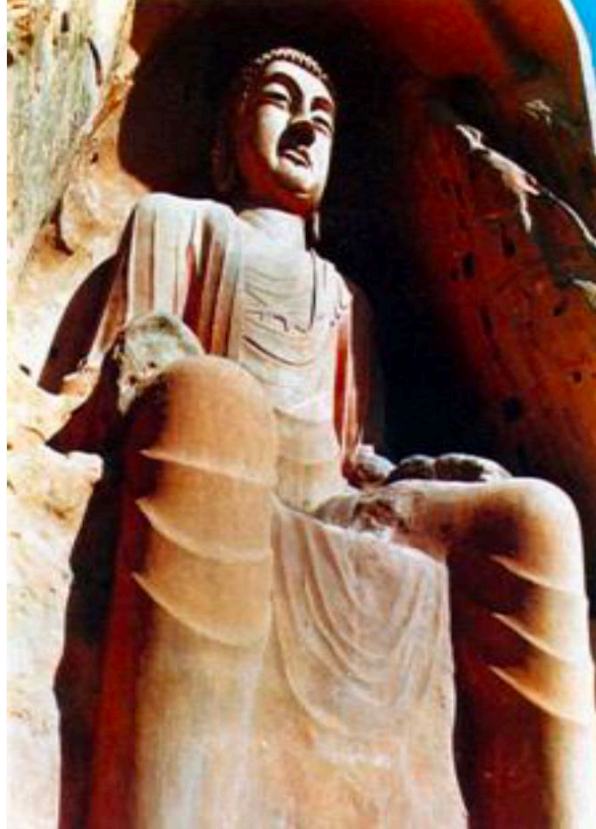
EK-1: Tibet'te Maitreya Tasviri

EK-2: Japonya'da Maitreya Tasviri

EK-3: Nepal’de Maitreya Tasviri

EK-4: Çin’de Maitreya Tasviri

EK-5: Hindistan'da Maitreya Tasviri

EK-6: Kore'de Maitreya Tasviri

EK-7: Tayland'da Maitreya Tasviri

EK-8: Vietnam'da Maitreya Tasviri